

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

УДК 336.221.4:339.13(043.5)

МАЗУРЕНКО ОЛЕКСІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

**ПОДАТКОВА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ КРАЇНИ В УМОВАХ
ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ**

Спеціальність 072 – Фінанси, банківська справа та страхування
(07 «Управління та адміністрування»)

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень.

Використання ідей, результатів і текстів інших

авторів мають посилання на відповідне джерело _____ О.В. Мазуренко

Наукові керівники –

Леонов Сергій Вячеславович,

Доктор економічних наук, професор

Тютюник Інна Володимирівна,

Доктор економічних наук, доцент

Суми – 2023

АНОТАЦІЯ

Мазуренко О. В. Податкова конкурентоспроможність країни в умовах тінізації економіки. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» (07 «Управління та адміністрування») – Сумський державний університет Міністерства освіти і науки України, Суми, 2023.

Дисертаційна робота присвячена вирішенню актуальної наукової задачі удосконалення теоретико-методичних засад формування податкової конкурентоспроможності країни в умовах тінізації економіки.

Бібліометричний аналіз наукових публікацій з питань формування податкової конкурентоспроможності країни за 1927-2022 роки, проведений за допомогою інструментарію VOSviewer v. 1.6.10, засвідчив суттєве зростання публікаційної активності протягом 2003-2005 років, що зумовлено підйомом в економіці (зростанням обсягів промислового виробництва, експорту товарів та послуг) та активізацією конкуренції на міжнародних ринках капіталу (в т.ч. і за рахунок податкових механізмів додаткового залучення коштів) після західноєвропейської кризи 2001-2003 рр. Переважна більшість видань, у яких опубліковані наукові праці з релевантної тематики індексуються одночасно двома базами даних та входять до першого квартиля. Результати структурного аналізу публікацій засвідчують міжгалузевий характер досліджень. Крім соціальних та економічних галузей знань, дані питання також досліджуються в межах інших предметних областей. Так, за даними БД Web of Science питання податкової конкурентоспроможності досліджувалися в межах наступних предметних галузей: економіка (39% публікацій); фінанси бізнесу (6%); екологічні науки (6%); політологія (5%); право (4%); містознавство (3%); бізнес (3%); управління (3%); екологічні науки (2%); державне управління (2%); регіональне містобудування (2%); міжнародні відносини (2%); дослідження операцій (2%) та інші (21%). Результати мережевої візуалізації

цитувань статей з питань податкової конкурентоспроможності засвідчили наявність п'яти кластерів, що узагальнюють наукові дослідження з даної тематики.

Проведений за допомогою інструментарію Google Trends аналіз користувацького інтересу до питань формування податкової конкурентоспроможності країни протягом 2004-2022 років засвідчив, що частота пошуку понять «податкова конкуренція» та «податкова конкурентоспроможність» знаходиться на стабільно низькому рівні протягом усього періоду дослідження.

Під податковою конкурентоспроможністю країни запропоновано розуміти здатність податкової системи отримувати сталі конкурентні переваги в процесі залучення зовнішніх та мобілізації внутрішніх фінансових ресурсів, що виступають об'єктом оподаткування, за рахунок встановлення оптимального рівня податкового навантаження та диференціації фіскальних інструментів з метою мінімізації обсягів тіньового ухилення від оподаткування, максимізації темпів економічного зростання країни та формування сприятливого середовища функціонування бізнесу.

Проведений ретроспективний аналіз тенденцій розвитку складових формування податкової конкурентоспроможності країни, який дозволив узагальнити особливості функціонування податкової системи України та окремих країн світу. Результати аналізу драйверів формування податкової конкурентоспроможності України засвідчили, що за достатньо невеликої кількості податкових платежів тривалість підготовки податкової звітності та сплати податків є однією із найвищих в світі; реалізація експортно-імпортних операцій є трудомісткою та вартісною (вартість оформлення документів та проходження митного контролю в Україні становить 192 та 162 дол. США порівняно із відсутністю платежів в Польщі, Румунії, Хорватії, Угорщині); загальний рівень податкового навантаження є одним із найвищих в світі, а зміни, що вносяться до нормативних актів з питань оподаткування носять неузгоджений та несистемний характер, поглиблюють невідповідність норм

окремих нормативних актів між собою та в цілому не відповідають принципам сталості та узгодженості.

Розроблено науково-методичний підхід, що базується на поєднанні інструментів кореляційно-регресійного аналізу, методу Фішера, методу мультиплікативної згортки, який дозволив оцінити рівень податкової конкурентоспроможності країни як комплексний показник, що враховує процесну, інституційну, морально-етичну та економічну складові. Розрахунки рівня податкової конкурентоспроможності для 11 країн світу протягом 2011-2021 рр. засвідчили, що серед країн Європейського Союзу найбільш конкурентною є податкова система Естонії, Латвії, Литви, Хорватії, Фінляндії, Чехії та Угорщини. В Україні дане значення є найнижчим за всю вибірку країн, що зумовлено значною трудомісткістю процесів нарахування та сплати податків, значно нижчим рівнем економічної свободи, фіскального здоров'я та економічного розвитку країни в цілому.

Враховуючі розраховані значення рівня податкової конкурентоспроможності країни, за допомогою ієрархічної та неієрархічної (метод k-середніх) кластеризації було виділено 3 кластери країн, в межах яких, на основі аналізу особливостей побудови податкової системи, порівняння граничних та середніх значень було сформовано критерії ідентифікації країн-конкурентів та тих, що мають спільні тенденції розвитку податкової системи. До першого кластеру віднесено країни, податкова система яких характеризується помірним навантаженням на платників податку, середніми рівнями податкової моралі та фінансової грамотності населення, фіскального здоров'я, податкової та економічної свободи. До другого кластеру увійшли країни, що мають дещо вищий рівень податкового навантаження на юридичних осіб та помірне навантаження на фізичних осіб. До третього кластеру віднесено країни зі значенням ставок податків вище середнього, середніми рівнями фіскального здоров'я, податкової та економічної свободи, більш дорого вартісними та трудомісткими процедурами адміністрування податків при здійсненні експортно-імпортової діяльності. Це дозволить визначити найбільш

ефективні механізми реформування податкової політики в Україні з точки зору підвищення її привабливості як на міжнародній арені, так і серед представників внутрішнього бізнес-середовища.

У роботі проведено аналіз основних тенденцій функціонування тіньового сектору економіки, що дозволило поглибити теоретичні основи дослідження впливу тінізації економіки на формування податкової конкурентоспроможності країни. На основі виділення основних форм (еволюційність, невизначеність, перманентність, структурність, дуальний характер, девіантність) та наслідків прояву було виділено найбільш важливі операції з тінізації доходів з точки зору впливу на рівень податкової конкурентоспроможності країни – неформальне виробництво, неформальна зайнятість, здійснення фірмами діяльності без реєстрації. Це сформувало підґрунтя для розробки теоретико-методологічного підходу до моделювання впливу тінізації економіки на інтегральний рівень податкової конкурентоспроможності країни, що комплексно поєднує застосування методів регресійного аналізу, тестів Шапіро-Уїлка, рангової кореляції Спірмена. У результаті побудовано одинадцять економетричних моделей формалізації впливу індикаторів функціонування тіньового сектору економіки на рівень податкової конкурентоспроможності країни. Доведено, що найбільший вплив на рівень податкової конкурентоспроможності аналізованих країн світу здійснює неформальна зайнятість населення. Зростання рівня неформального виробництва призводить до зниження рівня податкової конкурентоспроможності всіх аналізованих країн з часовим лагом в 2 роки; при підвищенні рівня неформальної зайнятості населення відбувається зниження рівня податкової конкурентоспроможності України, Польщі, Словенії, Хорватії, Литви, Латвії та Естонії з часовим лагом в 1 рік, Словаччини, Чехії та Угорщини – з лагом в 2 роки; зміна частки фірм, які конкурують з незареєстрованими або неформальними здійснює вплив на рівень податкової конкурентоспроможності Хорватії з часовим лагом в 1 рік, для решти країн – із часовим лагом в 2 роки.

Ідентифікацію пріоритетних напрямків державної політики протидії тінізації економіки та зростання податкової конкурентоспроможності країни запропоновано здійснювати з урахуванням суб'єктивних факторів, що визначають поведінку економічних суб'єктів та визначаються віковими, психологічними, релігійними та іншими індивідуальним особливостями сприйняття індивіда економічних та політичних процесів, що відбуваються в країні. Розроблено методичний підхід до формалізації функціональних залежностей між рівнями податкової моралі та податкової конкурентоспроможності країни, що базується на поєднанні інструментів дескриптивного аналізу рядів даних, аналітичного методу, економетричного аналізу. Доведено наявність довгострокового одностороннього впливу податкової моралі на рівні податкової конкурентоспроможності та тінізації економіки.

Розроблено методологічний підхід до оцінювання Індексу якості інституційного середовища як інтегрального показника, що узагальнює шість вимірів державного управління: голос і підзвітність, політична стабільність і відсутність насильства/тероризму, ефективність уряду, якість законодавства, верховенство права, контроль корупції. За результатами розрахунку Індексу якості інституційного середовища для 11 країн світу за 2011-2021 рр. встановлено, що Естонія, Чехія, Литва та Словаччина мають найвищі значення якості інституційного середовища, в той час як Україна має один із найгірших показників. Середнє значення даного показника варіюється в межах від -0,9057 до 0,5709. Варіація Індексу якості інституційного середовища складає 0,5126, що свідчить про низьку ефективність політики державного управління в окремих країнах світу.

Через побудову системи структурних рівнянь проведено аналіз когерентності зростання податкової конкурентоспроможності країни та детінізації економіки під впливом інституційного середовища, здійснено моделювання впливу індикаторів якості інституційного середовища на рівень податкової конкурентоспроможності країни та одночасно на інші складові

Індексу якості інституційного середовища. За результатами моделювання встановлено, що найбільший вплив на якість інституційного середовища в Україні здійснюють Індекс ефективності уряду та Індекс контролю корупції. Підвищення якості інституційного середовища на 1 % в межах Індексу голосу і підзвітності супроводжується підвищенням рівня податкової конкурентоспроможності в Хорватії на 1,525%, Чехії – на 1,102%, Угорщині – на 2,657, Польщі – на 1,072%. Одним із найбільш впливових індикаторів якості інституційного середовища країни є Індекс ефективності уряду, зростання якого на 1 пункт призведе до підвищення рівня податкової конкурентоспроможності України на 5,174%, Чехії – на 4,651%, Литви – на 4,213%, Латвії – на 4,431%, Польщі – на 4,128%, Румунії – на 1,365%.

Під час визначення інструментів мінімізації негативного впливу тіньового сектору на рівень податкової конкурентоспроможності країни розроблено методичний інструментарій оцінювання рівня запровадження цифрових технологій, що базується на врахуванні значень восьми міжнародних індексів: Індекс цифрової економіки та суспільства, Індекс цифрової еволюції, Індекс сприйняття цифровізації, Індекс розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, Глобальний інноваційний індекс; Індекс мережевої готовності, Індекс цифровізації економіки, Індекс світової цифрової конкурентоспроможності. Проведені розрахунки засвідчили, що в більшості країн значення Індексу якості інституційного середовища у 2021 році погіршилися порівняно із 2011 роком. Україна має найнижчі значення Індексу якості інституційного середовища, що свідчить про потребу трансформації існуючого інструментарію державного управління.

На основі побудови моделей з фіксованими або випадковими ефектами розроблено науково-методичний підхід до формалізації залежності рівня податкової конкурентоспроможності від рівня запровадження цифрових технологій. Встановлено, що найбільший вплив на рівень податкової конкурентоспроможності здійснюють Індекс цифрової економіки та суспільства, Індекс цифрової еволюції, Глобальний інноваційний індекс та

Індекс цифровізації економіки. Зростання Індексу цифрової економіки та суспільства на 1 пункт призводить до підвищення рівня податкової конкурентоспроможності України на 0,288%, Угорщини – на 0,324%, Словаччини – на 0,212%, Латвії – на 0,238%, Румунії – на 0,243%, Угорщини на 0,273%. В той же час, індикатори цифровізації економіки практично не впливають на рівень тінізації економіки. Так, зростання індексів цифровізації економіки призводить до зниження рівня тінізації від 0,03 до 0,21%. Найменший вплив на результуючий показник здійснюють Індекс світової цифрової конкурентоспроможності (0,05-0,09%) та Індекс цифрової еволюції (0,07-0,11%).

Ключові слова: податкова конкурентоспроможність, тіньова економіка, податкова система, податкова мораль, інституційне середовище, корупція, податкове навантаження, тіньова зайнятість, неформальне виробництво.

SUMMARY

Mazurenko O. V. Tax competitiveness of the country in the conditions of shadow economy. - Manuscript.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy in specialty 072 «Finance, banking and insurance» (07 «Management and administration»). Sumy State University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Sumy, 2023.

The dissertation is devoted to solving the current scientific problem of improving the theoretical and methodological foundations of the formation of the country's tax competitiveness in the conditions of shadow economy.

A bibliographic analysis of scientific publications on the formation of the country's tax competitiveness for 1927-2022, carried out using the VOSviewer v. 1.6.10, witnessed a significant increase in publishing activity during 2003-2005, which was due to the rise in the economy (increased volumes of industrial production, export of goods and services) and increased competition in international

capital markets (including due to tax mechanisms of additional attracting funds) after the Western European crisis of 2001-2003. The vast majority of publications in which published scientific works on relevant topics are indexed by two databases and are included in the first quartile. The results of the structural analysis of the publications confirm the interdisciplinary nature of the research. In addition to social and economic fields of knowledge, these issues are also investigated within other subject areas. Thus, according to the Web of Science database, issues of tax competitiveness were studied within the following subject areas: economics (39% of publications); business finance (6%); environmental sciences (6%); political science (5%); law (4%); urban studies (3%); business (3%); management (3%); environmental sciences (2%); public administration (2%); regional urban planning (2%); international relations (2%); operations research (2%) and others (21%). The results of network visualization of citations of articles on tax competitiveness proved the presence of five clusters summarizing scientific research on this topic.

The analysis of user interest in issues of the formation of the country's tax competitiveness during 2004-2022 using the Google Trends toolkit showed that the frequency of searches for the terms "tax competition" and "tax competitiveness" is at a consistently low level throughout the analyzed period.

The tax competitiveness of the country is proposed to be understood as the ability of the tax system to obtain permanent competitive advantages in the process of attracting external and mobilizing internal financial resources that are the object of taxation, due to the establishment of the optimal level of the tax burden and the differentiation of fiscal instruments in order to minimize the amount of shadow tax evasion, maximizing the rate of economic growth of the country and forming a favorable business environment.

A retrospective analysis of the development trends of the components of the tax competitiveness of the country was conducted, which allowed to generalize the peculiarities of the functioning of the tax system of Ukraine and certain countries of the world. The results of the analysis of the drivers of the formation of tax competitiveness of Ukraine proved that for a sufficiently small number of tax

payments, the duration of tax reporting and tax payment is one of the highest in the world; the implementation of export and import operations is time-consuming and expensive (the cost of preparing documents and passing customs control in Ukraine is 192 and 162 USD compared to the absence of payments in Poland, Romania, Croatia, Hungary); the general level of the tax burden is one of the highest in the world, and the changes made to regulatory acts on taxation are inconsistent and non-systematic in nature, deepen the inconsistency of the norms of individual regulatory acts and generally do not meet the principles of sustainability and coherence.

A scientific-methodical approach based on a combination of tools of correlation-regression analysis, the Fisher method, and the multiplicative convolution method, which made it possible to assess the level of the country's tax competitiveness as a comprehensive indicator that takes into account process, institutional, moral-ethical and economic components was developed. Calculations of the level of tax competitiveness for 11 countries of the world during 2011-2021 showed that among the countries of the European Union, the tax systems of Estonia, Latvia, Lithuania, Croatia, Finland, the Czech Republic, and Hungary are the most competitive. In Ukraine, this value is the lowest among the entire sample of countries, which is due to the significant labor-intensiveness of tax calculation and payment processes, the significantly lower level of economic freedom, fiscal health, and economic development of the country.

Considering the calculated values of the country's level of tax competitiveness, 3 clusters of countries were selected using hierarchical and non-hierarchical (k-means methods) clustering. Within them, based on the analysis of the features of the construction of the tax system, the comparison of marginal and average values, criteria for the identification of competing countries and those with common trends in the development of the tax system were formed. The first cluster includes countries whose tax system is characterized by a moderate burden on taxpayers, average levels of tax morale and financial literacy of the population, fiscal health, tax and economic freedom. The second cluster includes countries with a slightly higher level of tax burden on legal entities and a moderate burden on individuals. The third cluster

includes countries with above-average tax rates, average levels of fiscal health, tax and economic freedom, more expensive and time-consuming tax administration procedures for export-import activities. This will make it possible to determine the most effective mechanisms for reforming tax policy in Ukraine from the point of view of increasing its attractiveness both at the international level and among representatives of the domestic business environment.

The paper analyzes the main trends in the functioning of the shadow sector of the economy, which made it possible to deepen the theoretical foundations of the study of the impact of the shadow economy on the country's tax competitiveness. Based on the selection of the main forms (evolution, uncertainty, permanence, structurality, dual nature, deviance) and the consequences of the manifestation, the most important income shadowing operations from the point of view of impact on the level of tax competitiveness of the country - informal production, informal employment, activities carried out by firms without registration were selected. This formed the basis for the development of a theoretical and methodological approach to modeling the influence of the shadow economy on the integral level of the country's tax competitiveness, which comprehensively combines the application of regression analysis methods, Shapiro-Wilk tests, and Spearman's rank correlation. As a result, eleven econometric models of the formalization of the influence of indicators of the functioning of the shadow sector of the economy on the level of tax competitiveness of the country were built. It has been proven that informal employment of the population exerts the greatest influence on the level of tax competitiveness of the analyzed countries of the world. The increase in the level of informal production leads to a decrease in the level of tax competitiveness of all analyzed countries with a time lag of 2 years; when the level of informal employment of the population increases, the level of tax competitiveness of Ukraine, Poland, Slovenia, Croatia, Lithuania, Latvia and Estonia decreases with a time lag of 1 year, Slovakia, the Czech Republic and Hungary - with a lag of 2 years; a change in the share of firms that compete with unregistered or informal firms affects the level of tax competitiveness

in Croatia with a time lag of 1 year, for the rest of the countries - with a time lag of 2 years.

It is proposed to identify the priority directions of the state policy of countering the shadowing of the economy and increasing the tax competitiveness of the country taking into account the subjective factors that determine the behavior of economic subjects and are determined by age, psychological, religious and other individual characteristics of the individual's perception of the economic and political processes taking place in the country. A methodological approach to the formalization of functional dependencies between the levels of tax morality and tax competitiveness of the country, which is based on a combination of tools for descriptive analysis of data series, analytical methods, and econometric analysis has been developed. It has been proved that there is a long-term unilateral influence of tax morality on the level of tax competitiveness and shadowing of the economy.

A methodological approach to the assessment of the Institutional Environment Quality Index as an integral indicator summarizing six dimensions of public administration: voice and accountability, political stability and absence of violence/terrorism, government effectiveness, quality of legislation, rule of law, control of corruption has been developed. According to the results of the calculation of the Index of the quality of the institutional environment for 11 countries of the world for 2011-2021, it was established that Estonia, the Czech Republic, Lithuania and Slovakia have the highest values of the quality of the institutional environment, while Ukraine has one of the worst indicators. The average value of this indicator varies from -0.9057 to 0.5709. The variation of the Index of the quality of the institutional environment is 0.5126, which indicates the low efficiency of public administration policy in some countries of the world.

Through the construction of a system of structural equations, an analysis of the coherence of the growth of the country's tax competitiveness and the detinization of the economy under the influence of the institutional environment was carried out, the influence of indicators of the quality of the institutional environment on the level of the country's tax competitiveness and simultaneously on other components of the

Index of the quality of the institutional environment was modeled. According to the simulation results, it was established that the Government Efficiency Index and the Corruption Control Index exert the greatest influence on the quality of the institutional environment in Ukraine. A 1% increase in the quality of the institutional environment within the Voice and Accountability Index is accompanied by an increase in the level of tax competitiveness in Croatia by 1.525%, the Czech Republic by 1.102%, Hungary by 2.657%, and Poland by 1.072%. One of the most influential indicators of the quality of the country's institutional environment is the Government Efficiency Index, the increase of which by 1 point will lead to an increase in the level of tax competitiveness of Ukraine by 5.174%, the Czech Republic by 4.651%, Lithuania by 4.213%, Latvia by 4.431%, Poland by 4.128%, Romania – by 1.365%.

During the determination of tools for minimizing the negative impact of the shadow sector on the level of tax competitiveness of the country, a methodological toolkit for assessing the level of adoption of digital technologies, which is based on taking into account the values of eight international indices: Index of the digital economy and society, Index of digital evolution, Index of perception of digitalization, Index of development of information and of communication technologies, Global Innovation Index; Index of network readiness, Index of digitization of the economy, Index of global digital competitiveness was developed. The conducted calculations proved that in most countries the values of the Institutional Environment Quality Index in 2021 have worsened compared to 2011. Ukraine has the lowest values of the Institutional Environment Quality Index, which indicates the need to transform the existing public administration tools.

Based on the construction of models with fixed or random effects, a scientific and methodical approach to the formalization of the dependence of the level of tax competitiveness on the level of introduction of digital technologies has been developed. It has been established that the Digital Economy and Society Index, Digital Evolution Index, Global Innovation Index, and Economy Digitalization Index exert the greatest influence on the level of tax competitiveness. An increase in the

Digital Economy and Society Index by 1 point leads to an increase in the level of tax competitiveness of Ukraine by 0.288%, Hungary by 0.324%, Slovakia by 0.212%, Latvia by 0.238%, Romania by 0.243%, Hungary by 0.273%. At the same time, indicators of digitalization of the economy practically do not affect the level of shadowing of the economy. Thus, the growth of indices of digitization of the economy leads to a decrease in the level of shadowing from 0.03 to 0.21%. The World Digital Competitiveness Index (0.05-0.09%) and Digital Evolution Index (0.07-0.11%) have the least influence on the resulting indicator.

Keywords: tax competitiveness, shadow economy, tax system, tax morality, institutional environment, corruption, tax burden, shadow employment, informal production.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

Публікації в наукових фахових виданнях України

1. Tiutiunyk, I., Mazurenko, O., Spodin, S., Volynets, R., & Hladkovskiy, M. The nexus between international tax competitiveness and the shadow economy: a cross-countries analysis. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2022. №1(42). P. 196-205. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.1.42.2022.3703> (Web of Science) (0,78 друк. арк.).
Особистий внесок: розроблено науково-методичний підхід до оцінювання когерентності зростання податкової конкурентоспроможності та детінізації економіки, систематизовано заходи детінізації економіки в контексті підвищення конкурентоспроможності податкової системи країни (0,6 друк. арк.).
2. Mazurenko, O., Tiutiunyk, I. The international tax competitiveness: bibliometric analysis. *Financial Markets, Institutions and Risks*. 2021. №5(1). P. 126-138. DOI: [https://doi.org/10.21272/fmir.5\(1\).126-138.2021](https://doi.org/10.21272/fmir.5(1).126-138.2021) (0,56 друк. арк.).
Особистий внесок: проведено бібліометричний аналіз наукових публікацій, що дозволив провести кластеризацію міжнародних дослідницьких мереж із питань податкової конкурентоспроможності та ідентифікувати ключові вектори її розвитку (0,45 друк. арк.).
3. Мазуренко О. В., Тютюнник І. В., Білоус Ю. Г. Систематизація факторів формування податкової конкурентоспроможності країни. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Серія Економіка*. 2021. №830. С. 58-64. DOI: <https://doi.org/10.31861/ecovis/2021-830-10> (0,57 друк. арк.).
Особистий внесок: проведено систематизацію факторів формування податкової конкурентоспроможності країни (0,47 друк. арк.).
4. Tiutiunyk, I., Mazurenko, O. Personal income tax gaps: bibliometric and econometric analysis. *Financial and credit activities: problems of theory and practice*. 2021. №4(39). P. 193-201. DOI: <https://doi.org/10.18371/.v4i39.241308>

(Web of Science) (0,74 друк. арк.). *Особистий внесок: розроблено науково-методичний підхід до оцінювання впливу податкових розривів на індикатори економічного розвитку країни (0,38 друк. арк.).*

5. Mazurenko, O., Tiutiunyk, I., Derkach, L. The Impact of Tax Morality on Tax Evasion: Evidence of EU Countries. *Business Ethics and Leadership*. 2021. №5(3). P. 108-112. DOI: [https://doi.org/10.21272/bel.5\(3\).108-112.2021](https://doi.org/10.21272/bel.5(3).108-112.2021) (0,49 друк. арк.). *Особистий внесок: розроблено науково-методичний підхід до формалізації зв'язку між рівнем податкової моралі та обсягами ухилення від оподаткування (0,4 друк. арк.).*

6. Tiutiunyk, I., Mazurenko, O. The Theory of International Tax Competition: Comparative Analysis. *SocioEconomic Challenges*. 2021. №5(3). С. 134-138. DOI: [https://doi.org/10.21272/sec.5\(3\).134-138.2021](https://doi.org/10.21272/sec.5(3).134-138.2021) (0,51 друк. арк.). *Особистий внесок: проведено порівняльний аналіз теорій формування податкової конкурентоспроможності країни (0,45 друк. арк.).*

7. Мазуренко О. В. Тенденції розвитку тіньового сектору економіки як передумови зниження податкової конкурентоспроможності країни. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*. 2018. №8(77). С. 98-101. (0,51 друк. арк.)

Тези доповідей на наукових конференціях

8. Mazurenko O. The role of information and communication technologies in the prevention of the shadow economy and increasing the tax competitiveness of the country. *Socio-Economic Challenges: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference, Sumy, November 14–15, 2022 / edited by Prof., Dr. Vasilyeva Tetyana*. – Sumy: Sumy State University, 2022. P. 183-187 (0,45 друк. арк.).

9. Mazurenko O. Methodical approaches to assessing the tax competitiveness of countries. *VI International European Conference on Social Sciences: Proceedings Book, Kyiv, June 4-6, 2021 / edited by Prof., Dr. Olena Panchenko*. – Kyiv Iksad Global Publication, 2021. P. 289 (0,06 друк. арк.).

10. Mazurenko O. Institutional determinants of the international tax competitiveness. *Financial Markets, Institutions and Risks: Proceedings of the*

International Scientific and Practical Online-Conference, Sumy, November 20-22, 2021 / edited by Prof., Dr. Vasilyeva Tetyana. – Sumy: Sumy State University, 2021. P. 73-75 (0,14 друк. арк.).

11. Mazurenko O. Implications of social factors in tax compliance behavior. Business Ethics and Leadership: Proceedings of the International Scientific and Practical Online-Conference, Sumy, November 29-30, 2021 / edited by Prof., Dr. Vasilyeva Tetyana. – Sumy: Sumy State University, 2021. P. 89-91 (0,13 друк. арк.).

12. Mazurenko O., Tiutiunyk I. Tax competitiveness and shadow economic activity: system dynamics analysis. New trends and best practices in socioeconomic research: The III International Science Conference SER-2020 (Economic Laboratory for Transition Research). Book of abstracts. Podgorica: 3M Makarije, 2020. P. 60 (0,06 друк. арк.) *Особистий внесок: досліджено взаємозв'язок між податковою конкурентоспроможністю країни та рівнем мінізації економіки (0,05 друк. арк.).*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	20
РОЗДІЛ 1 ПОДАТКОВА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ КРАЇНИ: ДРАЙВЕРИ ПІДВИЩЕННЯ ТА ІНСТРУМЕНТАРІЙ ОЦІНЮВАННЯ.....	31
1.1 Структурно-декомпозиційний та бібліометричний аналіз податкової конкурентоспроможності країни	31
1.2 Драйвери підвищення податкової конкурентоспроможності країни	54
1.3 Методичний інструментарій інтегрального оцінювання податкової конкурентоспроможності країни	64
Висновки до розділу 1	81
РОЗДІЛ 2 ВПЛИВ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ НА ФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КРАЇНИ.....	85
2.1 Теоретичні засади функціонування тіньового сектору економіки	85
2.2 Моделювання впливу тінізації економіки на інтегральний рівень податкової конкурентоспроможності країни та інструментарій його зменшення	100
2.3 Концептуальні засади детінізації економіки в контексті забезпечення податкової конкурентоспроможності країни	114
Висновки до розділу 2	123
РОЗДІЛ 3 ДЕТІНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ТА ЗРОСТАННЯ ПОДАТКОВОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КРАЇНИ: ІНСТРУМЕНТАРІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОГЕРЕНТНОСТІ	126
3.1 Податкова мораль як драйвер детінізації економіки та підвищення податкової конкурентоспроможності країни	126
3.2 Розвиток цифрових інструментів податкового адміністрування та контролю: вплив на детінізацію економіки та підвищення податкової конкурентоспроможності країни	138
3.3 Інституційні детермінанти забезпечення когерентності зростання податкової конкурентоспроможності країни та детінізації економіки	154

	19
Висновки до розділу 3	172
ВИСНОВКИ.....	175
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	181
ДОДАТКИ.....	196

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Європейський вектор розвитку України, наближення до ЄС відкриває низку додаткових можливостей для розвитку економіки, що полягають у зростанні міжнародної мобільності капіталу, розширенні інвестиційних можливостей, доступу до коштів та програм міжнародних фінансових установ та фондів тощо. В той же час, для України це передбачає зміцнення конкурентних позицій на ринках капіталу, робочої сили, технологій та інформації, формування сприятливого податкового середовища для ведення бізнесу та притоку інвестицій. Підписання у 2014 році Угоди про асоціацію між Україною та ЄС сприяло трансформації ключових векторів реалізації державної податкової політики в контексті імплементації пріоритетів і норм ЄС, а отримання у 2022 році статусу кандидата в члени ЄС лише підвищило пріоритетність проведення реформ у напрямку зміцнення економіки та підвищення її привабливості для міжнародних партнерів.

Ключовим елементом в даних процесах слугує формування сприятливого середовища для дотримання європейських стандартів прозорості та доброчесності, що базуються на зміні ціннісних орієнтирів суспільства, формуванні нульової толерантності до тінізації та ухилення від оподаткування, більш добросовісного ведення бізнесу, транспарентності в публічному управлінні. В той же час, за оцінками міжнародної організації World Economics рівень тінізації економіки в Україні перевищує 44%, що дорівнює приблизно 165 мільярдів доларів США. За даними Центру соціально-економічних досліджень CASE Україна у 2020 році обсяг фіскальних втрат від застосування тіньових схем із ухилення від оподаткування становив 291-465,8 млрд на рік, що майже в 4 рази більше за показник 2015 року (110,5-168,5 млрд) та здійснює значний вплив на рівень податкової конкурентоспроможності України.

Тому реалізація політики детінізації економіки має розглядатися як необхідний елемент формування податкової конкурентоспроможності країни,

підвищення довіри та привабливості економічної системи України з боку міжнародних партнерів. Пріоритетність питань детінізації економіки та боротьби з корупцією в Україні для Європейської комісії підтверджується запровадженням найкрупнішої програми технічної допомоги в сфері боротьби з корупцією в Україні «European Union Anti-Corruption Initiative in Ukraine (EUACI).

Питанням формування податкової конкурентоспроможності країни в умовах тінізації економіки присвячено наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених: Дж. Альма, Р. Балдвіна, І. Безпалько, А. Бойка, Д. Бредфорда, Дж. Брукнера, Р. Бхачаттарії, С. Буковецького, А. Бухтіарової, З. Варналія, Дж. Вілсона, Д. Вільдасіна, О. Гетмана, І. Гребенюк, Н. Демчишака, П. Денка, В. Дубровського, Х. Енсте, Т. Затонацької, В. Істерлі, С. Леонова, Х. Мартінес-Васкеса, О. Неізвєстної, О. Овчаренко, В. Оутса, І. Паррі, Б. Паттерсона, С. Ребело, Я. Самусевич, А. Семенова, П. Соренсена, Б. Торглера, К. Тібу, І. Тютюник, В. Черкашина та ін.

Незважаючи на існуючий науковий доробок із тематики дослідження, не вирішеними остаточно залишається низка теоретичних і прикладних проблем, що стосуються, зокрема, формалізації драйверів формування податкової конкурентоспроможності країни, оцінювання інтегрального рівня податкової конкурентоспроможності, формалізації впливу тінізації економіки на рівень податкової конкурентоспроможності країни, обґрунтування ролі податкової моралі у формуванні схильності суспільства до ухилення від оподаткування, моделювання впливу цифровізації економіки на рівні тінізації економіки та її податкової конкурентоспроможності, оцінювання якості інституційного середовища формування податкової конкурентоспроможності та реалізації політики детінізації економіки. Вищезазначене обумовило актуальність дослідження, його мету, завдання і зміст.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тематика дисертаційної роботи узгоджується з Національною економічною стратегією на період до 2030 року (Постанова Кабінету Міністрів України № 179 від 03

березня 2021 р.), Стратегією національної безпеки України (Указ Президента України № 392/2020 від 14.09.2020 р.), Стратегією реформування системи управління державними фінансами на 2022–2025 роки та плану заходів з її реалізації (розпорядження Кабінету Міністрів України № 1805-р від 29.12.2021 р.), Стратегією здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2025 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації (розпорядження Кабінету Міністрів України №1467-р від 17 листопада 2021 р.), Стратегією розвитку фінтеху в Україні до 2025 року (рішення Правління Національного банку від 9 липня 2020 р.), резолюцією Парламентської асамблеї Ради Європи «Тіньова економіка: загрози демократії, розвитку та верховенству права» (резолюція №1847 від 25 листопада 2011 р.), Рекомендаціями Міжнародної організації праці щодо переходу від тіньової до формальної економіки (№204 від 12 червня 2015 р.), Директивою 2005/60/ЄС Європейського парламенту та Ради про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання коштів та фінансування тероризму (рішення Європейського парламенту від 26 жовтня 2005 р.) та ін.

Основні положення дисертаційного дослідження узгоджуються з пріоритетними напрямками науково-дослідної роботи Сумського державного університету. Так, зокрема, в рамках науково-дослідної роботи «Соціально-економічні виклики в умовах цифровізації суспільних відносин (номер д/р 0121U114364) досліджено форми прояву та наслідки впливу цифровізації суспільних відносин на показники розвитку тіньового сектору економіки.

В рамках науково-дослідної роботи «Конвергенція економічних та освітніх трансформацій в умовах діджиталізації» (номер д/р 0121U114570) досліджено вплив податкової моралі та фінансової грамотності населення на рівень податкової конкурентоспроможності та тінізації економіки.

В рамках науково-дослідної роботи «Інноваційні драйвери зростання макроекономічної стабільності країни» (номер д/р 0121U114396) проведено аналіз рівня податкової конкурентоспроможності країни, оцінено вплив

макроекономічних індикаторів на рівень тінізації економіки та конкурентоспроможності її податкової системи.

В рамках науково-дослідної роботи «Трансформація фінансової системи та стратегічні пріоритети її розвитку» (номер д/р 0121U114477) визначено основні тренди розвитку податкової системи України, систематизовано сучасні механізми реалізації політики детінізації економіки в контексті протидії ухиленню від виконання податкових зобов'язань.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає в удосконаленні існуючих та формуванні нових теоретичних засад та науково-методичних підходів до формування податкової конкурентоспроможності країни в умовах тінізації економіки.

Для досягнення поставленої мети були поставлені наступні завдання:

- провести структурно-декомпозиційний та бібліометричний аналіз податкової конкурентоспроможності країни;
- узагальнити детермінанти формування податкової конкурентоспроможності країни;
- розробити методологію оцінювання рівня податкової конкурентоспроможності країни;
- розробити методичний підхід до визначення країн-податкових конкурентів України та країн, що мають подібні податкові системи;
- проаналізувати основні тренди розвитку тіньового сектору економіки;
- формалізувати вплив тінізації економіки на рівень податкової конкурентоспроможності країни;
- сформулювати практичні рекомендації по удосконаленню державної політики детінізації економіки в контексті забезпечення податкової конкурентоспроможності;
- дослідити вплив податкової моралі на схильність платників податку до ухилення від виконання своїх податкових зобов'язань;

– розробити методологію та методичний інструментарій оцінювання впливу цифровізації економіки на детінізацію економіки та підвищення податкової конкурентоспроможності країни;

– удосконалити методичні засади формалізації інституційних детермінант забезпечення когерентності зростання податкової конкурентоспроможності країни та детінізації економіки.

Об’єктом дослідження є економічні відносини, що виникають в системі «публічна влада – бізнес – суспільство» у процесі реалізації заходів, спрямованих на формування податкової конкурентоспроможності країни в умовах тінізації економіки.

Предметом дослідження є теоретико-методичні засади та методичний інструментарій формування податкової конкурентоспроможності країни в умовах тінізації економіки.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційної роботи складають фундаментальні положення економічної теорії, теорії грошей, фінансів і кредиту, макроекономіки, державного регулювання економіки, економіко-математичного моделювання, а також наукові результати досліджень в сфері податкової конкурентоспроможності та детінізації економіки.

Для вирішення поставлених завдань було використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: науково абстракції, аналізу, синтезу, індукції, дедукції, узагальнення – для уточнення понятійно-категоріального апарату дослідження; бібліометричного та трендового аналізу – для формалізації змістовно-контекстуальних та еволюційно-просторових закономірностей розвитку податкової конкурентоспроможності країни; мультиплікативної згортки та формула Фішберна – для оцінювання рівня податкової конкурентоспроможності країни; метод ієрархічної та неієрархічної (метод k -середніх) – для кластеризації країн в розрізі процесних, інституційних, морально-етичних та економічних детермінант формування податкової конкурентоспроможності країни; метод кореляційно-регресійного аналізу, тест Шапіро-Уїлка – для формалізації зв’язку між рівнями податкової

конкурентоспроможності та тінізації економіки; метод дескриптивного аналізу рядів даних, тест Педроні та тест Грейнджера, метод Пірсона та VEC-моделювання – для оцінювання взаємозв'язків рівня податкової моралі населення та індикаторів формування податкової конкурентоспроможності країни; тести Дікі-Фуллера та Філіпса Перрона, Йохансена, критерій Хаусмана, моделі з фіксованими або випадковими ефектами – для формалізації залежності рівня податкової конкурентоспроможності від індикаторів цифровізації економіки; метод структурного моделювання – для оцінювання впливу інституційного середовища на рівень податкової конкурентоспроможності країни. Практичні розрахунки та моделювання в роботі здійснено з використанням VOSviewer v. 1.6.10 та Google Trends, пакетів статистичного аналізу даних STATA та STATISTICA.

Інформаційну базу дослідження склали: закони України, постанови Кабінету Міністрів України, міжнародні нормативно-правові акти, аналітичні та звітні дані Міністерства фінансів України, Міністерства економіки України, Державної служби статистики, Світового банку, Організації економічного співробітництва і розвитку, Міжнародної організації праці, Міжнародної групи з протидії відмиванню брудних грошей, міжнародної агенції Bloomberg, Stata, результати наукових досліджень у сфері формування податкової конкурентоспроможності країни та детінізації економіки.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в удосконаленні існуючого та розробленні нового методичного інструментарію формування податкової конкурентоспроможності країни в умовах тінізації економіки.

вперше:

– розроблено методичне підґрунтя оцінювання когерентності зростання податкової конкурентоспроможності країни та детінізації економіки під впливом інституційного середовища, що здійснено шляхом побудови системи симультативних рівнянь. Це дозволило визначити експліцитні та імпліцитні закономірності їх взаємодії та оцінити вплив індикаторів якості інституційного

середовища як на рівень тінізації та податкової конкурентоспроможності країни, так і на окремі складові якості інституційного середовища;

удосконалено:

– науково-методичний підхід до оцінювання рівня податкової конкурентоспроможності країни, що на відміну від існуючих передбачає поєднання інструментів кореляційно-регресійного аналізу, методу Фішера, методу мультиплікативної згортки. Це дозволяє визначити тренди розвитку податкової системи та, за допомогою ієрархічної та неієрархічної кластеризації, визначити критерії ідентифікації країн-конкурентів та тих, що мають спільні тенденції розвитку податкової системи;

– методичний інструментарій моделювання впливу тінізації економіки на інтегральний рівень податкової конкурентоспроможності країни, що відрізняється від існуючих поєднанням методів регресійного аналізу, тестів Шапіро-Уїлка, рангової кореляції Спірмена. Це дозволило формалізувати залежність рівня податкової конкурентоспроможності країни від основних індикаторів функціонування тіньового сектору економіки (рівень неформального виробництва, рівень неформальної зайнятості населення, частка фірм, що здійснюють діяльність без реєстрації) та визначити часові закономірності щодо їх зміни;

– методичний підхід до формалізації функціональних залежностей між рівнями податкової моралі та податкової конкурентоспроможності країни, що на відміну від існуючих підходів базується на поєднанні інструментів дескриптивного аналізу рядів даних, аналітичного методу, економетричного аналізу. Це дозволило ідентифікувати пріоритетні напрямки державної політики протидії тінізації економіки та зростання податкової конкурентоспроможності країни з урахуванням впливу суб'єктивних факторів, що обумовлюють поведінку економічних суб'єктів та визначаються віковими, психологічними, релігійними та іншими індивідуальними особливостями сприйняття індивіда економічних та політичних процесів, що відбуваються в країні;

– методологічний інструментарій оцінювання якості інституційного середовища в системі детінізації економіки та забезпечення податкової конкурентоспроможності країни як інтегрального показника, що відрізняється від існуючих урахуванням шести вимірів державного управління (голос і підзвітність, політична стабільність і відсутність насильства/тероризму, ефективність уряду, якість законодавства, верховенство права, контроль корупції) та дозволяє окреслити коло драйверів та інгібіторів підвищення ефективності державної політики, а також формалізувати вплив їх динаміки на ефективність протидії тінізації економіки та забезпечення конкурентоспроможності податкової системи;

набуло подальшого розвитку:

– теоретичні засади теорії формування податкової конкурентоспроможності країни шляхом: 1) виділення процесної (формування сталих конкурентних переваг в процесі залучення зовнішніх та мобілізації внутрішніх фінансових ресурсів), інституційної (встановлення оптимального рівня податкового навантаження та диференціації фіскальних інструментів з метою мінімізації обсягів тіньового ухилення від оподаткування), морально-етичної (підвищення рівня податкової моралі, податкової культури та податкової грамотності населення як міри індивідуального ставлення індивіда до податків, його внутрішньої мотивації їх сплачувати) та економічної (підвищення темпів економічного зростання країни та формування сприятливого середовища функціонування бізнесу) складових; 2) узагальнення змістовно-контекстуальних та еволюційно-просторових закономірностей розвитку наукових досліджень із питань податкової конкурентоспроможності; 3) мережевої візуалізації взаємозв'язків податкової конкурентоспроможності з іншими економічними категоріями (податок, економіка, конкуренція, витрати, оподаткування);

– методичний інструментарій оцінювання залежності рівнів тінізації економіки та податкової конкурентоспроможності країни від рівня запровадження цифрових технологій, що на основі результатів перевірки на

стаціонарність та коінтегрованість дозволило врахувати вплив явних і латентних закономірностей їх розвитку, та на основі побудови моделей з фіксованими або випадковими ефектами формалізувати бенчмарки під час реалізації політики цифровізації економіки за яких забезпечується зростання рівня податкової конкурентоспроможності країни та детінізації економіки.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні положення дисертації доведено до рівня методичних розробок і практичних рекомендації, що можуть бути використані:

– органами державної влади: Державною податковою службою України – під час реалізації заходів з протидії ухиленню від оподаткування шляхом удосконалення системи податкового контролю, підвищення ефективності адміністрування податків; Міністерством фінансів України – під час удосконалення податкової та митної системи України в напрямку досягнення стратегічних цілей сталого економічного розвитку; Національним агентством з питань запобігання корупції при реалізації антикорупційної політики в Україні – під час оцінювання ризиків застосування тіньових схем приховування доходів; Бюро економічної безпеки України – під час реалізації заходів щодо протидії корупційним правопорушенням, виявлення ймовірних зон корупційних ризиків в економіці, їх оцінювання та нейтралізації; Міністерством цифрової трансформації України – під час розвитку цифрових інструментів податкового адміністрування та контролю в напрямку підвищення податкової конкурентоспроможності країни;

– професійними спілками і галузевими асоціаціями – під час розроблення та реалізації заходів щодо формування в суспільстві нульової толерантності до тінізації та корупції, удосконалення стандартів доброчесної податкової та фінансової політики, їх інтеграції в систему міжнародних податкових відносин;

– представниками бізнесу – під час розроблення внутрішньої політики протидії участі в операціях з тіньового приховування доходів.

Результати аналізу сучасних тенденцій функціонування тіньового сектору економіки, а також пропозиції щодо удосконалення інституційної складової державної політики формування податкової конкурентоспроможності країни в умовах тінізації економіки упроваджено в діяльність Центрального міжрегіонального управління ДПС по роботі з великими платниками податків (довідка № 15-18-06-14/265 від 9 березня 2023 р.); щодо розвитку цифрових інструментів податкового адміністрування та контролю в контексті детінізації економіки та підвищення податкової конкурентоспроможності країн – у діяльність Головного управління ДПС у Сумській області (довідка № 04-132 від 6 березня 2023 р.).

Результати дисертаційної роботи використовують в освітньому процесі Сумського державного університету під час викладання дисципліни «Фіскальна політика» (акт від 02.02.2023 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою працею, в якій автором розроблено нові та поглиблено існуючі науково-методичні засади формування податкової конкурентоспроможності країни в умовах тінізації економіки. Наукові положення, висновки та рекомендації, що виносяться на захист, одержані автором самостійно. Особистий внесок у працях, опублікованих у співавторстві, зазначено у списку публікацій.

Апробація результатів дисертації. Основі положення дисертаційної роботи апробовані на наукових та науково-практичних конференціях різних рівнів, зокрема: Міжнародній науково-практичній конференції «Соціально-економічні виклики» (м. Суми, Україна, 2022 р.), VI Міжнародній європейській конференції з соціальних наук (м. Київ, Україна, 2021 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Фінансові ринки, інститути та ризики» (м. Суми, Україна, 2021 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Бізнес-етика та лідерство» (м. Суми, Україна, 2021 р.), III Міжнародній науковій конференції «Нові тенденції та передовий досвід соціально-економічних досліджень» (м. Подгориця, Чорногорія, 2020 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи опубліковано у 12 наукових працях, загальним обсягом 5 друк. арк., із яких особисто автору належить 4,09 друк арк., зокрема 7 статей у наукових фахових виданнях України (зокрема, 2 – у виданнях, що індексуються міжнародною наукометричною базою Web of Science), 5 публікацій у збірниках матеріалів конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з вступу, трьох основних розділів, списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації становить 229 сторінок, зокрема обсяг основного тексту – 160 сторінок, 39 таблиць, 38 рисунків, 8 додатків, список використаних джерел містить 134 найменування.

РОЗДІЛ 1 ПОДАТКОВА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ КРАЇНИ: ДРАЙВЕРИ ПІДВИЩЕННЯ ТА ІНСТРУМЕНТАРІЙ ОЦІНЮВАННЯ

1.1 Структурно-декомпозиційний та бібліометричний аналіз податкової конкурентоспроможності країни

Динамічна трансформація соціально-економічних відносин між окремим економічними суб'єктами як в середині країни так і за її межами, що супроводжується світовими інтеграційними процесами, глобалізацією фінансових ринків, прискоренням міжнародного руху капіталу формує додаткові виклики та загрози для стабільного функціонування економіки та її здатності конкурувати на світовому фінансовому ринку, проявами яких є домінуючий вплив міжнародної конкурентоспроможності країни в розрізі її інституційної, інвестиційної, інноваційної, податкової та інших складових на обсяги притоку прямих іноземних інвестицій, розвиток міжнародного бізнесу, рівень довіри та зацікавленості з боку міжнародних партнерів. Вищезазначене призводить до того, що економіка країни стає більш чутливою до недоліків в її податковій, інвестиційній та економічній політиці, що, у свою чергу, актуалізує необхідність формування єдиного середовища функціонування бізнесу, узгодження інтересів усіх суб'єктів фінансового ринку, максимального наближення вітчизняного законодавства до положень і вимог міжнародного співтовариства. Ці стандарти мають узгоджуватися з основними принципами діяльності міжнародної спільноти, яка спрямовує свої зусилля на зближення національних економік шляхом налагодження сталих зв'язків між країнами.

Разом з тим, головною особливістю більшістю країн, що розвивається є недосконалість нормативно-правової бази ведення бізнесу та існування суттєвих відмінностей у податковій політиці. Це призводить до втрати даними країнами конкурентних податкових переваг, збільшення відтоку капіталу та

робочої сили, зниження інвестиційної привабливості, закриття філій міжнародних компаній, обмежує можливості уряду до збільшення доходів.

Одним із факторів, що здійснює вагомий вплив на показники економічного розвитку країни є рівень її податкової конкурентоспроможності. В умовах дефіциту фінансових ресурсів, саме податкова конкурентоспроможність є тим фактором, що визначає сприятливість бізнес-середовища в країні, її привабливість для реєстрації бізнесу та здійснення підприємницької діяльності на даній території. Досить часто рівень податкового навантаження розглядається урядами країн як ефективний інструмент покращення своїх позицій у конкурентній боротьбі за вільні фінансові ресурси. В той же час, рівень податкової конкурентоспроможності країни є індикатором якості її інвестиційного середовища, а отже враховується інвесторами при прийнятті рішення щодо доцільності інвестування коштів в економіку країни. Таким чином більш комплексне дослідження концепції податкової конкурентоспроможності країни, аналіз її зв'язку з іншими економічними категоріями є важливою складовою підвищення фінансового та інвестиційного потенціалу країн та покращення показників її економічного розвитку.

На сьогодні проблема формування податкової конкурентоспроможності країни привертає увагу теоретиків та практиків багатьох країн світу. Більшість науковців розглядають податкову конкурентоспроможність як комплексне поняття, яке може приймати різні форми та супроводжуватися значним спектром інструментів її досягнення залежно від цілей економічних суб'єктів

З метою аналізу змістовно-контекстуальних та еволюційно-просторових закономірностей розвитку податкової конкурентоспроможності проведемо бібліометричний аналіз публікацій у виданнях, що індексуються наукометричними базами даних Scopus та Web of Science. З метою аналізу тенденцій зміни актуальності проблематики формування податкової конкурентоспроможності країни було проаналізовано 5312 публікацій, що індексуються наукометричною базою даних Web of Science та 5500 публікацій,

що індексуються наукометричною базою даних Scopus за періоди 1927-2022 рр. та 1970-2022 рр. відповідно.

Результати аналізу публікаційної активності з питань формування податкової конкурентоспроможності засвідчили суттєве зростання наукового інтересу до даних питань протягом останніх 20 років (рис. 1.1). До 1990 рр. кількість публікацій, присвячених податковій конкурентоспроможності знаходилася приблизно на однаковому рівні. Лише починаючи із 1991 року відбулося збільшення публікаційної активності із середнім темпом зростання понад 12% за даними бази даних Scopus та понад 45% – Web of Science. Найбільш активно питання податкової конкурентоспроможності почали досліджуватися починаючи із 2003-2005 років. Однією із причин даної ситуації слугувало зростання обсягів промислового виробництва, експорту товарів та послуг, капіталовкладень у окремі країни світу після західноєвропейської кризи 2001-2003 рр. Це супроводжувалося підйомом в економіці та активізацією конкуренції на міжнародних ринках капіталу (в т.ч. і за рахунок податкових механізмів додаткового залучення коштів).

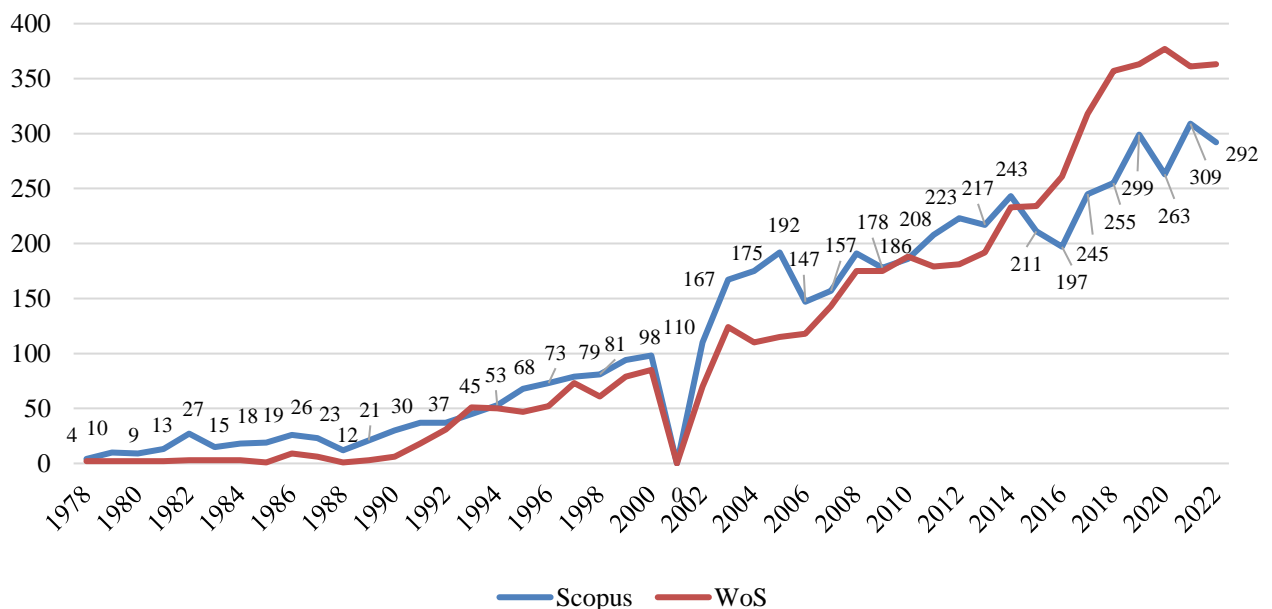

Рисунок 1.1 – Тренд зміни кількості публікацій у базах даних Scopus та Web of Science присвячених питанням податкової конкурентоспроможності

Джерело: побудовано автором за даними бази даних Scopus та Web of Science

Таким чином, за результатами дослідження можна зробити висновок, що проблеми податкової конкурентоспроможності не є новими для економічної теорії, а етапом становлення даної концепції можна вважати 2003-2005 рр.

З метою комплексного дослідження питань формування податкової конкурентоспроможності проведемо аналіз користувачького інтересу до даних питань за період 2004-2022 рр. за допомогою інструментарію Google Trends. Представлені на рисунку 1.2 результати трендового аналізу засвідчують більшу популярність поняття «податкова конкуренція». В цілому частота пошуку понять «податкова конкуренція» та «податкова конкурентоспроможність» знаходиться на стабільно низькому рівні протягом останніх 15 років.

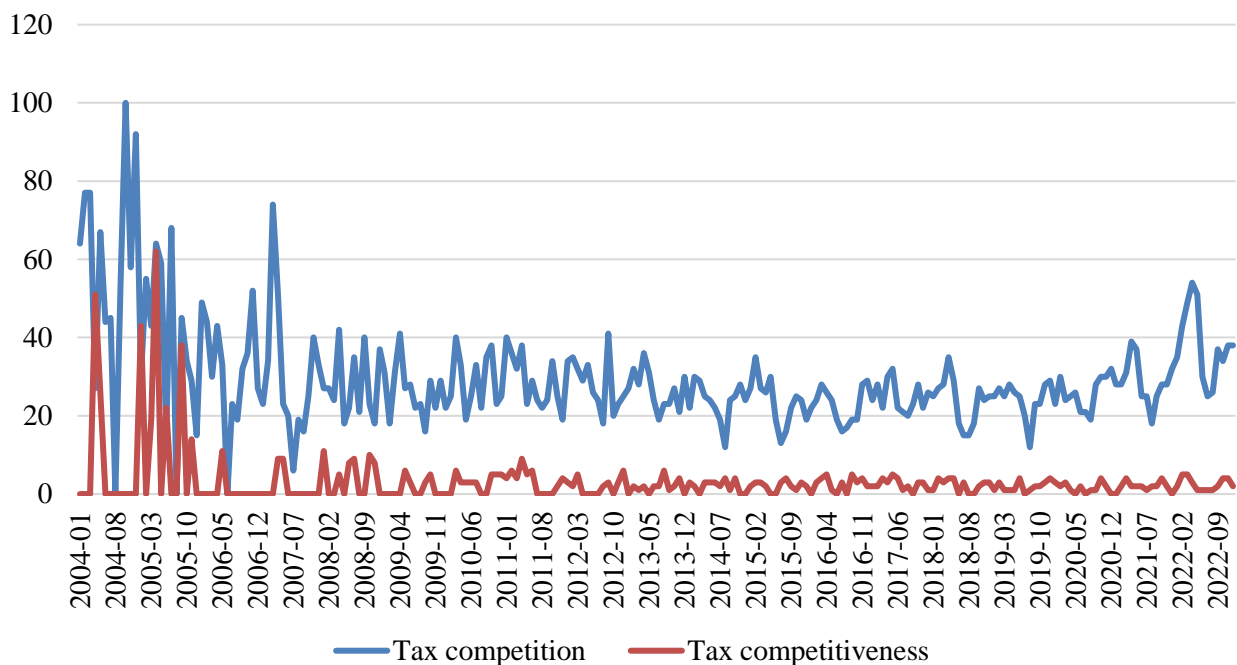

Рисунок 1.2 – Динаміка зміни частоти пошуку понять «податкова конкуренція» та «податкова конкурентоспроможність» в пошуковій системі Google за період 2004-2022 рр.

Джерело: побудовано автором за даними пошукової системи Google

На наступному етапі проведемо структурний аналіз видань, у яких опубліковані наукові праці з релевантної тематики. Це дозволяє виокремити ТОП-10 високорейтингових видань (входять до першого-третього кuartилів), у

яких проблематика податкової конкурентоспроможності розглядалася найчастіше (таблиця 1.1).

Таблиця 1.1 – ТОП-10 журналів, що індексуються базами даних Scopus/Web of Science та у яких опубліковано найбільшу кількість статей з питань податкової конкурентоспроможності

Назва журналу	Кількість статей		Квартиль
	Web of Science	Scopus	
International Tax and Public Finance	210	171	
Journal of Public Economic	207	143	Q1
Regional Science and Urban Economics	112	75	Q1
Journal of Urban Economics	91	57	Q1
National Tax Journal	83	-	Q2
Journal of Public Economic Theory	58	-	Q1
Public Choice	53	39	Q1
European Economic Review	51	40	Q1
Environmental and Resource Economics	48	40	Q1
FinanzArchiv	46	-	Q3
Energy Policy	-	49	Q1
Public Finance Review	-	48	Q3
Journal of Public Economic Theory	-	44	Q1

Джерело: побудовано автором за даними бази даних Scopus та Web of Science

Переважна більшість праць опублікована в журналах, що індексуються одночасно двома базами даних та входять до першого квартиля. Публікація наукових праць з питань податкової конкуренції у високорейтингових журналах засвідчує високу актуальність даної проблематики та практичну цінність отриманих результатів для світової спільноти.

В той же час, проведене дослідження засвідчує міжгалузевий характер питань формування податкової конкурентоспроможності (рис 1.3-1.4). Окрім соціальних та економічних галузей знань, дані питання досліджуються в межах інших предметних областей. Так, за даними бази даних Web of Science питання податкової конкурентоспроможності найчастіше розглядалися в межах наступних предметних галузей: економіка (39% публікацій); фінанси бізнесу (6%); екологічні науки (6%); політологія (5%); право (4%); містознавство (3%); бізнес (3%); управління (3%); екологічні науки (2%);

державне управління (2%); регіональне містобудування (2%); міжнародні відносини (2%); дослідження операцій (2%) та інші (21%).

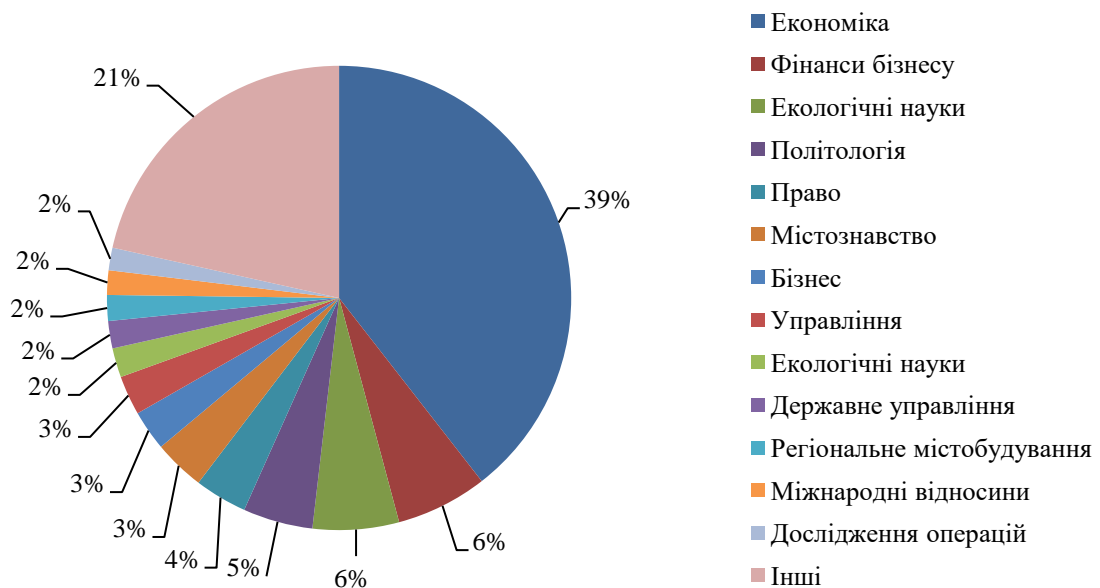

Рисунок 1.3 – Структурний аналіз публікацій з питань податкової конкурентоспроможності, що індексуються базою даних Web of Science за галузями знань

Джерело: побудовано автором за даними бази даних Web of Science

У той же час, за даними бази даних Scopus найбільша кількість робіт опублікована в межах наступних предметних галузей: економіка, економетрика і фінанси – 28% всіх робіт; соціальні науки – 21%; бізнес, менеджмент та бухгалтерський облік – 13%; інженерія – 7%; екологія – 7%; медицина – 5%; енергія – 4%; інформатика – 2%; мистецтво та гуманітарні науки – 2%; науки про прийняття рішень – 2%; науки про землю та планети – 1%; матеріалознавство – 1%; аграрні та біологічні науки – 1%; інші – 6%.

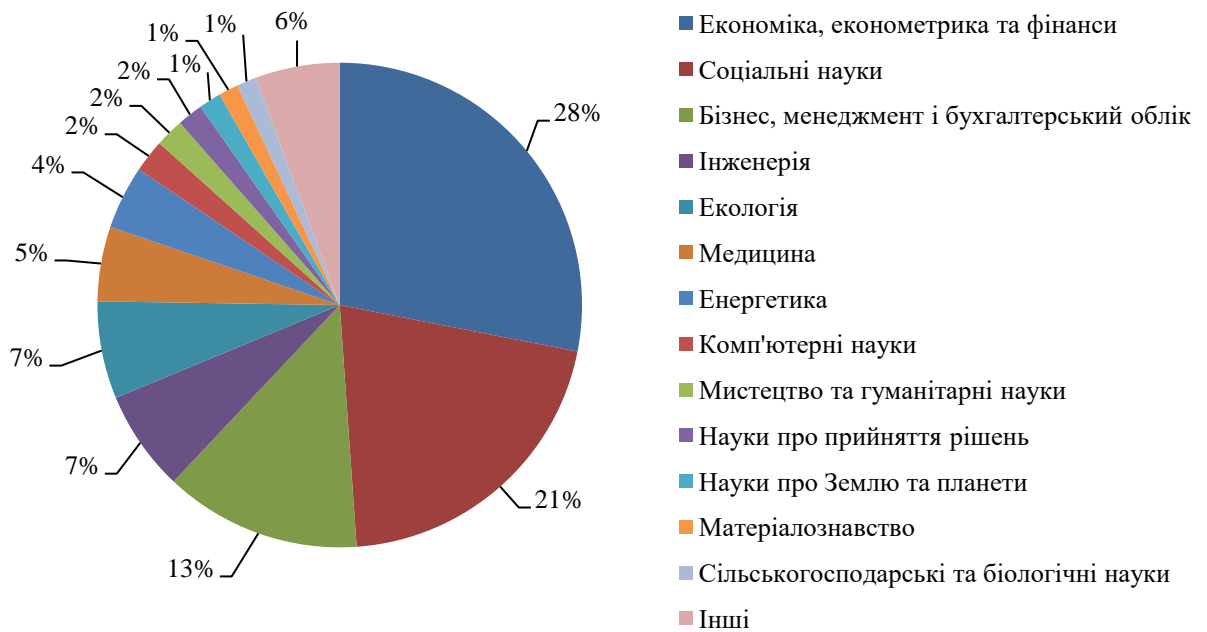

Рисунок 1.4 – Структурний аналіз публікацій з питань податкової конкуренції, що індексуються базою даних Scopus за галузями знань
Джерело: побудовано автором за даними бази даних Scopus

Результати кластеризації міжнародних дослідницьких мереж із питань податкової конкурентоспроможності за географічною ознакою (таблиця 1.2) засвідчують, що найбільша кількість робіт з досліджуваної проблематики опублікована науковцями із США, Німеччини, Великобританії, Китаю, Канади та Японії. При цьому в Китаї, Румунії та Туреччині перші публікації з питань податкової конкурентоспроможності з'явилися лише у 2016 році.

Таблиця 1.2 – Топ-20 країн за кількістю наукових публікацій

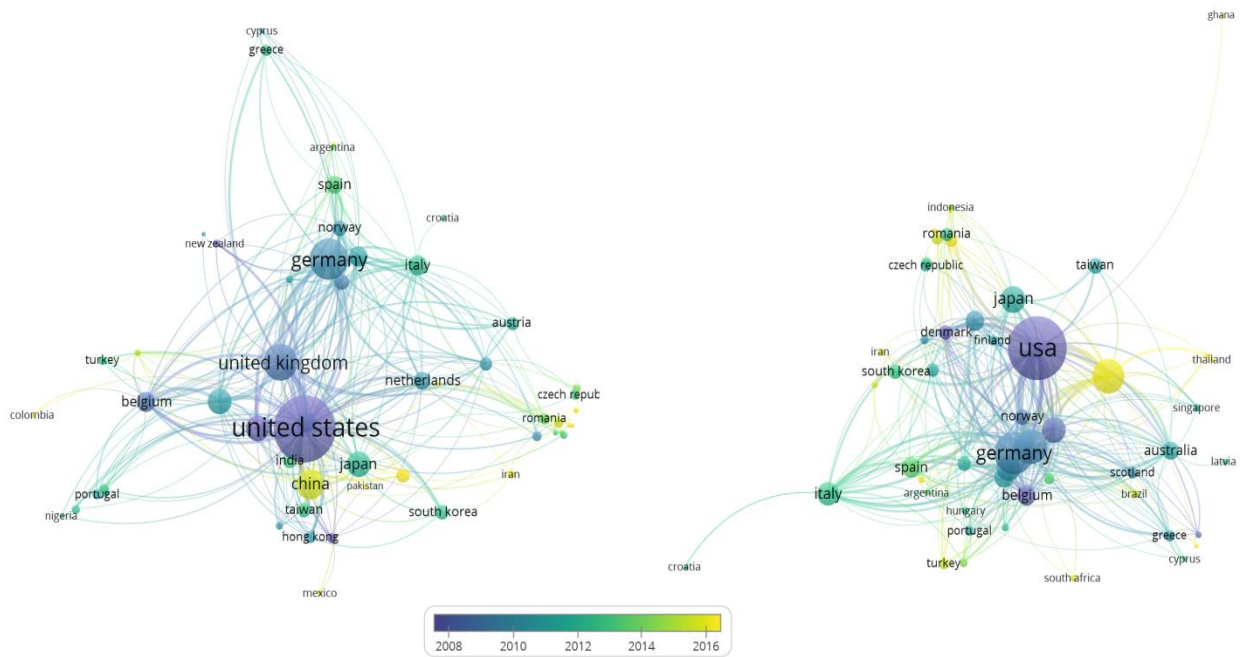
Країна	Кількість публікацій		Країна	Кількість публікацій	
	Web of Science	Scopus		Web of Science	Scopus
США	1402	1373	Швейцарія	135	120
Німеччина	593	520	Бельгія	132	121
Англія	414	412	Австралія	113	126
Китай	386	285	Норвегія	85	76
Канада	234	198	Тайвань	79	67
Японія	234	205	Швеція	76	78
Франція	227	211	Південна Корея	74	64
Італія	188	129	Данія	72	56
Іспанія	137	102	Румунія	65	-
Нідерланди	136	105	Індія	-	71

Джерело: побудовано автором за даними бази даних Scopus та Web of Science

Таким чином, результати трендового та структурного аналізу публікаційної активності з питань податкової конкурентоспроможності країни засвідчили високу актуальність даних питань та постійне зростання інтересу серед наукової спільноти.

З метою формалізації контекстуальних закономірностей дослідження податкової конкурентоспроможності країни проведемо бібліометричний аналіз даного поняття за допомогою інструментарію VOSViewer.

Результати дослідження кооперації вчених, що займаються питаннями податкової конкурентоспроможності за міжнародною ознакою (рис. 1.5) дозволяють виділити 5 кластерів країн в межах яких здійснювалася співпраця науковців при підготовці публікацій, що індексуються наукометричною базою даних Web of Science, зокрема: кластер 1 – США, Японія, Тайвань, Італія; кластер 2 – США, Туреччина, Португалія, Бельгія, Греція, Кіпр, Угорщина, Південна Африка; кластер 3 – США, Іспанія, Іран, Південна Корея; кластер 4 – Чеська Республіка, Румунія, Індонезія, Нідерланди, США; кластер 5 – Німеччина, Швейцарія, Канада, Норвегія та 4 найбільших кластери при підготовці публікації, що індексують у наукометричній базі даних Scopus, зокрема: кластер 1 – США, Мехіко, Італія, Туреччина, Німеччина, Іспанія, Бельгія, Австрія; кластер 2 – Данія, Австрія, Чеська Республіка, Румунія, Італія, Іран, Великобританія, Німеччина, США, Китай; кластер 3 – Німеччина, Іспанія, Норвегія, Бельгія, Великобританія, США, Китай, Японія, Нідерланди; кластер 4 – Великобританія, Португалія, Південні Африка, Нова Зеландія, Кіпр, Греція.

a) Scopus

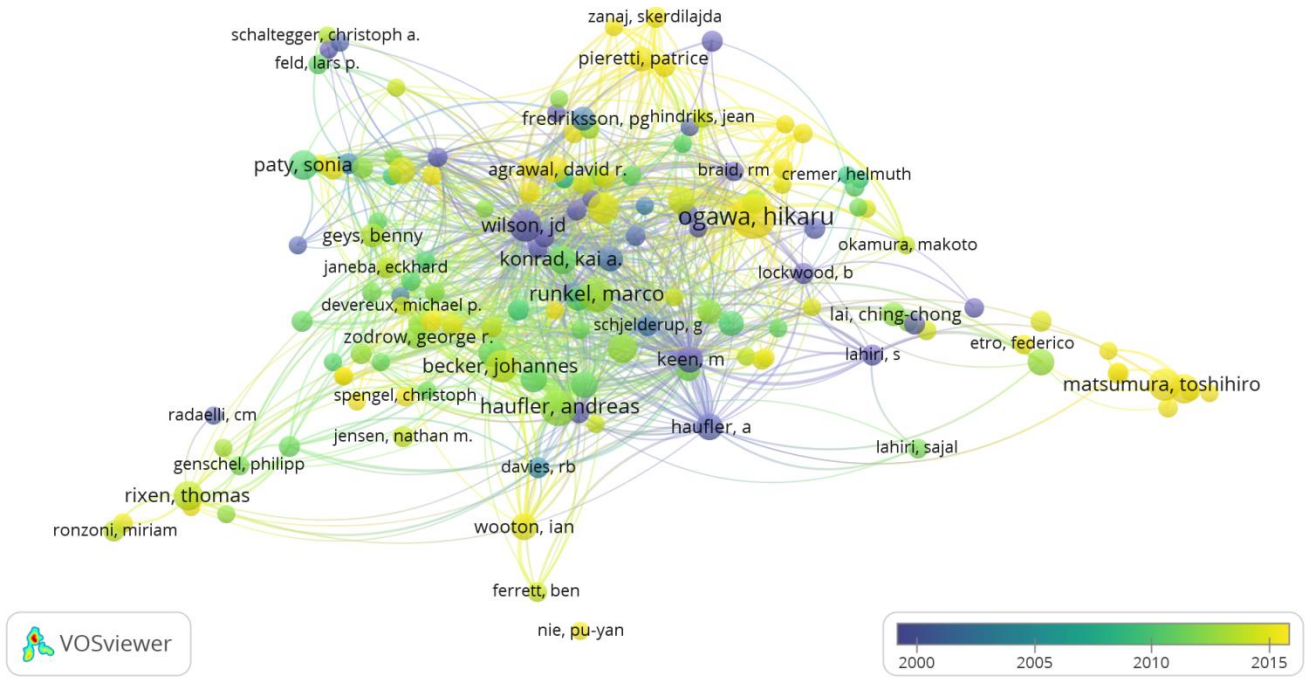
b) Web of Science

Рисунок 1.5 – Кластеризація міжнародних дослідницьких мереж із питань податкової конкурентоспроможності за географічною ознакою

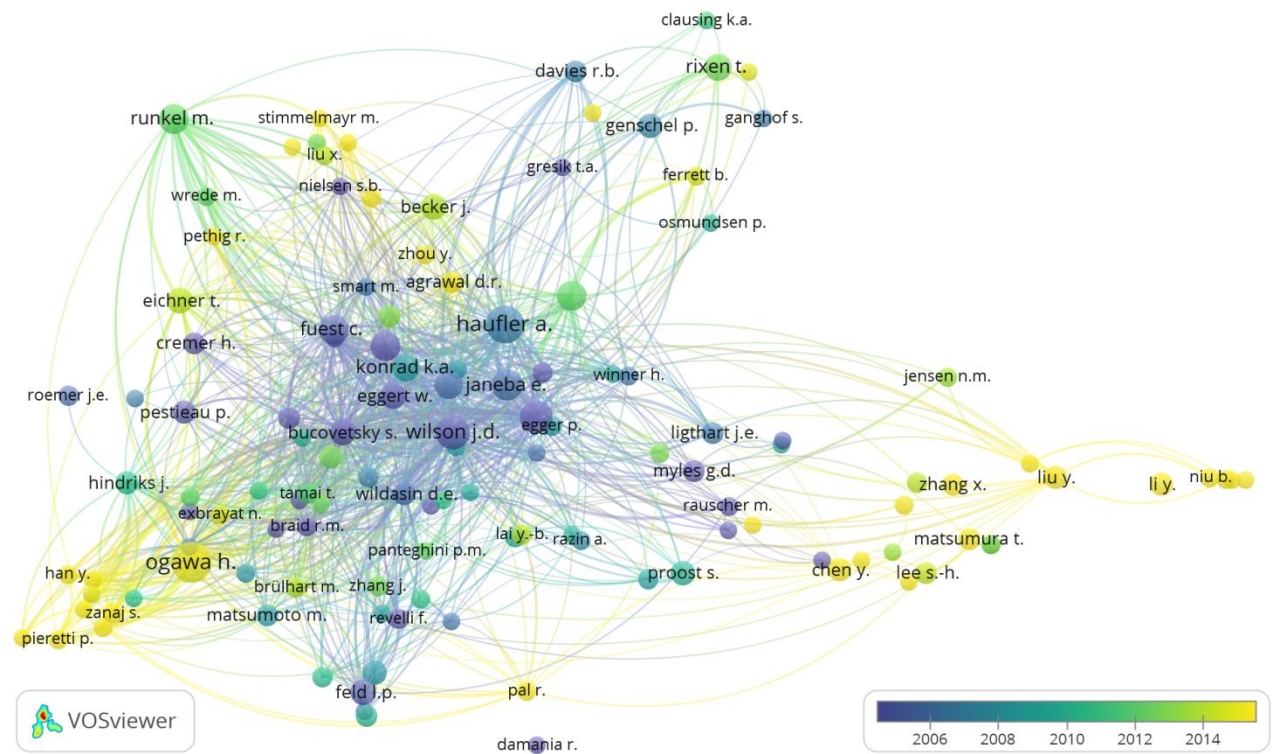
Джерело: побудовано автором за даними баз даних Scopus та Web of Science за допомогою інструментарію VOSviewer

Мережева візуалізація найбільш цитованих авторів публікацій присвячених дослідженню питань податкової конкурентоспроможності засвідчила наявність значної кількості науковців, що замаються даними питаннями. Перші поодинокі публікації зв'язалися ще на початку 1981 року. Одними із перших дослідженням податкової конкурентоспроможності почали займатися Дж. Вілсон, М. Кін, С. Лагїрд, К. Радаелі, Х. Кремер, К. Фуест, В. Еггерт (рис. 1.6). Починаючи із 2015 року проблематика формування податкової конкурентоспроможності країни розглядалася у роботах Т. Матсумури, О. Хікару, І. Вутона, Г. Огави, П. Перетті та ін.

a) Web of Science

б) Scopus

Рисунок 1.6 – Мережева візуалізація авторів найбільш цитованих публікацій з питань податкової конкурентоспроможності

Джерело: побудовано автором за даними баз даних Scopus та Web of Science за допомогою інструментарію VOSviewer

В останні роки спостерігається постійне зростання кількості публікацій з питань податкової конкуренції. М. Кін у роботі «The New Palgrave Dictionary of Economics» [47] розглядав податкову конкуренцію як процес отримання конкурентної стратегічної переваги в результаті некооперативної гри між окремими юрисдикціями, що базується на визначенні податкових ставок або окремих параметрів податкової системи.

Заслуговує на увагу наукова праця Дж. Вілсон та Д. Вілдасін [98], у якій автори розглядають податкову конкуренцію в широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні – це будь-яка форма встановлення податків і зборів незалежними урядами без співпраці. Даний підхід заснований на конкуренції між урядами різних країн за розміщення податкових баз на їх території. Вибір державної політики впливає на розподіл податкової бази між окремими юрисдикціями або регіонами, підпорядкованими цим урядам. Цей підхід ґрунтується на конкуренції за бази оподаткування (капітал, праця, дохід) за операціями, що здійснюються юридичними особами. У більш вузькому розумінні під податковою конкуренцією можна розуміти будь-яку форму некооперативного встановлення податків і зборів незалежними урядами та податкову політику, яка впливає на процес розподілу податкових надходжень між скарбницями різних держав. На відміну від попереднього визначення дане розуміння передбачає наявність вертикальної та горизонтальної (оподаткування однієї і тієї ж бази оподаткування органами державної влади різного рівня (центрального, регіонального, місцевого)) податкової конкуренції.

За результатами аналізу метаданих публікацій з питань податкової конкурентоспроможності (назва публікації, анотація, ключові слова автора) було визначено 14672 ключових слова, частота використання яких перевищує 5, та згруповано їх у 5 кластерів (рис. 1.7). Розмір кола відображає частоту використання даного терміну поряд із поняттям «податкова конкурентоспроможність».

Таким чином, наведені на рисунку 1.7 результати бібліометричного аналізу засвідчують, що найчастіше поняття податкової конкурентоспроможності розглядається поруч із поняттями податок, економіка, конкуренція, витрати, оподаткування.

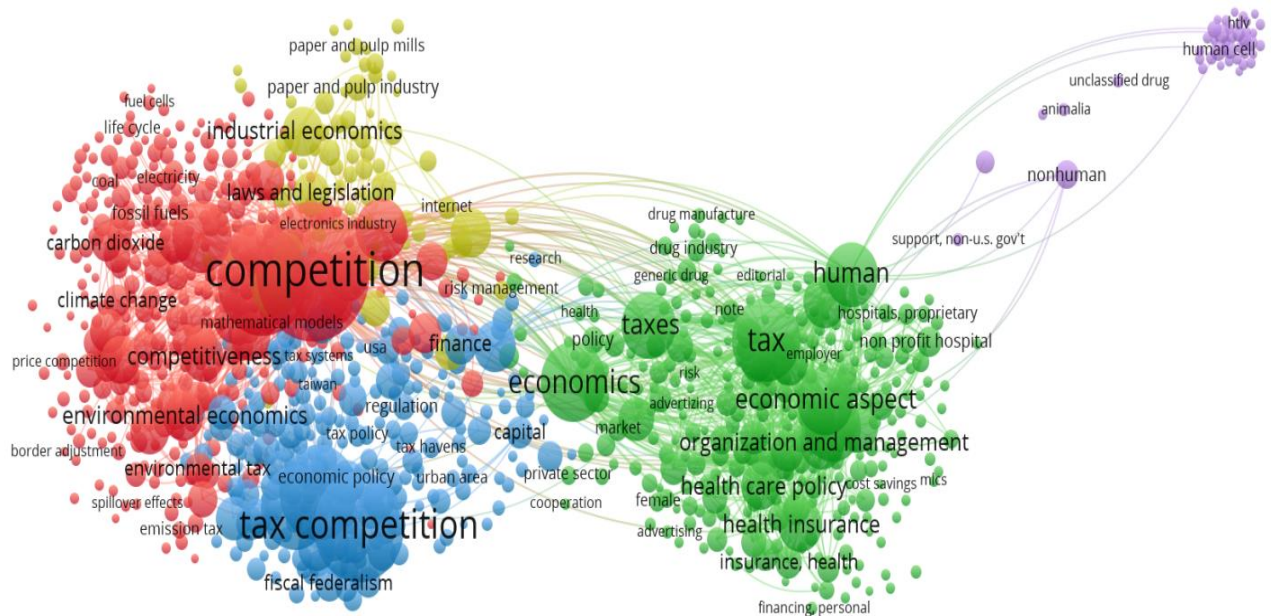

Рисунок 1.7 – Мережева візуалізація цитування статей з питань податкової конкурентоспроможності

Джерело: побудовано автором за даними баз даних Scopus та Web of Science за допомогою інструментарію VOSviewer

Кластеризація наукових публікацій з питань податкової конкурентоспроможності за ключовими словами формує підґрунтя для подальшого дослідження даного поняття в межах кожного із визначених нами кластерів.

В межах червоного кластеру (872 посилення) податкова конкурентоспроможність аналізується поруч з наступними ключовими словами: інвестиції, витрати, промисловість, прибутковість, екологічна економіка, промислова конкурентоспроможність, прийняття рішень, зовнішні ефекти, економічний аналіз, зміна клімату, податкові кредити, життєвий цикл, вуглець, кліматична політика (рис. 1.8).

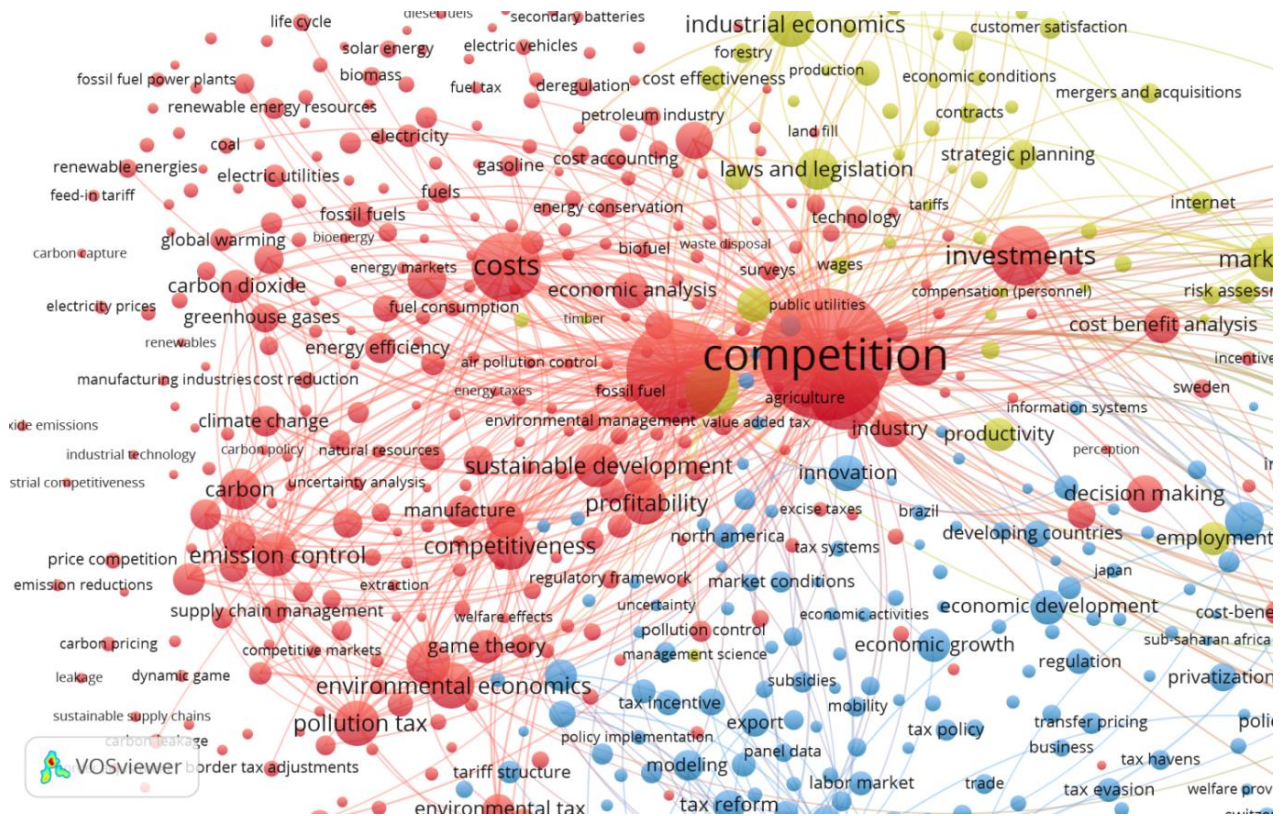

Рисунок 1.8 – Мережева візуалізація цитування статей з питань податкової конкурентоспроможності (червоний кластер)

Джерело: побудовано автором за даними баз даних Scopus та Web of Science за допомогою інструментарію VOSviewer

У межах другого за розміром (зеленого) кластеру (559 посилань) використовуються наступні ключові слова: економічна конкуренція, економічний аспект, податок, звільнення від оподаткування, власність, соціальне забезпечення, уряд (рис. 1.9).

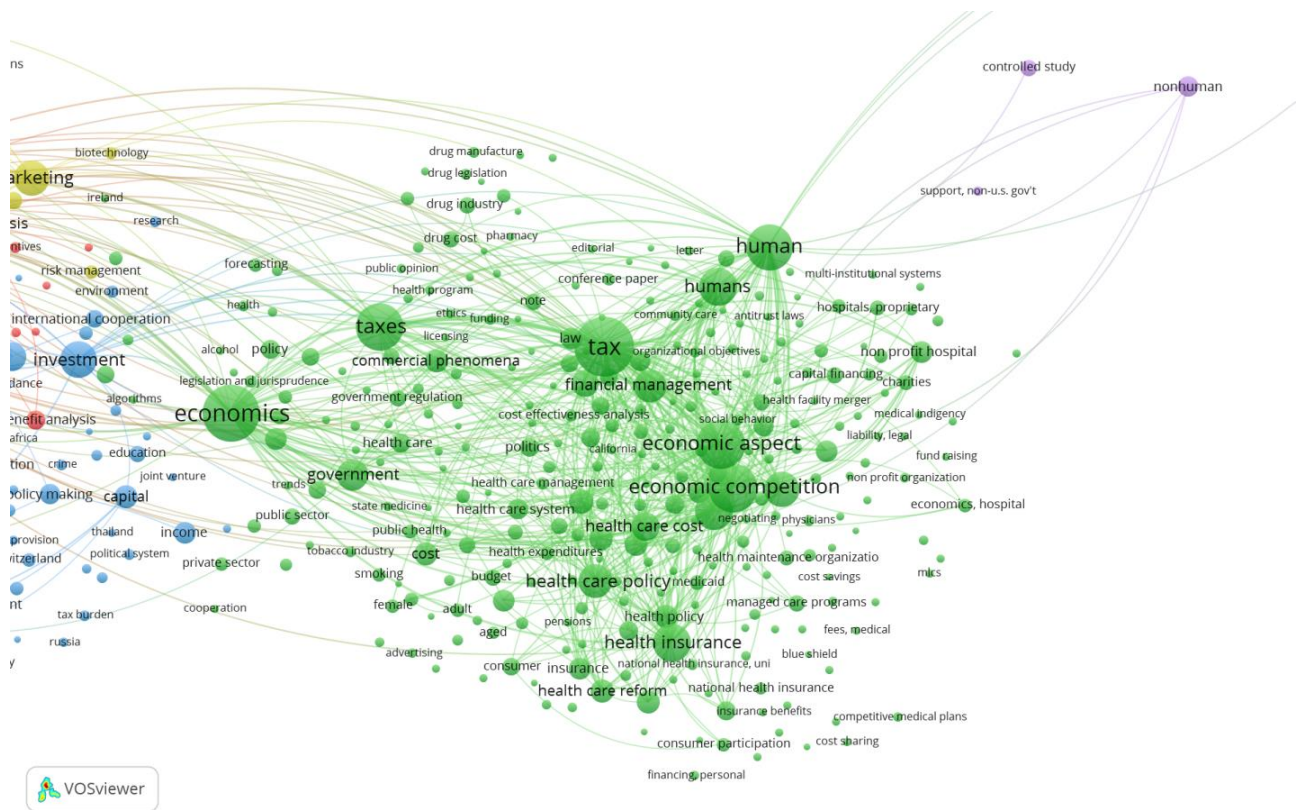

Рисунок 1.9 – Мережева візуалізація цитування статей з питань податкової конкурентоспроможності (зелений кластер)

Джерело: побудовано автором за даними баз даних Scopus та Web of Science за допомогою інструментарію VOSviewer

У межах жовтого кластеру (301 посилання) використовуються наступні ключові слова: промислова економіка, дотримання нормативних вимог, економічні умови, контракти, стратегічне планування, тарифи, заробітна плата, податки та законодавство, економічна ефективність, злиття та поглинання, оцінка ризиків (рис. 1.10).

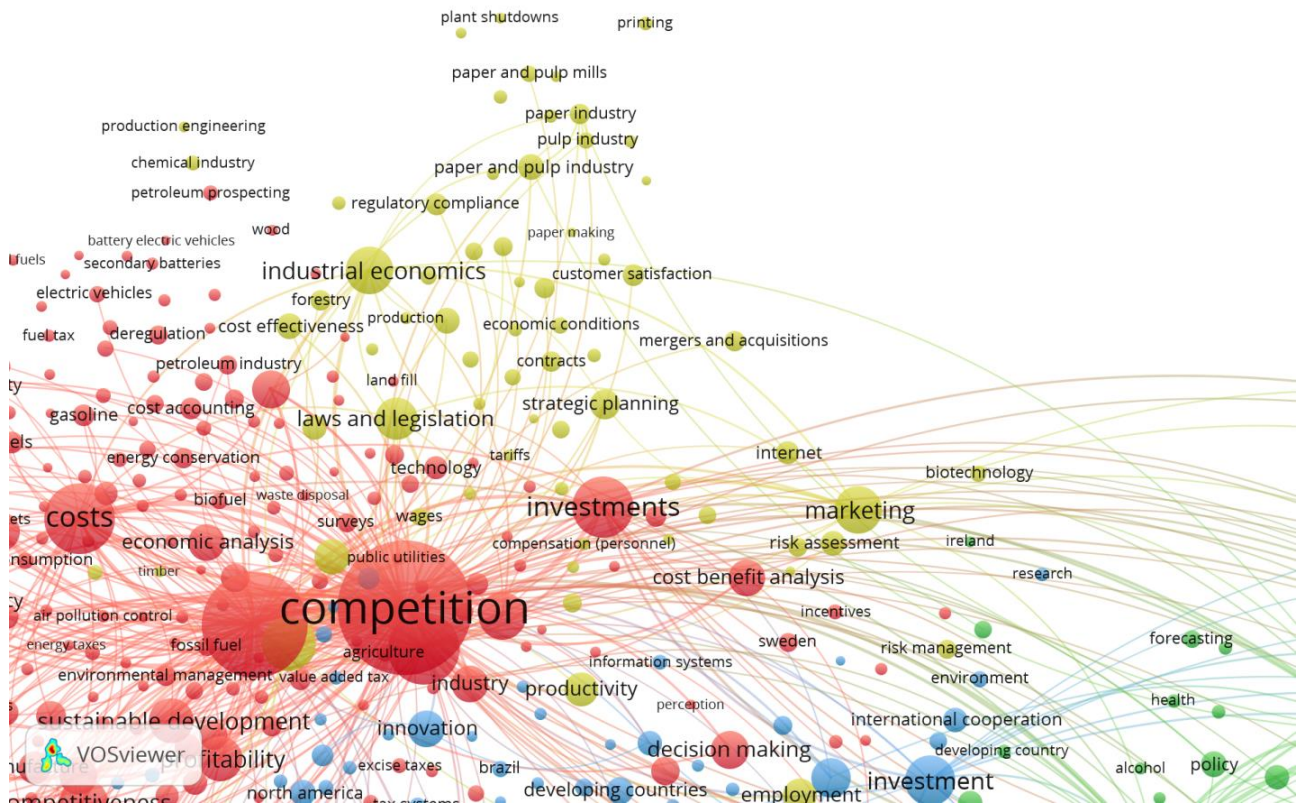

Рисунок 1.10 – Мережева візуалізація цитування статей з питань податкової конкурентоспроможності (жовтий кластер)

Джерело: побудовано автором за даними бази даних Scopus та Web of Science за допомогою інструментарію VOSviewer

Для блакитного патерну характерним є використання таких ключових слів: фіскальна політика, фіскальний федералізм, оптимальне оподаткування, недосконала конкуренція, монополія, податковий тягар, дохід, формування політики, регулювання, субсидії, інтенсивне оподаткування, податкова реформа, ринкові умови (рис. 1.11).

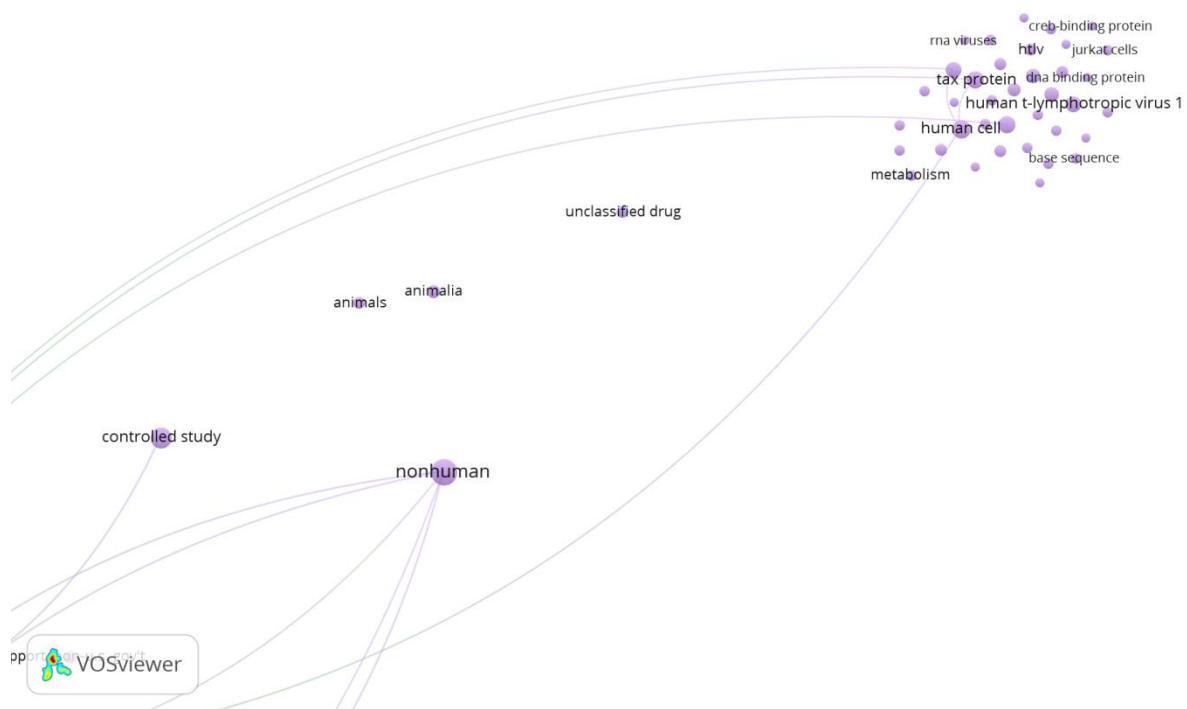

Рисунок 1.12 – Мережева візуалізація цитування статей з питань податкової конкурентоспроможності (фіолетовий кластер)

Джерело: побудовано автором за даними бази даних Scopus та Web of Science за допомогою інструментарію VOSviewer

Результати бібліометричного аналізу засвідчили значну актуальність досліджень присвячених податковій конкурентоспроможності.

Одним із перших питання податкової конкурентоспроможності досліджував Уоллес Оутс [68]. У своїй роботі автор обґрунтував негативний вплив податкової конкурентоспроможності на показники економічного розвитку країни. Передумовою низької ефективності економіки автор визначив участь органів місцевого самоврядування в боротьбі за залучення мобільного капіталу. Пізніше ці гіпотези лягли в основу перших офіційних моделей податкової конкурентоспроможності.

Так, за моделлю Зодрова-Мешковського [99] джерелом фінансування видатків місцевого самоврядування є надходження податку на капітал. В процесі конкурентної боротьби за дані ресурси органи місцевого

самоврядування знижують ставки податків, що, в свою чергу, призводить до недостатнього фінансування суспільних благ і послуг. Незважаючи на низку переваг, розроблена авторами модель має деякі обмеження:

- модель не враховує існування значної кількості ідентичних юрисдикцій (міст, областей тощо);
- модель припускає існування фіксованого населення в кожній юрисдикції, яке має однакові смаки та більш-менш рівний дохід;
- діяльність органів місцевого самоврядування була спрямована лише на задоволення потреб мешканців цих територій;
- матеріальні блага, вироблені в одній юрисдикції, споживаються лише її жителями.

Автори цієї моделі ввели в науковий обіг феномен «гонки на дно», який полягає в переважанні податків на реальні ресурси (працю) над податками на капітал. Враховуючи встановлений державою максимальний рівень податкового навантаження на нерухоме майно та необхідність перегляду податкових ставок, уряд скорочує державні послуги до рівнів, які не є оптимальними в інших юрисдикціях.

У моделі «асиметричної податкової конкурентоспроможності» були усунені недоліки попередньої моделі. Таким чином, на відміну від своїх попередників, С. Буковецький [16] і Дж. Вілсон [96] враховували наявність значної кількості регіонів, що відрізняються за розміром і населенням. Таким чином, автори висунули гіпотезу про існування асиметричної податкової конкуренції в результаті конкуренції за податкові бази великих і малих регіонів. Ця модель базувалася на припущенні, що більші юрисдикції мають більший попит на капітал, ніж малі. Це призводить до збільшення рівня податкового навантаження і, як наслідок, зменшення прибутковості капіталу після оподаткування. Таким чином, автори підкреслили, що вартість капіталу у великих юрисдикціях менше залежить від змін податкових ставок, ніж у малих.

Відмінності в рівнях оподаткування окремих територій призводять до утворення податкових гаваней у малих регіонах та переміщення капіталу з

великих регіонів до малих. За наявності значної різниці між регіонами, невеликі юрисдикції отримують кращі податкові конкурентні переваги ніж великі. Таким чином, прихильники цієї теорії зазначають, що незважаючи на численні негативні наслідки усунення податкової конкуренції для економіки, деякі невеликі юрисдикції все ще мають можливість отримати вигоду від податкової конкуренції, яка полягає в отриманні додаткового капіталу та покращенні якості державних послуг.

Податкова конкуренція впливає на значну кількість показників економічного розвитку країни. Так, Дж. Вілсон [97] стверджував, що податкова конкуренція впливає на обсяги виробництва та споживання в країні. Це припущення лягло в основу розробки моделі торгівлі між юрисдикціями, яка є системою із трьох змінних: кількість юрисдикцій, капіталомістких товарів і трудомістких товарів. Навіть якщо між одними і тими ж юрисдикціями будуть встановлені торговельні відносини, вони все одно обиратимуть різні податкові схеми, що, в кінцевому випадку, призведе до їх різної спеціалізації. Таким чином, регіони з нижчим рівнем оподаткування будуть спеціалізуватися на виробництві капіталомістких товарів, а регіони з вищим рівнем оподаткування – на більш трудомісткому виробництві. Жителі регіонів, що конкурують за розвиток капіталомістких виробництв мають відносно вищі доходи, але отримують значно менше державних послуг.

Не менш значний вплив податкова конкуренція здійснює на трудову міграцію. Однією з особливостей традиційної моделі податкової конкуренції є припущення про фіксовану кількість населення, що проживає в кожній податковій юрисдикції та відсутність міграції між регіонами. Водночас глобалізаційні процеси у світі призвели до значного зростання рівня трудової міграції та значно ускладнили можливість застосування традиційної моделі в більшості розвинених країн.

Особливої актуальності дана проблема набула в країнах Європейського Союзу, для яких свобода пересування особистості є однією з основних складових системи цінностей. Це призвело до перегляду традиційної системи

податкової конкуренції та врахування рівня мобільності населення при реалізації політики зростання податкової конкурентоспроможності країни.

Розроблена Дж. Брукнером [15] у 2000 році модель податкової конкуренції ґрунтувалася на припущенні, що громада може вільно обирати обсяги і напрямки інвестування коштів, місце свого проживання, реєстрації та ведення бізнесу.

Таким чином, уряд за рахунок зміни ставок податків за основними платежами підвищує інвестиційну привабливість своєї території. В той же час, при прийнятті рішення про міграцію та виборі країни проживання населення, в першу чергу, враховує якість державних послуг та рівень доходів в ній.

Однією з малодосліджених теорій податкової конкуренції є теорія розподілу доходів, згідно з якою державні витрати спрямовуються не лише на забезпечення суспільних благ, а й на фінансування соціальних програм і заходів. Якщо попередні теорії передбачали наявність лише одного розпорядника коштів, то теорія Г. Сінна [80] передбачала наявність значного обсягу фінансових трансфертів, спрямованих на користь окремих соціальних категорій населення. Пізніше, в процесі емпіричних розрахунків, автори довели справедливість цієї гіпотези для країн-членів Європейського Союзу. Прихильники цієї теорії наголошували на необхідності державного втручання в процес перерозподілу державних доходів на користь соціально незахищених верств населення та забезпечення соціальної справедливості в країні.

Наявність податкової конкуренції лише поглиблює вже існуючі диспропорції в соціальному розвитку населення та загострює економічні проблеми в країні. Таким чином, маніпулювання в рамках податкової конкуренції ставками податків та зборів призводить до зменшення надходжень до бюджету через неможливість фінансування соціальних програм та заходів.

Д. Вільдасін [94] на основі емпіричних розрахунків спробував кількісно оцінити ефективність податкової конкуренції. Автор стверджував, що нестачу суспільних благ можна компенсувати наданням кожній юрисдикції більшого

обсягу субсидій. На прикладі Сполучених Штатів Америки їх розмір було оцінено на рівні 40%.

Водночас, за даними І. Паррі [69], втрати добробуту через податкову конкуренцію не перевищують 3% податкових надходжень або 0,15%-0,45% ВВП.

На противагу попереднім дослідженням, П. Соренсен [84] на прикладі країн ЄС довів відсутність прямого впливу податкової конкуренції на обсяг державних послуг і значну залежність від неї державних витрат. За результатами дослідження автор наголосив на необхідності гармонізації податкової політики між країнами. На основі сценарного моделювання П. Соренсеном було проведено аналіз інструментів зміцнення співробітництва між державами (встановлення мінімальної ставки рентабельності податку на капітал, гармонізація податкового законодавства) та доведено наявність незначного позитивного впливу цих заходів на економічний розвиток країни (0,15-0,35% ВВП).

Б. Паттерсон і Ф. Мартінес-Серрано [70] підкреслюють подвійну природу податкової конкуренції. З одного боку, податкова конкуренція знижує рівень податкового тягара на територіях конкуруючих країн, виступаючи тим самим значною конкурентною перевагою однієї країни над іншими. Як правило, бізнес активніше розвивається в країнах з нижчим рівнем податкового навантаження, а сприятлива податкова політика є драйвером потоків капіталу та робочої сили на територію країни. Крім того, результати аналізу свідчать про те, що існування податкової конкуренції не призвело до скорочення бази оподаткування ні в країнах ЄС, ні в країнах ОЕСР. Таким чином, незважаючи на те, що тренд зміни співвідношення обсягу податкового навантаження до ВВП країни демонструє тенденцію до його стійкого зростання, порівняння середнього сукупного податкового навантаження за останні десять років з аналогічними показниками 20-річної давнини свідчить про зниження темпів зростання рівня податкового навантаження у світі. На основі даного аналізу автори зробили висновок про те, що податкова конкуренція фактично зменшила

темпи зростання податкового тягара в країнах із високим рівнем податкового навантаження і призвела до конвергенції податкової політики в країнах ЄС.

З іншого боку, податкова конкуренція призводить до зменшення обсягу податкових надходжень до бюджету, що, в свою чергу, створює загрозу економічній безпеці країни. Досить часто в процесі конкурентної боротьби за додаткові бази оподаткування країни знижують рівень податкового тягара до економічно необґрунтованого рівня.

Представники іншої наукової школи вважають податкову конкуренцію інструментом економічного зростання країни. Так, відповідно до теорії фіскального федералізму, країни-лідери мають значно вищі обсяги податкових надходжень за рахунок отримання податкових платежів від жителів інших спільнот. Це явище в економічній літературі отримало назву «експорт податків». Під впливом фінансової глобалізації, яка супроводжується збільшенням частки активів у власності нерезидентів дана теорія стала найбільш досліджуваною. Таким чином держава отримує додаткові джерела фінансування державних послуг та підвищення їх якості.

Окрема група науковців розглядали податкову конкурентоспроможність як передумову економічного зростання суб'єкта господарювання та максимізації його прибутку в короткостроковій перспективі [54, 10]. На початковому етапі окремі юрисдикції, які є податково конкурентоспроможними, отримують економічні переваги шляхом створення можливостей для збільшення прибутку за умови реєстрації фірми на даній території. В довгостроковому періоді це призводить до суттєвого зростання рівня податкового навантаження на даних територіях та поступової втрати ними конкурентних позицій.

Так, С. Тібу [86] пов'язує поняття податкової конкурентоспроможності з податковою автономією органів місцевого самоврядування. Саме висока податкова автономія дозволяє органам влади конкурувати за право реєстрації бізнесу на своїй території шляхом маніпулювання розміром ставок податків та зборів, запровадження пільгових режимів оподаткування тощо. Такі податкові

переваги сприяють отриманню додаткових надходжень до бюджетів та економічному зростанню даних країн. Таким чином, автор під підвищенням податкової конкурентоспроможності країни розуміє процес зменшення органам державної влади рівня податкового навантаження.

На противагу попередньому підходу Д. Бредфорд та В. Оутс [14] наголошували на тому, що поряд з економічними перевагами податкова конкурентоспроможність країни призводить до появи низки негативних соціально-економічних наслідків. На думку авторів, маніпулювання органами державної влади рівнем податкового навантаження призводить до їх неспроможності забезпечити населення мінімальним набором суспільних благ.

Таким чином, результати трендового (аналіз динаміки публікаційної активності з питань податкової конкурентоспроможності у виданнях, що індексуються базами даних Scopus та Web of Science та кількості пошукових запитів у системі Google) та бібліометричного (аналіз видань, у яких опубліковані наукові праці за галузями знань, кластеризація міжнародних дослідницьких мереж за географічною ознакою, мережева візуалізація найбільш цитованих авторів публікацій та цитування статей з питань податкової конкурентоспроможності) аналізу, узагальнення теорій податкової конкурентоспроможності дозволяють зробити висновок про те, що податкова конкурентоспроможність є складним багатогранним явищем, першопричини та наслідки виникнення якого мають дуальну природу. З одного боку, податкова конкуренція знижує рівень податкового навантаження в країні, підвищує мобільність фінансових і трудових ресурсів, інвестиційну привабливість, покращує якість державних послуг, з іншого, результатом конкуренції між окремими юрисдикціями на основі оподаткування є максимальна концентрація засобів і ресурсів виробництва на одній території та скорочення виробничих потужностей на іншій. На підставі аналізу моделей податкової конкуренції можна зробити висновок про їх невідповідність сучасним реаліям економічного розвитку більшості країн світу і, як наслідок, неможливість повної формалізації схем побудови взаємовідносин між країнами – податковими конкурентами.

У той же час, негативні наслідки податкової конкурентоспроможності недостатньо вивчені, а їх масштаби неможливо точно виміряти. Однією з причин такої ситуації є те, що податкова конкуренція може слугувати значною загрозою економічному потенціалу країни, що вимагає державного втручання та регулювання, більш тісної співпраці між урядами окремих країн, реалізації спільних заходів, і несуттєво впливати на поточну економічну ситуацію в країні.

З урахуванням вищезазначеного, під податковою конкурентоспроможністю країни запропоновано розуміти здатність податкової системи отримувати сталі конкурентні переваги в процесі залучення зовнішніх та мобілізації внутрішніх фінансових ресурсів, що виступають об'єктом оподаткування, за рахунок встановлення оптимального рівня податкового навантаження та диференціації фіскальних інструментів з метою мінімізації обсягів тіньового ухилення від оподаткування, максимізації темпів економічного зростання країни та формування сприятливого середовища функціонування бізнесу.

Отримані теоретичні висновки можуть слугувати підґрунтям при розробленні комплексу заходів, спрямованих на зростання податкової конкурентоспроможності країни.

1.2 Драйвери підвищення податкової конкурентоспроможності країни

Глобалізація фінансового та інвестиційного ринків, лібералізація торговельних відносин, значний дефіцит ресурсів у більшості секторів економіки актуалізували потребу пошуку додаткових джерел залучення капіталу та підвищення привабливості країни для започаткування та ведення бізнесу. Одним із показників, що визначає привабливість країни для міжнародних інвесторів, обумовлює сприятливість її бізнес-середовища є рівень податкової конкурентоспроможності. Будучи інтегральним показником, що узагальнює в собі різні складові державної податкової політики та визначає

ефективність її функціонування податкова конкурентоспроможність є важливим індикатором, що свідчить на користь реєстрації бізнесу на території даної країни. Усвідомлюючи всю важливість даного показника при здійсненні міжнародної діяльності уряди країн спрямовують свої зусилля на покращення своїх конкурентних позицій в межах податкової політики. Це обумовило активізацію зусиль науковців та практиків в напрямку ідентифікації факторів, що здійснюють найбільший вплив на рівень податкової конкурентоспроможності країни та визначення, на цій основі, найбільш ефективного інструментарію його зростання.

Дослідженням питань забезпечення високого рівня податкової конкурентоспроможності країни та обґрунтуванням шляхів її підвищення займалася значна кількість науковців. Так, Я. Самусевич [126] в своїй праці досліджувала економічний зміст поняття податкової конкурентоспроможності країни, як системи економічних відносин, що виникають між окремими країнами та їх об'єднаннями в результаті залучення внутрішніх та зовнішніх фінансових ресурсів – об'єктів оподаткування в основі яких лежить диференціація ставок податків та зборів, маніпулювання з умовами та об'єктами оподаткування.

Рівень конкурентоспроможності податкової системи України було визначено у роботі І. Р. Безпалько [101]. На основі порівняльного аналізу значень міжнародних рейтингів автором було визначено основні напрями реформування податкової системи України як передумови підвищення її конкурентоспроможності.

Причинно-наслідковий зв'язок рівня податкової конкурентоспроможності країни з рівнем матеріального добробуту населення був досліджений у роботі О. В. Неізнана, О. В. Овчаренко, І. В. Гребенюк [117]. На основі аналізу рівня податкового навантаження на доходи фізичних осіб та співвідношення мінімальної заробітної плати до прожиткового мінімуму авторами обґрунтовано доцільність трансформації існуючої системи оподаткування в Україні з точки зору її приведення у відповідність до міжнародних стандартів.

Незважаючи на наявність значної кількості публікацій присвячених дослідженню даної проблематики, більшість науковців досліджує залежність податкової конкурентоспроможності країни лише від окремої групи економічних факторів ігноруючи при цьому всю їх множинність та різноманітність. В той же час, врахування ширшого спектру факторів підвищення податкової конкурентоспроможності країни дозволяє оптимізувати систему оподаткування та покращити її інвестиційний клімат.

Таким чином, під податковою конкурентоспроможністю країни нами запропоновано розуміти комплексний показник, що враховує процесну (формування сталих конкурентних переваг в процесі залучення зовнішніх та мобілізації внутрішніх фінансових ресурсів), інституційну (встановлення оптимального рівня податкового навантаження та диференціація фіскальних інструментів з метою мінімізації обсягів тіньового ухилення від оподаткування), морально-етичну (підвищення рівня податкової моралі, податкової культури та податкової грамотності населення як міри індивідуального ставлення індивіда до податків, його внутрішньої мотивації їх сплачувати) та економічну (підвищення темпів економічного зростання країни та формування сприятливого середовища функціонування бізнесу) складові, а в основу теоретичного базису формування податкової конкурентоспроможності країни покласти врахування всієї сукупності факторів, що впливають на рівень податкової конкурентоспроможності країни в межах кожної із зазначених складових.

Протягом останніх років питання оптимізації податкового навантаження, зменшення витрат часу та коштів на оформлення податкової звітності розглядаються урядами більшості країн світу як один із найбільш ефективних інструментів покращення показників функціонування бізнесу, зростання обсягів податкових надходжень до бюджету, зниження обсягів ухилень від сплати податків.

Рівень податкової конкурентоспроможності країни залежить від низки факторів, основним з яких є ефективність її податкової системи, в основі якої

лежить урахування наступних складових: кількість податкових платежів, рівень податкового навантаження, ефективність діяльності державних податкових органів в напрямку фінансового моніторингу та контролю за повнотою нарахування та сплати податків, стабільність податкового законодавства. Дані фактори здійснюють безпосередній вплив на привабливість країни з боку іноземних інвесторів щодо фінансування проектів та реєстрації бізнесу на даній території. Крім того, низький рівень конкурентоспроможності країни сприяє виведенню коштів на території інших юрисдикцій з більш сприятливими умовами оподаткування за рахунок реєстрації бізнесу за кордоном.

Сучасна система оподаткування в Україні, не зважаючи на її ґрунтовне реформування протягом останніх років, характеризується низкою недоліків.

Одним із узагальнюючих показників, що відображає ступінь сприятливості умов для ведення бізнесу є міжнародний Індекс легкості ведення бізнесу, значення якого щорічно розраховуються представниками Світового банку. Даний індекс розраховується для 190 країн світу в межах 12 сфер ділової активності, зокрема: започаткування бізнесу, отримання дозволів на будівництво, отримання електроенергії, реєстрація прав власності, отримання кредиту, захист прав інвесторів, сплата податків, міжнародна торгівля, примусове виконання контрактів та врегулювання неплатоспроможності. Крім того даний індекс оцінює норми щодо найму працівників та укладення контрактів з урядом.

Міжнародною організацією PricewaterhouseCoopers та представниками Світового банку щорічно проводиться оцінка ефективності функціонування податкових систем більшості країн світу. У виданні «Paying Taxes 2019: The Global Picture» однією із особливостей сучасних податкових систем визначено активне запровадження урядами заходів спрямованих на їх реформування та оптимізацію податкового законодавства [17].

Реформування податкової системи в Україні, що супроводжувалося скороченням кількості податкових платежів та оптимізацією податкового навантаження призвело до покращення позицій її в даному рейтингу. Так,

якщо у 2012 році Україна займала 152 позицію серед 190 можливих, то прийняття у 2014 році нового Податкового кодексу сприяло суттєвому покращенню її позицій (112 місце) і уже за результатами 2020 року Україна займає 64 місце серед досліджуваних країн світу (рисунок 1.13).

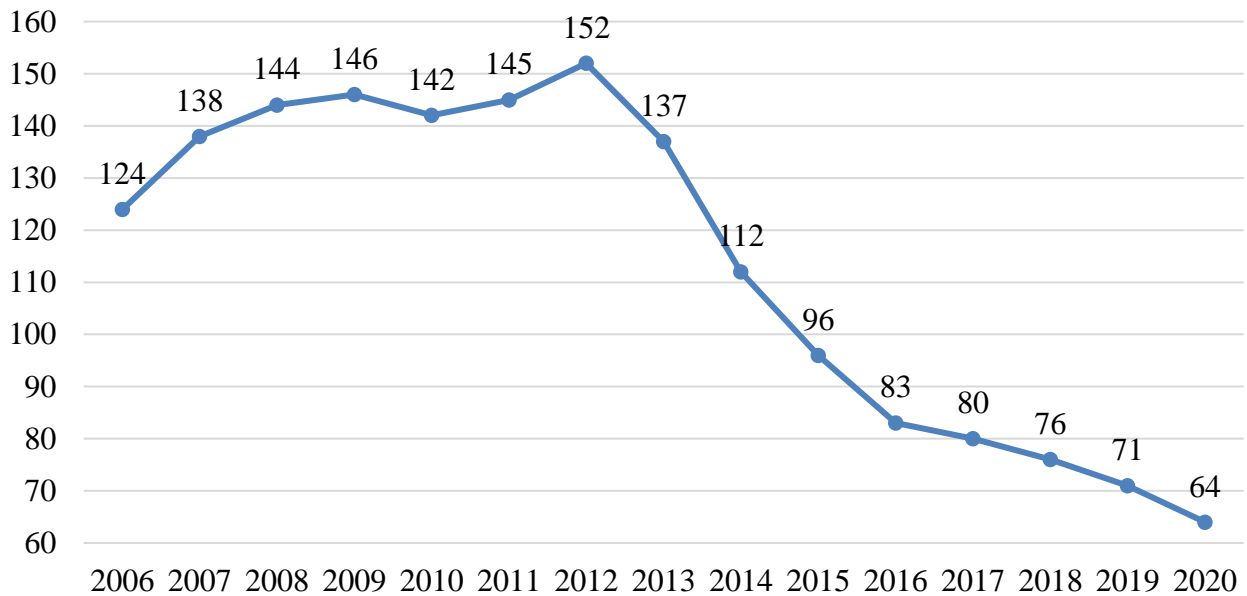

Рисунок 1.13 – Динаміка зміни позицій України за Індексом легкості ведення бізнесу

Джерело: побудовано автором на основі [27]

Структурний аналіз Індексу легкості ведення бізнесу (таблиця 1.3) свідчить про наявність суттєвих відмінностей у механізмах реалізації державної податкової політики в різних країнах світу. Так, наприклад, в Україні за достатньо невеликої кількості податкових платежів тривалість підготовки податкової звітності та сплати податків є однією із найвищих серед аналізованих країн. Якщо в Румунії тривалість підготовки податкової звітності та сплати податків для 14 платежів становить 163 години, то в Україні при наявності лише 5 платежів підготовка звітності займає 328 годин на рік.

Трудомісткими та вартісними є реалізація операцій експорту та імпорту. Якщо для більшості країн оформлення документів при експортих/імпортих операціях відсутня, то в Україні вона становить 192/162 доларів США, а

вартість проходження контролю при експорті/ імпорті становить 75/100 доларів США відповідно, за її відсутності в решті країн.

Таблиця 1.3 – Порівняльний аналіз складових Індексу легкості ведення бізнесу у 2020 році

Показник	Польща	Румунія	Хорватія	Угорщина	Україна
Кількість податкових платежів	7	14	12	11	5
Час на підготовку податкової звітності та сплату податків, годин/рік	334	163	206	277	328
Рівень податкового навантаження	40,8	20	20,5	37,9	45,2
Час на прикордонний та митний контроль при експорті/імпорті, годин/рік	0/0	1/1	0/0	0/0	6/32
Час на оформлення документів при експорті/імпорті, годин/рік	1/1	0/0	1/1	1/1	66/48
Вартість оформлення документів при експорті/ імпорті, доларів США	0/0	0/0	0/0	0/0	192/162
Вартість проходження контролю при експорті/ імпорті, доларів США	0/0	0/0	0/0	0/0	75/100

Джерело: побудовано автором на основі [27].

Високим є і загальний рівень податкового навантаження в Україні, який за результатами 2020 року становив 45,2% (таблиця 1.4). В той же час, порівняльний аналіз ставок основних бюджетоформуєчих податків в розрізі окремих країн світу засвідчив середній їх рівень. Базові ставки податку на прибуток підприємств, ПДВ та ПДФО в Україні знаходяться на рівні, а інколи є навіть меншими за ставки в більшості країнах світу. Так, якщо в Україні базова ставка податку на прибуток підприємств становить 18%, то в Німеччині вона складає 29,65%, Японії – 29,74%, Італії – 27,9%. Навантаження за ПДВ в Україні знаходиться на середньому рівні (20%), що теж здійснює вагомий вплив на рівень податкової конкурентоспроможності України порівняно з рештою країн світу. В то же час, низька якість інституційної складової державної політики нарахування та сплати податків актуалізує потребу

перегляду ефективності процедур нарахування та сплати податків та контролю на повноту їх обліку.

Таблиця 1.4 – Порівняння ставок податків в окремих країнах світу, %

№	Країна	Податок на прибуток	ПДВ	ПДФО
1	Австралія	25	20	0/55
2	Бельгія	25	21	25/50
3	Естонія	0	20	20
4	Італія	27,9	22	23/47
5	Канада	26,5	5	19/44,5
6	Китай	25	13	0/45
7	Латвія	0	21	20/31,4
8	Литва	15	21	31,2/42,77
9	Німеччина	29,65	19	14/47,475
10	Польща	19	23	17/32
11	Португалія	21	23	14,5/48
12	Словацька Республіка	21	20	19/25
13	Словенія	19	22	16/50
14	США	21	11,725	10/51,6
15	Україна	18	20	18
16	Франція	26,5	20	0/45
17	Чеська республіка	19	21	20,1/45,7
18	Японія	29,74	10	15,105/55,949

Джерело: побудовано автором на основі [27].

Вище зазначені особливості функціонування податкової системи в Україні є суттєвим інгібітором формування сприятливого бізнес-середовища в країні. Інвестори, як правило, зацікавлені в інвестуванні коштів в об'єкти, що знаходяться на території з більш привабливими умовами оподаткування, здатними забезпечити мінімізацію витрат часу та ресурсів. Бізнес-структури прагнуть здійснювати діяльність на територіях з нижчим рівнем податкового навантаження. Досить часто це спонукає представників бізнесу до реєстрації своїх фірм на територіях інших країн з подальшим здійсненням діяльності на території України, але сплатою податків за кордоном.

На думку експертів однією із особливостей сучасної системи оподаткування в Україні є її орієнтація на виконання фіскальної функції податків, що полягає в розумінні податків як основного джерела наповнення бюджету, а не інструменту виконання державою покладених на неї зобов'язань.

Таким чином, рівень податкового навантаження в країні залежить здебільшого від потреб держави у фінансових ресурсах, а не від обсягу благ та послуг, що мають бути надані населенню.

Запровадження більш сприятливих (пільгових) умов оподаткування при цьому здійснюється виключно з метою впливу на поведінку економічних суб'єктів – платників податку і досить часто виступає інструментом маніпулювання з боку представників державної влади.

Окремі якісні аспекти функціонування податкової складової державної політики оцінюються значною кількістю міжнародних індексів. Так, наприклад, в основі розрахунку Індексу економічної свободи лежить врахування 12 факторів, в тому числі податковий тягар та фіскальне здоров'я в країні. Даний Індекс розраховується Wall Street Journal і Heritage Foundation щорічно, починаючи з 1995 року для 186 країн світу. За даним Індексом всі країни поділяються на 5 груп: країни з вільною економікою (значення Індексу від 80,0 до 100,0); з переважно вільною економікою (70,0 – 79,9); з помірно вільною економікою (60,0 – 69,9); з переважно невільною економікою (50,0 – 59,9); з репресивною економікою (0 – 49,9) [44].

За даними 2019 року Україна належить до країн із переважно невільною економікою (52,3). Аналіз наведеної на рисунку 1.14 динаміки зміни позицій України за даним індексом свідчить про незначне покращення її позицій за період 2010-2021 рр. Якщо у 2010 році індекс економічної свободи в Україні складав 46,4, то за результатами 2021 року його значення підвищилося до 56,2. Аналогічними тенденціями характеризуються і позиціонування України за Індексом податкової свободи, рівень якого набагато перевищує середньосвітове значення (77,8).

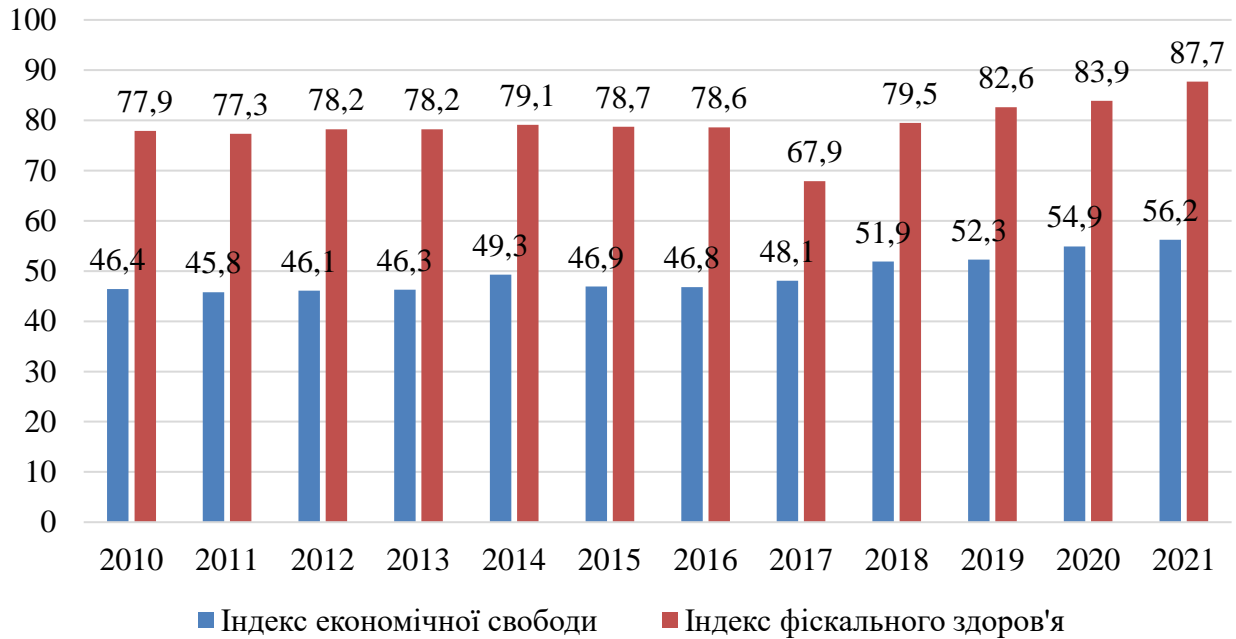

Рисунок 1.14 – Динаміка зміни Індексів економічної та податкової свободи в Україні

Джерело: побудовано автором на основі [44].

Не менш важливим фактором підвищення рівня податкової конкурентоспроможності країни є стабільність податкового законодавства, що визначає умови ведення бізнесу в країні. Поряд із низкою позитивних моментів, що характеризують податкову систему України останніх років саме мінливість податкового законодавства виступає одним із головних інгібіторів на шляху економічного зростання в країні та підвищення її інвестиційного потенціалу. Зміни, що вносяться до нормативних актів та регулюють питання оподаткування досить часто лише поглиблюють існуючі невідповідності в законодавстві. Як правило вони мають неузгоджений та несистемний характер, спричиняють невідповідність норм різних нормативних актів між собою та в цілому не відповідають принципам сталості та узгодженості.

Існуючі недоліки в податковій системі України призводять до низьких її позицій в міжнародних рейтингах, окремі значення яких наведені в таблиці 1.5.

Таблиця 1.5 – Позиціонування України в світі за міжнародними індексами

Рік	Індекс Глобальної конкурентоспроможності (140 країн)	Глобальний індекс привабливості іноземних прямих інвестицій (109 країн)	Індекс людського розвитку (189 країн)
2013	84	68	81
2014	76	61	81
2015	79	58	84
2016	79	59	83
2017	89	59	84
2018	83	59	74
2019	94	58	74
2020	92	-	74
2021	-	-	77

Джерело: узагальнено авторами за даними [37, 42, 85].

Так, протягом аналізованого періоду відбулося поступове зниження позицій України за значенням Індексу глобальної конкурентоспроможності (82-е місце у 2020 році порівняно із 76 у 2014). Деяко покращилися позиції України за Індексом людського розвитку (77 місце порівняно із 81 у 2013 році) та Глобальним індексом привабливості іноземних прямих інвестицій (58 місце порівняно із 68 у 2013 роком).

Таким чином, результати проведеного аналізу засвідчують актуальність проблем удосконалення існуючої політики державного управління в Україні, в тому числі податкової її складової з точки зору приведення її у відповідність міжнародним стандартам, оптимізації податкового навантаження, зменшення тривалості процедур нарахування та сплати податків, оформлення звітної документації. Реалізація даних заходів вимагає імплементації низки змін до нормативно-правових актів, приведення їх у відповідність одне одному, удосконалення інституційної складової державної податкової політики з точки зору підвищення ефективності роботи податкової органів, процедур фінансового моніторингу та контролю за повнотою нарахування та сплати податків.

1.3 Методичний інструментарій інтегрального оцінювання податкової конкурентоспроможності країни

В умовах перманентного відтоку капіталу, реєстрації резидентами бізнесу на території інших юрисдикцій, низької привабливості України для міжнародних інвесторів дедалі більшої актуальності набувають питання формування сприятливого середовища для ведення бізнесу та ідентифікації найбільш ефективних механізмів підвищення привабливості економіки країни, в тому числі її податкової та фінансової системи.

Передумовою розробки дорожньої карти реформування податкової політики України з точки зору підвищення її привабливості як на міжнародній арені, так і серед представників внутрішнього бізнес-середовища має слугувати визначення рівня податкової конкурентоспроможності з подальшою ідентифікацією найбільш вагомих факторів його зростання.

Податкова конкурентоспроможність країни виступає передумовою для розвитку економіки та слугує драйвером:

- притоку прямих та портфельних інвестицій, що сприяє розширенню бізнесу, створенню нових робочих місць, розвитку внутрішнього ринку товарів та послуг тощо;
- зростання обсягів податкових надходжень до бюджету, що дозволяє зменшити обсяг його дефіциту, підвищити рівень матеріального добробуту населення, задоволення потреб малозахисених верств суспільства, фінансування державних програм та заходів;
- підвищення рівня довіри як з боку міжнародних партнерів та організацій, так і громадянського суспільства;
- відкриття філій міжнародних компаній на території країни, підвищення рівня ділової активності бізнесу.

Враховуючи вище зазначене органи державної влади постійно реалізують заходи спрямовані на підвищення ефективності податкової політики в країні,

зростання обсягів податкових надходжень, підвищення якості адміністрування податків, оптимізації податкової системи тощо.

Представниками міжнародної організації Tax Foundation розроблено Індекс міжнародної податкової конкурентоспроможності країни, що дозволяє оцінити ступінь дотримання податковою системою принципів нейтральності та конкурентоспроможності [45]. В основі розрахунку даного індексу лежить врахування понад 40 індикаторів, які дозволяють оцінити не лише рівень податкового навантаження в країні, але й те, наскільки структурованими є податкові платежів.

Наведені в таблиці 1.6 результати порівняльного аналізу динаміки зміни Індексу міжнародної податкової конкурентоспроможності окремих країн світу засвідчують поступове зниження його рівня для більшості з них. Лише половина із аналізованих країн змогли підвищити значення даного показника. Естонія є країною, яка протягом аналізованого періоду займає перше місце серед усіх країн ОЕСР, що свідчить про ефективність формування її податкової системи та стійкий потенціал до економічного зростання та розвитку. Так, до основних рис податкової системи Естонії належать: 20-ти відсоткова ставка податку на прибуток підприємств, яка застосовується лише до розподіленого прибутку; 20-ти відсоткова ставка податку на доходи фізичних осіб, який не поширюється на доходи від виплати дивідендів; не включення до об'єкту оподаткування податком на майно вартості нерухомого майна чи капіталу; наявність територіальної системи оподаткування, яка в повній мірі звільняє від оподаткування іноземні прибутки, отримані вітчизняними корпораціями, від національного оподаткування з незначними обмеженнями.

В той же час, отримані значення Індексу міжнародної податкової конкурентоспроможності більшості аналізованих країн свідчать про низький рівень ефективності інструментів реалізації податкової політики. Однією із причин даної ситуації є наявність високого рівня тінізації в світі, що негативно позначається на обсягах податкових надходжень до бюджету, слугує передумовою для підвищення рівня податкового навантаження (як

компенсаційного інструменту покриття обсягів недоотриманих податкових надходжень) тощо.

Таблиця 1.6 – Динаміка Індексу міжнародної податкової конкурентоспроможності окремих країн світу за період 2014–2018 рр.

Країна	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Зміна 2014/2022 рр.
Австрія	69,3	69,5	69,6	71,5	69,2	71,4	70,7	70,6	68,6	-0,7
Бельгія	61,7	61,4	58,9	64,8	60,2	57,2	69,6	65,4	65,1	3,4
Греція	58,8	58,9	52,7	53,1	49,5	52,9	58,8	58,6	59,2	0,4
Данія	65,9	66,1	66,3	63,9	60,2	60,1	60,1	57	57,3	-8,6
Естонія	100	100	100	100	100	100	100	100	100	0
Ірландія	72	71,2	70	66,2	64,9	66,9	61,6	59	57,9	-14,1
Італія	50,3	47,1	46,1	46,9	43,3	44	50,6	49	49,1	-1,2
Німеччина	68,5	68,3	67,4	66,8	63,7	66,9	72,4	71,5	70,2	1,7
Польща	58,4	55,4	56,5	51,2	48,3	43,5	60,6	59,5	59,3	0,9
Португалія	47,7	52	50,9	48,7	44,7	46,6	54	53,3	51,4	3,7
Словенія	71	69,6	69,7	65,5	63,9	65,1	68,4	67,3	66,1	-4,9
Фінляндія	69,2	69	68,4	67	64,9	66,8	68,4	67,8	67,4	-1,8
Франція	42,7	42,6	43,2	39,1	40,4	42,7	43,3	45	45,3	2,6
Чехія	72,7	70,2	70	71,3	68,4	72,2	85,5	84,3	81,9	9,2
Швеція	82,8	82,5	82,1	76,5	73,1	75,5	73,9	74,2	74,2	-8,6

Джерело: узагальнено автором за даними [45]

Незважаючи на врахування даним індексом значної кількості індикаторів, одним із його недоліків є те, що від розраховується лише для країн ОЕСР, що унеможлиблює проведення детального аналізу та порівняння податкових систем України та деяких її країн-партнерів.

Це зумовлює актуальність розроблення власної методології оцінювання індексу податкової конкурентоспроможності країни (ІТСІ), що базується на наступних етапах:

- формування інформаційної бази дослідження;
- приведення показників до співставного вигляду шляхом їх нормалізації;
- визначення вагових коефіцієнтів у межах кожної із складових інтегрального показника;

- оцінювання інтегрального рівня податкової конкурентоспроможності країни;
- якісна інтерпретація рівня податкової конкурентоспроможності.

Методологія оцінювання рівня податкової конкурентоспроможності країни наведена на рисунку 1.15.

Враховуючи запропоноване в попередніх розділах розуміння поняття податкової конкурентоспроможності як інтегрального показника, що узагальнює процесну, інституційну, морально-етичну та економічну складові, оцінювання її рівня буде проведено за допомогою наступних індикаторів в межах кожної складової:

- *процесна*: ставка за ПДВ ($ITCI_1$), податком на прибуток підприємств ($ITCI_2$), податком на доходи фізичних осіб ($ITCI_3$), соціальними внесками ($ITCI_4$);
- *інституційна*: Індекс фіскального здоров'я ($ITCI_5$), Індекс податкової свободи ($ITCI_6$), час на підготовку податкової звітності та сплату податків ($ITCI_7$, годин/рік), час на прикордонний та митний контроль при експорті/імпорті ($ITCI_8$, годин/рік), час на оформлення документів при експорті/імпорті ($ITCI_9$, годин/рік), вартість оформлення документів при експорті/ імпорті ($ITCI_{10}$, доларів США), вартість проходження контролю при експорті/ імпорті ($ITCI_{11}$, доларів США), кількість платежів, необхідних для розрахунку з податковими органами ($ITCI_{12}$);
- *морально-етична*: Індекс фінансової грамотності ($ITCI_{13}$), рівень податкової моралі населення ($ITCI_{14}$);
- *економічна*: Індекс економічної свободи ($ITCI_{15}$), обсяг ВВП ($ITCI_{16}$), рівень податкового потенціалу ($ITCI_{17}$).

На першому етапі дослідження буде сформовано вибірку із 11 країн світу (Україна та 10 країн Європейського Союзу) для яких буде проведено оцінювання рівня податкової конкурентоспроможності з подальшою їх кластеризацією залежно від значень даного показника.

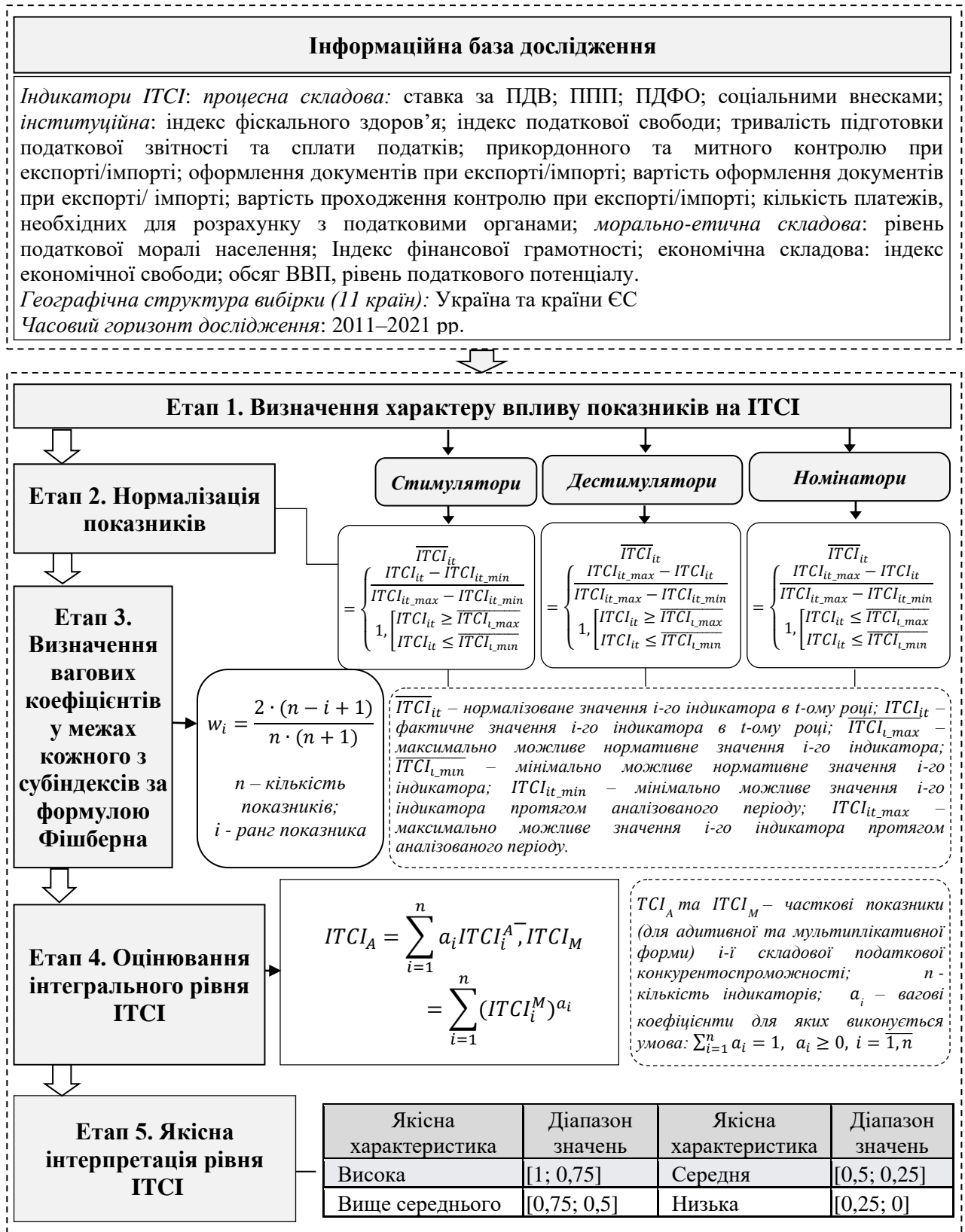

Рисунок 1.15 – Методологія оцінювання рівня податкової конкурентоспроможності країни

Джерело: розроблено автором

Періодом дослідження обрано 2011-2021 рр., що зумовлено, по-перше, наявністю повного масиву даних для всіх країн в розрізі аналізованих індикаторів, та, по-друге, прийняттям та введенням в дію Верховною Радою України Податкового кодексу, яким передбачалися кардинальні зміни в податковій системі України, реформування системи оподаткування, зміни кількості податкових платежів, порядку їх нарахування та сплати. Масив даних у розрізі зазначених індикаторів для досліджуваних країн в аналізованому періоді представлено у додатку А.

Всю сукупність індикаторів оцінювання рівня податкової конкурентоспроможності країни можна розрідили на три групи: показники-стимулятори (їх зростання позитивно позначається на інтегральному показнику); показники-дестимулятори (зростання даної групи показників призводить до зниження рівня податкової конкурентоспроможності країни) та показники-номінатори (їх мінімальні та максимальні значення є нормативно визначеними).

Враховуючи наявність суттєвих відмінностей у вимірюванні окремих індикаторів оцінювання рівня податкової конкурентоспроможності, одним із етапів визначення інтегрального показника є приведення масиву даних до співставного вигляду. Це може бути забезпечено за рахунок їх нормалізації на основі мінімаксного підходу.

Нормалізація показників-стимуляторів буде здійснена за допомогою наступної формули:

$$\overline{ITCI}_{it} = \begin{cases} \frac{ITCI_{it} - ITCI_{it\_min}}{ITCI_{it\_max} - ITCI_{it\_min}} & (1.1) \\ 1, \begin{cases} ITCI_{it} \geq \overline{ITCI}_{l\_max} \\ ITCI_{it} \leq \overline{ITCI}_{l\_min} \end{cases} \end{cases}$$

де $\overline{ITCI}_{it}$ – нормалізоване значення і-го індикатора інтегрального рівня податкової конкурентоспроможності країни в t-ому році;

$ITCI_{it}$ – фактичне значення і-го індикатора інтегрального рівня податкової конкурентоспроможності країни в t-ому році;

$\overline{ITCI_{i,max}}$ – максимально можливе нормативне значення і-го індикатора інтегрального рівня податкової конкурентоспроможності країни;

$\overline{ITCI_{i,min}}$ – мінімально можливе нормативне значення і-го індикатора інтегрального рівня податкової конкурентоспроможності країни;

$ITCI_{it,min}$ – мінімально можливе значення і-го індикатора інтегрального рівня податкової конкурентоспроможності країни протягом аналізованого періоду;

$ITCI_{it,max}$ – максимально можливе значення і-го індикатора інтегрального рівня податкової конкурентоспроможності країни протягом аналізованого періоду.

Для показників-дестимуляторів буде застосовано формулу наступного вигляду:

$$\overline{ITCI}_{it} = \begin{cases} \frac{ITCI_{it,max} - ITCI_{it}}{ITCI_{it,max} - ITCI_{it,min}} \\ 1, \begin{cases} ITCI_{it} \geq \overline{ITCI_{i,max}} \\ ITCI_{it} \leq \overline{ITCI_{i,min}} \end{cases} \end{cases} \quad (1.2)$$

Нормалізація показників-номінаторів буде здійснена за наступною формулою:

$$\overline{ITCI}_{it} = \begin{cases} \frac{ITCI_{it,max} - ITCI_{it}}{ITCI_{it,max} - ITCI_{it,min}} \\ 1, \begin{cases} ITCI_{it} \leq \overline{ITCI_{i,max}} \\ ITCI_{it} \leq \overline{ITCI_{i,min}} \end{cases} \end{cases} \quad (1.3)$$

Нормалізовані значення індикаторів оцінювання рівня податкової конкурентоспроможності України наведені в таблиці 1.7.

Таблиця 1.7 – Нормалізовані значення індикаторів оцінювання рівня податкової конкурентоспроможності України

Індикатор	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
$ITCI_1$	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
$ITCI_2$	0,00	0,57	0,86	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
$ITCI_3$	1,00	1,00	1,00	1,00	0,00	0,67	0,67	0,67	0,67	0,67	0,67
$ITCI_4$	0,14	0,09	0,00	0,34	0,53	1,00	0,95	0,88	0,79	0,79	0,79
$ITCI_5$	-	-	-	-	-	-	0,00	0,40	0,74	0,81	1,00
$ITCI_6$	0,05	0,00	0,07	0,68	0,66	0,53	0,80	0,83	1,00	0,76	0,87
$ITCI_7$	0,00	0,00	0,51	0,82	0,94	0,94	0,92	1,00	1,00	1,00	1,00
$ITCI_8$	1,00	1,00	1,00	0,03	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
$ITCI_9$	0,98	0,98	0,98	1,00	0,98	0,98	0,98	0,98	0,39	0,00	0,00
$ITCI_{10}$	0,14	0,00	0,13	0,19	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
$ITCI_{11}$	0,83	1,00	0,83	0,73	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
$ITCI_{12}$	0,00	0,00	0,82	0,82	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
$ITCI_{13}$	0,16	0,12	0,37	0,36	0,49	0,58	0,83	0,91	1,00	0,94	0,95
$ITCI_{14}$	0,18	0,13	0,42	0,40	0,55	0,65	0,94	1,00	1,00	1,00	1,00
$ITCI_{15}$	0,00	0,03	0,05	0,34	0,11	0,10	0,22	0,59	0,63	0,88	1,00
$ITCI_{16}$	0,72	0,84	0,91	0,39	0,00	0,02	0,19	0,37	0,58	0,60	1,00
$ITCI_{17}$	1,00	0,91	0,16	0,37	0,12	0,49	0,83	0,36	0,58	0,00	-

Джерело: авторські розрахунки

Нормалізовані значення індикаторів коливаються в межах від -1 до +1.

Залежність податкової конкурентоспроможності країни від драйверів її формування може бути формалізована за допомогою наступної функції:

$$ITCI = f(proc_t, inst_t, moral_t, econ_t) \quad (1.4)$$

де $ITCI_t$ – рівень податкової конкурентоспроможності країни в періоді t;

$proc_t$ – процесні детермінанти податкової конкурентоспроможності в періоді t;

$inst_t$ – інституційні детермінанти податкової конкурентоспроможності в періоді t;

$moral_t$ – морально-етичні детермінанти податкової конкурентоспроможності в періоді t;

$econ_t$ – економічні детермінанти податкової конкурентоспроможності в періоді t .

Основою формалізації складових податкової конкурентоспроможності країни є проведення комплексного оцінювання її рівня за формулою:

$$ITCI_A = \sum_{i=1}^n a_i ITCI_i^A, ITCI_M = \sum_{i=1}^n (ITCI_i^M)^{a_i} \quad (1.5)$$

де $ITCI_A$ та $ITCI_M$ – часткові показники (для адитивної та мультиплікативної форми) i -ї складової податкової конкурентоспроможності;

n – кількість індикаторів;

a_i – вагові коефіцієнти індикаторів для яких виконується умова:

$$\sum_{i=1}^n a_i = 1, a_i \geq 0, i = \overline{1, n} \quad (1.6)$$

Приведення окремих субіндексів, що характеризують податкову конкурентоспроможність в межах кожної із складових до порівнювального вигляду буде здійснено шляхом їх нормування з відомим математичним сподіванням та дисперсією.

Визначення вагових коефіцієнтів у межах кожного з субіндексів буде здійснено за формулою Фішберна, яка має наступний вигляд:

$$w_i = \frac{2 \cdot (n-i+1)}{n \cdot (n+1)} \quad (1.7)$$

де n – кількість показників;

i – ранг показника, визначеного за допомогою методу експертних оцінок.

Результати розрахунку вагових коефіцієнтів і рангів для кожного з індикаторів рівня податкової конкурентоспроможності наведені в таблиці 1.8.

Таблиця 1.8 – Вагові коефіцієнти індикаторів для оцінювання рівня податкової конкурентоспроможності країни

Індикатор	Ранг	Ваговий коефіцієнт
Ставка податку за ПДВ (<i>ITCI₁</i>)	2,5	0,101
Ставка податку за податком на прибуток підприємств (<i>ITCI₂</i>)	2,5	0,101
Ставка податку за податком на доходи фізичних осіб (<i>ITCI₃</i>)	2,5	0,101
Ставка податку за соціальними внесками (<i>ITCI₄</i>)	2,5	0,101
Індекс фіскального здоров'я (<i>ITCI₅</i>)	11,5	0,042
Індекс податкової свободи (<i>ITCI₆</i>)	11,5	0,042
Час на підготовку податкової звітності та сплату податків (<i>ITCI₇</i>)	7,5	0,069
Час на прикордонний та митний контроль при експорті/імпорті (<i>ITCI₈</i>)	7,5	0,069
Час на оформлення документів при експорті/імпорті (<i>ITCI₉</i>)	7,5	0,069
Вартість оформлення документів при експорті/ імпорті (<i>ITCI₁₀</i>)	7,5	0,069
Вартість проходження контролю при експорті/ імпорті (<i>ITCI₁₁</i>)	7,5	0,069
Кількість платежів, необхідних для розрахунку з податковими органами (<i>ITCI₁₂</i>)	7,5	0,069
Рівень фінансової грамотності (<i>ITCI₁₃</i>)	15	0,020
Рівень податкової моралі населення (<i>ITCI₁₄</i>);.	16,5	0,010
Індекс економічної свободи (<i>ITCI₁₅</i>)	14	0,026
Обсяг ВВП (<i>ITCI₁₆</i>)	13	0,033
Рівень податкового потенціалу (<i>ITCI₁₇</i>)	16,5	0,010

Джерело: авторські розрахунки

На основі отриманих вагових коефіцієнтів проведено оцінювання рівнів податкової конкурентоспроможності аналізованих країн у 2011-2021 рр. Наведені в таблиці 1.9 результати розрахунків засвідчують незначне підвищення рівнів податкової конкурентоспроможності всіх аналізованих країн протягом останніх 10 років. В той же час, Україна має один із найнижчих значень податкової конкурентоспроможності, що зумовлено значною трудомісткістю процесів нарахування та сплати податкових платежів, значно нижчим рівнем економічної свободи, фіскального здоров'я та економічного розвитку країни в цілому.

Таблиця 1.9 – Результати оцінювання рівня податкової конкурентоспроможності країни

Країна	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Україна	0,64	0,64	0,64	0,66	0,66	0,67	0,68	0,68	0,67	0,69	0,69
Польща	0,68	0,68	0,71	0,71	0,7	0,72	0,72	0,72	0,74	0,74	0,75
Чехія	0,71	0,71	0,74	0,74	0,73	0,75	0,75	0,75	0,77	0,77	0,78
Словаччина	0,67	0,67	0,70	0,70	0,69	0,71	0,71	0,71	0,73	0,73	0,74
Словенія	0,68	0,68	0,71	0,71	0,70	0,72	0,72	0,72	0,74	0,74	0,75
Румунія	0,66	0,66	0,69	0,69	0,68	0,70	0,70	0,70	0,72	0,72	0,73
Угорщина	0,71	0,71	0,74	0,74	0,73	0,75	0,75	0,75	0,77	0,77	0,78
Хорватія	0,72	0,72	0,75	0,75	0,74	0,76	0,76	0,76	0,78	0,78	0,79
Литва	0,75	0,75	0,78	0,78	0,77	0,79	0,79	0,79	0,82	0,82	0,83
Латвія	0,76	0,76	0,79	0,79	0,78	0,80	0,80	0,80	0,83	0,83	0,84
Естонія	0,78	0,78	0,81	0,81	0,80	0,83	0,83	0,83	0,85	0,85	0,86

Джерело: авторські розрахунки

На наступному етапі дослідження проведемо кластерний аналіз країн з точки зору визначення країн-податкових конкурентів України та країн, що мають подібні податкові системи. Враховуючи європейський вектор розвитку України та її прагнення до отримання статусу члена ЄС, об'єктом даного аналізу слугуватимуть 27 країн ЄС. Це дозволить визначити найбільш ефективні складові податкової політики з точки зору їх можливої імплементації в Україні та максимального її податкової системи до податкових систем країн ЄС.

Реалізації даних заходів буде проведена за допомогою ієрархічної та неієрархічної (метод k-середніх) кластеризації аналізованих країн в розрізі процесних, інституційних, морально-етичних та економічних детермінант формування податкової конкурентоспроможності. Розрахунки будуть проведені за допомогою програмного забезпечення Stata 16.

З метою підвищення достовірності процесу кластеризації аналізованих країн проведемо дисперсійний аналіз індикаторів оцінювання рівня податкової конкурентоспроможності для різної кількості кластерів (від 2 до 4). Це дозволить визначити оптимальну кількість кластерів за якої забезпечується найвища якість та об'єктивність отриманих результатів (табл. 1.10).

Таблиця 1.10 – Результати дисперсійного аналізу індикаторів податкової конкурентоспроможності для різних способів кластеризації

Індикатор	$\sigma_{intergr}^2$	$\sigma_{intragr}^2$	μ	Індикатор	$\sigma_{intergr}^2$	$\sigma_{intragr}^2$	μ
2 кластери							
<i>ITCI₁</i>	17,863	25,552	0,000	<i>ITCI₁₀</i>	156,850	232,212	0,000
<i>ITCI₂</i>	11,005	17,652	0,007	<i>ITCI₁₁</i>	128,510	190,255	0,054
<i>ITCI₃</i>	9,854	11,652	0,000	<i>ITCI₁₂</i>	28,850	42,711	0,000
<i>ITCI₄</i>	15,980	23,658	0,124	<i>ITCI₁₃</i>	65,957	97,647	0,000
<i>ITCI₅</i>	0,658	0,974	0,000	<i>ITCI₁₄</i>	30,955	19,570	0,000
<i>ITCI₆</i>	0,521	0,772	0,000	<i>ITCI₁₅</i>	0,365	0,540	0,000
<i>ITCI₇</i>	0,635	0,940	0,351	<i>ITCI₁₆</i>	577,308	854,694	0,000
<i>ITCI₈</i>	0,658	0,974	0,000	<i>ITCI₁₇</i>	72,199	45,645	0,000
<i>ITCI₉</i>	265,950	393,732	0,000				
3 кластери							
<i>ITCI₁</i>	11,698	27,718	0,000	<i>ITCI₁₀</i>	103,317	152,958	0,000
<i>ITCI₂</i>	12,968	21,658	0,000	<i>ITCI₁₁</i>	84,650	125,322	0,024
<i>ITCI₃</i>	7,985	11,124	0,000	<i>ITCI₁₂</i>	19,003	28,134	0,000
<i>ITCI₄</i>	18,958	26,985	0,004	<i>ITCI₁₃</i>	43,446	64,321	0,000
<i>ITCI₅</i>	0,433	0,642	0,000	<i>ITCI₁₄</i>	48,119	71,239	0,000
<i>ITCI₆</i>	0,343	0,508	0,000	<i>ITCI₁₅</i>	0,240	0,356	0,000
<i>ITCI₇</i>	0,418	0,619	0,148	<i>ITCI₁₆</i>	378,046	1145,241	0,000
<i>ITCI₈</i>	0,433	0,642	0,000	<i>ITCI₁₇</i>	112,233	166,158	0,000
<i>ITCI₉</i>	175,181	259,352	0,000				
4 кластери							
<i>ITCI₁</i>	27,266	22,089	0,000	<i>ITCI₁₀</i>	239,416	200,741	0,000
<i>ITCI₂</i>	16,798	15,260	0,000	<i>ITCI₁₁</i>	196,158	164,471	0,000
<i>ITCI₃</i>	15,345	10,073	0,000	<i>ITCI₁₂</i>	44,037	36,923	0,000
<i>ITCI₄</i>	24,392	20,452	0,000	<i>ITCI₁₃</i>	100,677	84,413	0,000
<i>ITCI₅</i>	1,004	0,842	0,000	<i>ITCI₁₄</i>	25,033	20,989	0,000
<i>ITCI₆</i>	0,796	0,667	0,000	<i>ITCI₁₅</i>	0,557	0,467	0,000
<i>ITCI₇</i>	0,969	0,813	0,000	<i>ITCI₁₆</i>	881,203	738,862	0,000
<i>ITCI₈</i>	1,004	0,842	0,000	<i>ITCI₁₇</i>	58,386	48,954	0,000
<i>ITCI₉</i>	405,946	340,371	0,000				
5 кластерів							
<i>ITCI₁</i>	33,717	20,596	0,000	<i>ITCI₁₀</i>	296,056	187,171	0,000
<i>ITCI₂</i>	20,772	14,228	0,004	<i>ITCI₁₁</i>	242,564	153,352	0,007
<i>ITCI₃</i>	18,975	9,392	0,000	<i>ITCI₁₂</i>	54,455	34,427	0,000
<i>ITCI₄</i>	30,162	19,069	0,207	<i>ITCI₁₃</i>	124,495	78,707	0,000
<i>ITCI₅</i>	1,242	0,785	0,000	<i>ITCI₁₄</i>	30,955	19,570	0,000
<i>ITCI₆</i>	0,984	0,622	0,000	<i>ITCI₁₅</i>	0,689	0,435	0,000
<i>ITCI₇</i>	1,199	0,758	0,365	<i>ITCI₁₆</i>	1089,677	688,915	0,000
<i>ITCI₈</i>	1,242	0,785	0,000	<i>ITCI₁₇</i>	72,199	45,645	0,000
<i>ITCI₉</i>	501,984	317,362	0,000				
<i>$\sigma_{intergr}^2$ – міжгрупова дисперсія; $\sigma_{intragr}^2$ – внутрішньогрупова дисперсія; μ – похибка факторної ознаки</i>							

Джерело: авторські розрахунки

Критеріями прийняття рішення щодо кількості кластерів, в які мають бути згруповані країни слугують значення міжгрупової та внутрішньогрупової дисперсії та похибки факторної ознаки. Цільовими критеріями вибору є максимізація значень міжгрупової дисперсії та мінімізація значень внутрішньогрупової дисперсії. Крім того, найбільш оптимальним є той варіант, при якому значення похибки факторної ознаки не перевищує 0,05.

Відповідно до даних критеріїв найбільша достовірність отриманих результатів досягається при виділенні 4 кластерів країн. Незважаючи на те, що при виділенні 5 кластерів досягають значно кращі значення міжгрупової та внутрішньогрупової дисперсії, графічна інтерпретація середніх значень кожного із аналізованих індикаторів податкової конкурентоспроможності країни в межах кожного кластеру засвідчує наявність незначних відмінностей між ними (значна подібність центрів кластерів), що ускладнює процедуру інтерпретації отриманих результатів та розподілу країн між кластерами (додаток Б).

Таким чином, результати дисперсійного аналізу індикаторів податкової конкурентоспроможності для різних способів кластеризації засвідчили доцільність поділу країн на 4 груп (табл. 1.11).

Таблиця 1.11 – Кластеризація країн за індикаторами податкової конкурентоспроможності на основі методу k-середніх

Кластер 1	Кластер 2	Кластер 3	Кластер 4
Австрія, Німеччина, Данія, Іспанія, Фінляндія, Франція, Греція, Ірландія, Італія, Нідерланди, Португалія, Швеція	Кіпр, Люксембург, Литва, Латвія, Польща, Чехія	Україна, Словаччина, Словенія, Угорщина, Румунія, Хорватія, Естонія	Бельгія, Болгарія, Мальта,

Джерело: узагальнено на основі розрахунків автора

На наступному етапі дослідження проведемо аналіз кожного із виділених кластерів, визначення граничних та середніх значень кожного із індикаторів формування податкової конкурентоспроможності. Це дозволить сформулювати

критерії ідентифікації країн-конкурентів та тих, що мають спільні тенденції розвитку податкової системи.

Значення центрів кожного із виділених кластерів у розрізі індикаторів процесної складової формування податкової конкурентоспроможності наведені на рисунку 1.16.

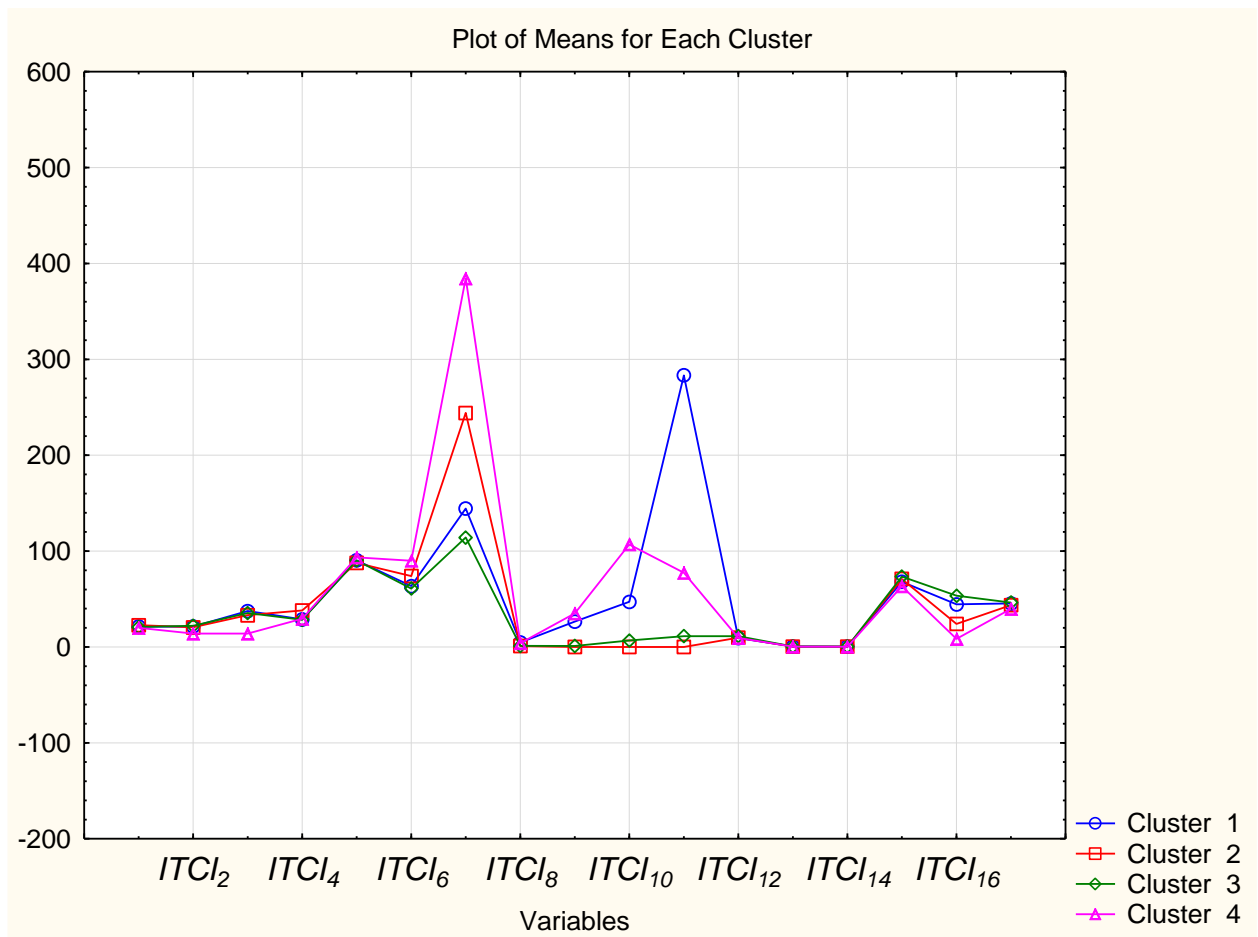

Рисунок 1.16 – Графік середніх значень індикаторів формування податкової конкурентоспроможності для сформованих кластерів

Джерело: побудовано на основі розрахунків автора

Результати порівняльного аналізу середніх значень показників в межах процесної складової для кожного із визначених кластерів засвідчили наявність незначних відмінностей в рівнях оподаткування ПДВ. В той же час, найбільшими коливаннями характеризується рівень податкового навантаження за соціальними внесками.

Аналогічні розрахунки для інших складових оцінювання податкової конкурентоспроможності країни дозволили виділити наступні особливості побудови податкової системи країн, що формують певний кластер:

– до кластеру 1 віднесено країни, що мають середні значення показників в межах процесної, інституційної, морально-етичної та економічної складових. Так, дані країни мають середній рівень податкового навантаження за одночасних помірних значень рівнів фіскального здоров'я та податкової свободи, фінансової грамотності, економічної свободи та обсягу ВВП;

– для країн, що входять до кластеру 2 характерним є більш високий рівень податкового навантаження за ПДВ, податком на прибуток підприємств, податком на доходи фізичних осіб та соціальними внесками. Крім того, дані країни характеризуються низькими рівнями фіскального здоров'я, податкової та економічної свободи, а населення країн, що входять до даного кластеру має значно нижчий рівень фінансової грамотності та податкової моралі;

– країни – представники третього кластеру мають рівень податкової конкурентоспроможності «вище середнього», що характеризується вищими за середні рівнями податкового навантаження, тривалості та вартості процедур нарахування та сплати податків при реалізації експортно-імпортних операцій, нижчими за середні рівнями фіскального здоров'я, податкової та економічної свободи;

– до кластеру 4 віднесені країни, що характеризуються значно нижчим рівнем податкового навантаження на фізичних осіб порівняно з юридичними, найкращими значеннями податкової моралі населення, найвищими рівнями економічної та податкової свободи, фіскального здоров'я.

З метою перевірки достовірності отриманих результатів щодо виділення 4 кластерів країн в межах складових формування податкової конкурентоспроможності країни проведемо кластеризацію країн за допомогою методу Уорда (рис. 1.17).

Перевагами даного методу є те, що він дозволяє групувати країни за одночасного мінімального збільшення внутрішньогрупової суми квадратів відхилень, тобто оптимізації мінімальної дисперсії всередині кластерів.

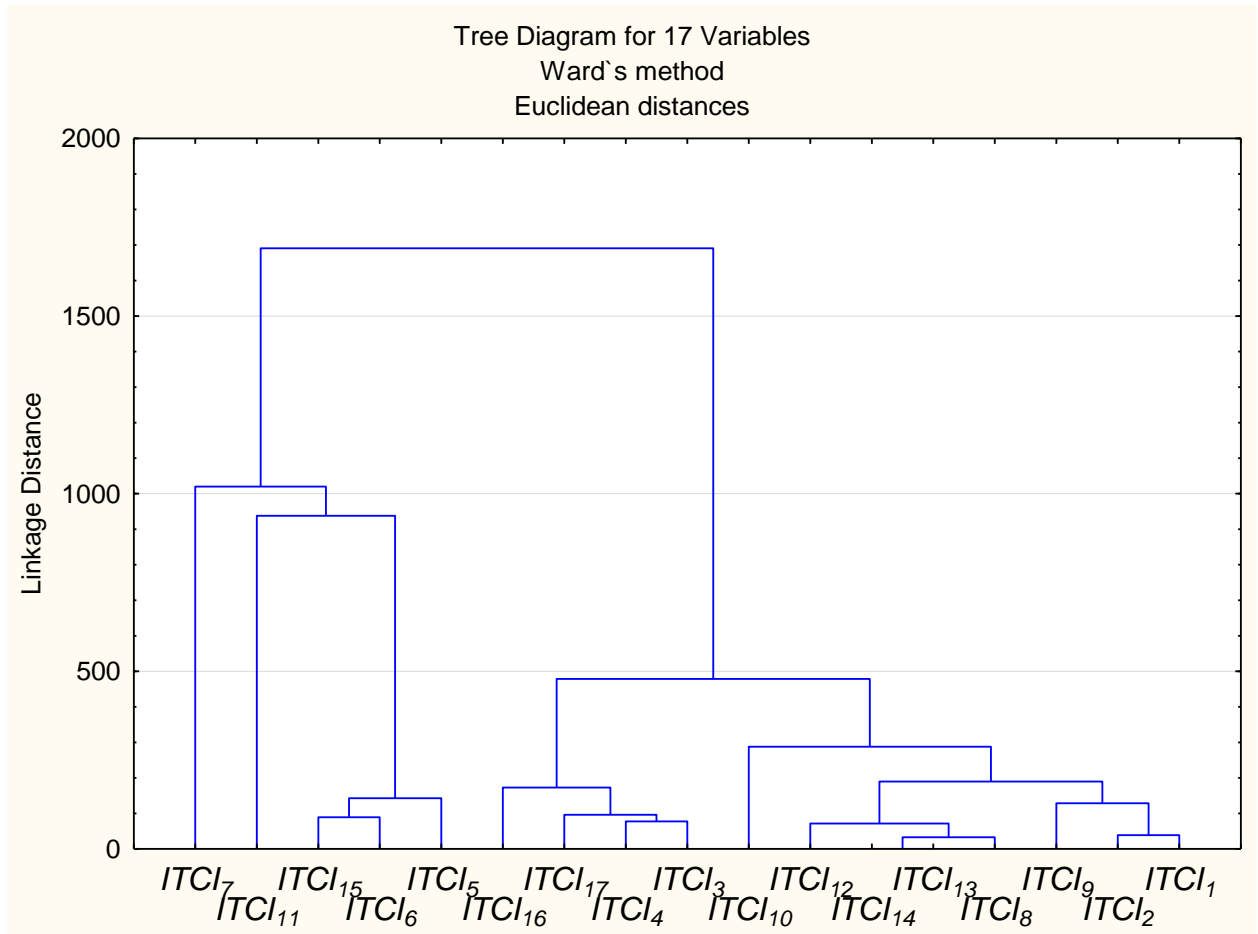

Рисунок 1.17 – Результати кластеризації країн за індикаторами формування податкової конкурентоспроможності методом Уорда

Джерело: побудовано на основі розрахунків автора

На наступному етапі дослідження проведемо визначення оптимальної кількості кластерів за допомогою критерію Калінскі-Харабаша. Наведені в таблиці 1.12 результати розрахунків засвідчують доцільність поділу країн на 3 кластери. Так, значення псевдо-F індексу Калінскі-Харабаша для 3 кластерів є максимальним, що свідчить про найбільшу точність процедури кластеризації.

Таблиця 1.12 – Результати перевірки достовірності результатів кластеризації країн за критерієм Калінські-Харабаша

Кількість кластерів	псевдо-F індекс Калінські-Харабаша
2	12,20
3	13,71
4	12,12
5	11,98
6	11,58
7	10,71
8	6,5

Джерело: авторські розрахунки

Таким чином, результати кластеризації країн за індикаторами формування податкової конкурентоспроможності методом Уорда та критерієм Калінські-Харабаша дозволяють нам провести розподіл країн на три кластери (табл. 1.13).

Таблиця 1.13 – Результати кластеризації країн за індикаторами формування податкової конкурентоспроможності на основі методу Уорда

Кластер 1	Кластер 2	Кластер 3
Австрія, Німеччина, Данія, Іспанія, Фінляндія, Франція, Греція, Ірландія, Італія, Нідерланди, Португалія, Швеція	Бельгія, Болгарія, Кіпр, Люксембург, Мальта, Литва, Латвія, Польща, Чехія	Україна, Словаччина, Словенія, Угорщина, Румунія, Хорватія, Естонія

Джерело: узагальнено на основі розрахунків автора

Таким чином, результати кластеризації країн за індикаторами формування податкової конкурентоспроможності за методом Уорда (табл. 1.13) та методом k-середніх (табл. 1.11) засвідчують, що кластери 1 і 3 сформовані із одних і тих самих країн. В той же час, сформований за методом Уорда кластер 2 включає країни із кластеру 2 та 4 за методом k-середніх.

Отримані результати дозволяють зробити висновок про доцільність поділу країн за індикаторами формування податкової конкурентоспроможності на 3 кластери. До першого кластеру входять країни, податкова система яких характеризується помірним навантаженням на платників податку. Крім того,

дані країни характеризуються середнім рівнем податкової моралі та фінансової грамотності населення, а значення їх фіскального здоров'я, податкової та економічної свободи теж знаходяться на середньому рівні. Новосформований кластер 2 об'єднує країни, що характеризуються значно вищим рівнем податкового навантаження на юридичних осіб та помірним навантаженням на фізичних осіб. При цьому рівні фінансової грамотності та податкової моралі населення є одними із найнижчих. Третій кластер сформовано з країн, що мають значення ставок податків «вище середнього», характеризуються середніми рівнями фіскального здоров'я, податкової та економічної свободи, більш вартісними та трудомісткими процедурами адміністрування податків при здійсненні експортно-імпоротної діяльності.

Висновки до розділу 1

У першому розділі досліджено поняття податкової конкурентоспроможності країни, систематизовано фактори її формування, вдосконалено методологію оцінювання рівня податкової конкурентоспроможності країни, проведено кластеризацію країн за індикаторами формування податкової конкурентоспроможності, виділено три групи країн залежно від значень індикаторів в межах процесної, інституційної, морально-етичної та економічної складових формування податкової конкурентоспроможності країни.

Бібліометричний (інструментарій VOSviewer v. 1.6.10) та трендовий (інструментарій Google Trends) аналіз та систематизація наукових напрацювань вчених з питань формування податкової конкурентоспроможності країни дозволили оцінити зв'язок податкової конкурентоспроможності з іншими економічними категоріями, визначити найбільш перспективні напрямки наукових досліджень з даного питання. Результати трендового аналізу наукових публікацій присвячених питанням податкової

конкурентоспроможності, що індексуються наукометричними базами даних Scopus та Web of Science засвідчили перманентне зростання наукового інтересу до питань податкової конкурентоспроможності впродовж останніх двох десятиліть. Середній темп зростання кількості публікацій присвячених питанням податкової конкурентоспроможності в базі даних Scopus перевищує 12%, а в базі даних Web of Science – 45%. Трендовий аналіз публікаційної активності з даних питань засвідчив, що найбільшій актуальності питання міжнародної податкової конкурентоспроможності набули у 2003-2005 роках, що співпадає із періодом загострення світової економічної кризи, що супроводжувалася суттєвим скороченням обсягів податкових надходжень до бюджетів. За результатами аналізу метаданих публікацій присвячених дослідженню питань податкової конкурентоспроможності зроблено висновок про те, що найбільш часто поняття податкова конкурентоспроможність асоціюється з поняттями податків, економіки, конкуренції, витрат, оподаткування.

У роботі проведено аналіз користувацького інтересу до даних питань за допомогою інструментарію Google Trends. За результатами трендового аналізу зроблено висновок про значно вищу популярність поняття «податкова конкуренція» порівняно із поняттям податкової конкурентоспроможності. В цілому, частота пошуку понять «податкова конкуренція» та «податкова конкурентоспроможність» знаходиться на стабільно низькому рівні протягом останніх 15 років.

Податкову конкурентоспроможність країни запропоновано розглядати як здатність податкової системи отримувати сталі конкурентні переваги в процесі залучення зовнішніх та мобілізації внутрішніх фінансових ресурсів, що виступають об'єктом оподаткування, за рахунок встановлення оптимального рівня податкового навантаження та диференціації фіскальних інструментів з метою мінімізації обсягів тіньового ухилення від оподаткування, максимізації темпів економічного зростання країни та формування сприятливого середовища функціонування бізнесу.

У контексті формування політики підвищення рівня податкової конкурентоспроможності країни важливого значення набуває ідентифікація факторів, що формують її рівень. У роботі здійснено ретроспективний аналіз тенденцій розвитку складових формування податкової конкурентоспроможності України, узагальнено специфіку функціонування податкової системи України та окремих країн світу, доведено гіпотезу про те, що внутрішні фінансові дисбаланси та економічна нестабільність в країні негативно позначаються на податковій конкурентоспроможності України.

У роботі розвинуто методологію оцінювання податкової конкурентоспроможності країни, в основі якого запропоновано враховувати процесну (формування сталих конкурентних переваг в процесі залучення зовнішніх та мобілізації внутрішніх фінансових ресурсів), інституційну (встановлення оптимального рівня податкового навантаження та диференціації фіскальних інструментів з метою мінімізації обсягів тіньового ухилення від оподаткування), морально-етичну (підвищення рівня податкової моралі, податкової культури та податкової грамотності населення як міри індивідуального ставлення індивіда до податків, його внутрішньої мотивації їх сплачувати) та економічну (підвищення темпів економічного зростання країни та формування сприятливого середовища функціонування бізнесу) складові. На основі поєднання інструментів кореляційно-регресійного аналізу, методу Фішера, методу мультиплікативної згортки оцінено рівень податкової конкурентоспроможності 11 країн світу у 2011-2021 рр.

Практична апробація запропонованого підходу засвідчила, що серед країн Європейського Союзу найбільш конкурентною є податкова система Естонії, Латвії, Литви, Хорватії, Фінляндії, Чехії та Угорщини. В той же час, для України дане значення є найнижчим за всю вибірку країн, що зумовлено значною трудомісткістю процесів нарахування та сплати податкових платежів, значно нижчим рівнем економічної свободи, фіскального здоров'я та економічного розвитку країни. В цілому, результати оцінювання рівнів

податкової конкурентоспроможності засвідчили незначне підвищення даного показника для всіх аналізованих країн протягом останніх 10 років.

З метою визначення найбільш ефективних механізмів реформування податкової політики в Україні з точки зору підвищення її привабливості як на міжнародній арені, так і серед представників внутрішнього бізнес-середовища в роботі було розроблено методичний підхід до визначення країн-податкових конкурентів України та країн, що мають подібні податкові системи.

За допомогою ієрархічної та неієрархічної (метод k-середніх) кластеризації було виділено 3 кластери країн, в межах яких, на основі аналізу особливостей побудови їх податкової системи, визначення граничних та середніх значень індикаторів формування податкової конкурентоспроможності було сформовано критерії ідентифікації країн-конкурентів та тих, що мають спільні тенденції розвитку податкової системи.

До першого кластеру віднесено країни, податкова система яких характеризується помірним навантаженням на платників податку, середніми рівнями податкової моралі та фінансової грамотності населення, фіскального здоров'я та податкової та економічної свободи. До другого кластеру входять країни, що мають дещо вищий рівень податкового навантаження на юридичних осіб та помірне навантаження на фізичних осіб. До третього кластеру входять країни з рівнем податкового навантаження «вище середнього», середніми рівнями фіскального здоров'я, податкової та економічної свободи, більш вартісними та трудомісткими процедурами адміністрування податків при здійсненні експортно-імпоротної діяльності.

Основні положення даного підрозділу опубліковано автором у роботах:
[62, 113, 87, 112]

РОЗДІЛ 2 ВПЛИВ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ НА ФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КРАЇНИ

2.1 Теоретичні засади функціонування тіньового сектору економіки

Особливістю економік більшості країн світу протягом останніх років є високий рівень турбулентності та невизначеності, що здійснює деструктивний вплив на показники економічного та соціального розвитку країни та слугує загрозою зниження рівня її економічної привабливості для міжнародних партнерів. Україна, як транзитивна країна з середнім рівнем розвитку постійно перебуває під впливом низки дестабілізуючих факторів, що негативно позначається на її економічних та соціальних показниках. Однією із найбільших загроз економіці України останніх років є високий рівень тінізації економіки, який крім безпосереднього впливу на обсяги наповнення державного бюджету негативно позначається і на репутації країни та рівні її привабливості для іноземних партнерів. Спрямовуючи свої зусилля на максимізацію власних доходів економічні суб'єкти дедалі частіше віддають перевагу тіньовій економічній діяльності (мінімізуючи при цьому витрати на виконання податкових зобов'язань) порівняно з реалізацією операцій в межах правового поля.

Одним із показників, на який тінізація економіки здійснює суттєвий вплив є рівень податкової конкурентоспроможності країни як показник, що узагальнює в собі якісні та кількісні складові функціонування податкової системи країни. Окрім безпосереднього впливу на обсяги податкових надходжень до бюджету, що призводять до зниження потенціалу країни до фінансування програм економічного та соціального розвитку, скорочення видатків на соціальних захист населення, інвестиційний розвиток, високий рівень тінізації економіки негативно позначається на привабливості країни для іноземних партнерів з точки зору започаткування або розширення бізнесу. Вище зазначене актуалізує потребу дослідження економічного змісту поняття

«тінізація економіки», обґрунтування її зв'язку із рівнем податкової конкурентоспроможності країни та запровадження інструментарію мінімізації деструктивного впливу тіньового сектору економіки на показники розвитку податкової системи країни.

Питання функціонування тіньового сектору економіки виступають об'єктом дослідження значної кількості вітчизняних та закордонних учених.

К. Матвійчук [114] розглядає тіньову економіку як неодмінний атрибут будь-якої економічної системи, в основі якої лежить реалізація протизаконних, нерегламентованих видів господарської діяльності.

Д. Енсте [31] під тіньовою економікою розуміє економічну діяльність окремих осіб, яка виходить за межі офіційних норм і інститутів. В той же час, автор наголошує на тому, що незважаючи на незаконний характер такої діяльності, вироблені під час її реалізації товари чи послуги не завжди є незаконними для володіння або торгівлі через інші законні канали.

З. Кауркубуле та А. Рубановські [21] стверджують, що тіньова економіка є інгібітором сталого економічного розвитку країни. Уповільнюючи темпи економічного зростання, тіньова економіка негативно впливає на сталий розвиток країни та рівень життя населення.

На думку К. Хом'як [134] тіньова економіка є закономірним результатом еволюції суспільства, за якого будь-які зміни у системі грошово-кредитних відносин супроводжуються появою альтернативних (часто незаконних) механізмів їх реалізації. Так, поява грошей призвела до виникнення фальшивомонетників, оподаткування – до схем ухилення від сплати податків, управлінського апарату – до корупції в органах державної влади.

У роботі [100] тіньова економіка розглядається як адаптивна система, яка безперервно розвивається відповідно до загальних економічних принципів та здатна швидко адаптуватися до зовнішніх факторів (дії правоохоронних, контрольних, фіскальних, наглядових та інших органів).

Коркоц О. М. [109] розглядає тіньову економіку як явище що проходить декілька етапів свого розвитку: зародження, розвиток, зрілість, занепад і

зникнення. Перехід від однієї стадії до іншої пов'язаний із особливостями функціонування як самої тіньової економіки, так і економічної системи, у межах якої вона розвивається. При цьому автор наголошує на тому, що незважаючи на те, що тіньові економічні відносини, як явище не можуть бути ліквідовані повністю їх масштаби можуть бути значно зменшені за рахунок обмеження найбільш небезпечних для суспільства форм діяльності.

Рейкін В.С. [125] розглядав тіньову економіку як складне системне явище, яке не контролюється і не регулюється державою та договірними відносинами, а є результатом соціально-економічної діяльності суб'єктів господарювання, які приховуються від оподаткування та/або не обліковують своєї операції. В структурі тіньової економіки автор виділяє дві складові: прихована («сіра») та підпільна («чорна») економіка.

На думку Предборського В. А. тіньова економіка є системним явищем, що є формою прояву кризи в системі державного регулювання економіки та опосередковується в розвитку її дисфункціональності [120].

Супрунова І. В. [131] характеризує тіньову економіку як іманентну систему, що притаманна економічній системі будь-якого типу, що має характерні лише для неї формально правові норми, здатна адаптуватися до впливу держави та охоплює три самостійні, але взаємопов'язані сектори (неформальну, фіктивну і кримінальну економіку), що характеризуються сукупністю взаємопов'язаних елементів. В межах такого кожного елемента суб'єкт, об'єкт, властивості і наслідки не можуть бути зведені до простої суми негативних і/або позитивних характеристик, оскільки їх вплив на економіку є неоднозначним і залежить від ситуації і рівня її розвитку. При цьому тіньова економіка здійснює одночасно позитивний (зменшення соціальної напруги в суспільстві) і негативний (зниження рівня матеріального благополуччя населення і ефективності системи управління економікою) ефект.

Таким чином, результати аналізу поняття тіньової економіки дозволили виділити характерні її риси, систематизація яких здійснена у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1 – Характерні риси тіньової економіки

Ознака	Сутність	Прихильники підходу
Еволюційність	Тіньова економіка є закономірним результатом еволюції економічної системи, що проходить чотири стадії свого розвитку: зародження, розвиток, зрілість, занепад.	К. Хом'як [134], О. М. Бандурка [100], В. А. Предборський [120], О. М. Коркоц [109], Г. Мюрдаль [67]
Невизначеність	Тіньова економіка є явищем яке складно ідентифікувати і в повній мірі оцінити.	В.С. Рейкін [125], Д. Енсте [31]
Перманентність	Тіньова економіка є явищем, яке притаманне будь-якій економічній системі, повністю ліквідувати яке неможливо.	К. Матвійчук [114], Г. Бойко та ін. [60], К. Кривенко [119]
Структурність	Тіньова економіка є складною структурною складовою державної економічної політики, яка охоплює неформальну, фіктивну і кримінальну економіку.	І. В. Супрунова [131], З. Варналій [60], В. Удовенко [133], С. Петренко [54]
Дуальний характер	Тіньова економіка здійснює як позитивний (підтримка незахищених верств населення) так і негативний вплив на показники економічного та соціального розвитку країни.	І. В. Супрунова [131], Де Сото Е. [60], К. Харт [39], А. Портес [60]
Девіантність	Тіньова економіка є результатом зниження значущості моральних норм та цінностей в суспільстві.	Дж. Альм [4], Б. Торглер [91], С. Дауде та А. Мельгісо [23], С. Вільямс [95], І. Лаго-Пеньяс [50]

Джерело: узагальнено автором

Існування високого рівня тінізації економіки є проблемою переважної більшості країн світу, а перманентне зростання її обсягів слугує загрозою їх економічно сталому розвитку. В той же час, ступінь залежності показників економічного розвитку країни від обсягу тіньових фінансових операцій визначається рівнем її економічного розвитку. Так, більш розвинені країни мають вищий потенціал до нівелювання наслідків негативного впливу тіньових операцій на показники їх економічного розвитку шляхом перенаправлення ресурсів з інших джерел. Для країн з низьким рівнем економічного розвитку наявність високого рівня тінізації слугує суттєвою загрозою та внаслідок значного дефіциту бюджетних коштів і відсутності ефективного інструментарію державного управління лише поглиблює наявні дисбаланси в країні та суттєво знижує темпи її економічного розвитку. Узагальнення

наслідків тіньової діяльності для функціонування економіки здійснено на рисунку 2.1.

Рисунок 2.1 – Узагальнення наслідків існування тіньового сектору економіки

Джерело: узагальнено автором

Протягом останніх років середньосвітові обсяги тіньових фінансових операцій характеризуються тенденціями до зниження і за результатами оцінювання більшості міжнародних експертів знаходяться на рівні 30%. В той же час, аналіз рівня тінізації економіки в розрізі окремих країн світу засвідчує суттєву його варіативність залежно від рівня економічного розвитку країни, темпів її зростання, рівня інвестиційного потенціалу тощо.

В той же час, незважаючи на те, що наведені на рисунку 2.2 засвідчують незначне скорочення прогнозних значень рівня тінізації економіки, в більшості аналізованих країн даний показник все ще залишається на високому рівні.

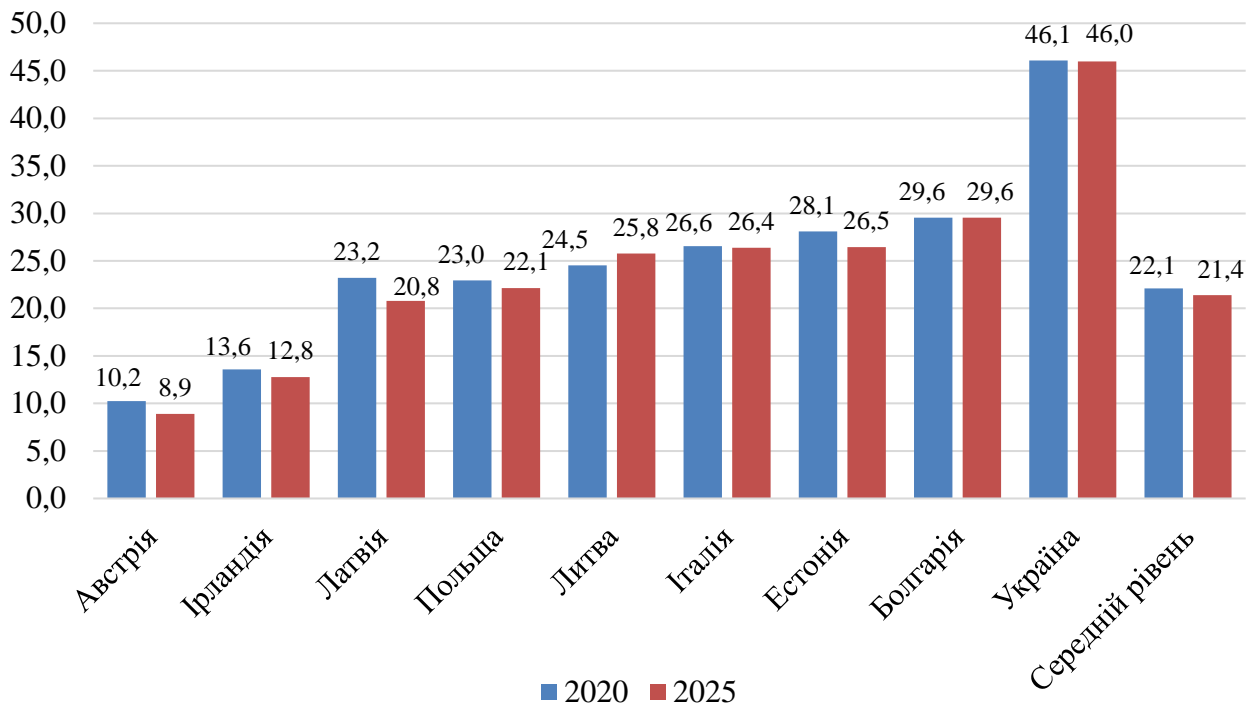

Рисунок 2.2 – Прогнозні значення рівня тінізації економіки окремих країн світу (% ВВП)

Джерело: побудовано на основі [29]

Отримані прогнозні значення рівня тінізації економіки більшості аналізованих країн характеризуються суттєвою мінливістю. Середнє прогнозне значення рівня тінізації коливається в межах 2,5-5,5%. Лише в п'яти із 24 аналізованих країн (Австралія, Індія, Латвія, Малайзія та Японія) прогнозується зниження рівня тінізації більше ніж на 2,5% на кінець 2025 року. Для решти країн світу зниження рівня тінізації є несуттєвим та таким, що не впливає на показники економічного розвитку країни.

Прогнозні значення рівня тінізації економіки України засвідчують відсутність позитивної динаміки з точки зору превенції тіньовому виведенню капіталу. За рівнем тінізації економіки Україна посідає друге місце (після Австралії) серед аналізованих країн.

Таким чином, отримані результати засвідчують низький рівень ефективності інструментарію превенції тіньовим фінансовим операціям. Незважаючи на постійне удосконалення стимулюючих та превентивних

інструментів впливу на поведінку бізнес агентів, часткове приведення їх у відповідність до міжнародних стандартів та реалій ведення бізнесу в Україні, їх ефективність все ще залишається низькою.

Однією із причин даної ситуації є низька якість підходів до оцінювання рівня тінізації економіки. Незважаючи на те, що на сьогоднішній день більшістю країн світу застосовуються власні методики оцінювання рівня тіньової економіки, які є максимально наближеними до реалій розвитку країни, інструментів та способів реалізації тіньової діяльності, вони все рівно не дозволяють отримати реальні значення, які б максимально відповідали фактичним обсягам тіньового виведення коштів.

Відповідно до наказу Міністерства економічного розвитку і торгівлі «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо комплексної оцінки обсягів непродуктивного відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за межі України» № 286 від 24.03.2015 [122] загальний обсяг непродуктивного відпливу фінансових ресурсів за межі України може бути визначена як сума наступних складових:

- обсяг непродуктивного відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за межі країни;
- обсяг непродуктивного легального відпливу (вивезення) фінансових ресурсів;
- обсяг прихованого відпливу (вивезення) фінансових ресурсів;
- обсяг незареєстрованого відпливу (вивезення) фінансових ресурсів.

До непродуктивного відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за межі країни відносять порушення законодавства при здійсненні операцій з переміщення фінансових ресурсів через державний митний кордон, несплату податків, зборів (обов'язкових платежів) і встановленій за певними критеріями економічної безпеки держави наявності незадоволеної потреби національної економіки в інвестиціях.

Непродуктивний легальний відплив фінансових ресурсів включає операції з: надання позик нерезидентам депозитними корпораціями (крім НБУ), виплати відсотків за депозитами нерезидентів, здійснення прямих інвестицій з України, здійснення портфельних інвестицій з України, вивезення доходів нерезидентів, отриманих від інвестицій в економіку України, сплату капітальних та інших поточних трансфертів.

Прихований відплив капіталу полягає у: спотворенні реальних цін та інших умов договорів (контрактів), укладання угод, заздалегідь орієнтованих на невиконання, а також купівлі коштів у вільно конвертованій іноземній валюті з метою використання їх поза банківською системою України.

Крім того, Міністерством економічного розвитку та торгівлі України були розроблені та застосовуються Методичні рекомендації до розрахунку рівня тіньової економіки, які передбачають можливість застосування п'яти підходів до оцінювання рівня тінізації економіки, зокрема: «витрати населення – роздрібний товарооборот», електричний, фінансовий, монетарний, метод збитковості підприємств.

Відповідно до діючих рекомендацій щорічно проводиться оцінювання загального рівня тінізації економіки в Україні, тенденції зміни якого наведені на рисунку 2.3. Наведені на рисунку дані засвідчують поступове скорочення обсягу тіньових операцій в Україні (найвище значення було у 2014 році, найнижче – у 2019). Однією з причин даної ситуації слугувала затяжна політична криза та військові дії в Україні у 2014-2015 рр., що супроводжувалися суттєвим зростання курсу валют, високим рівнем інфляції, нестабільністю економічних та соціальних показників, зростанням рівня дефіциту бюджету тощо. Це активізувало зростання потреби економічних суб'єктів у застосуванні тіньових схем приховування власних доходів з метою максимізації власного прибутку.

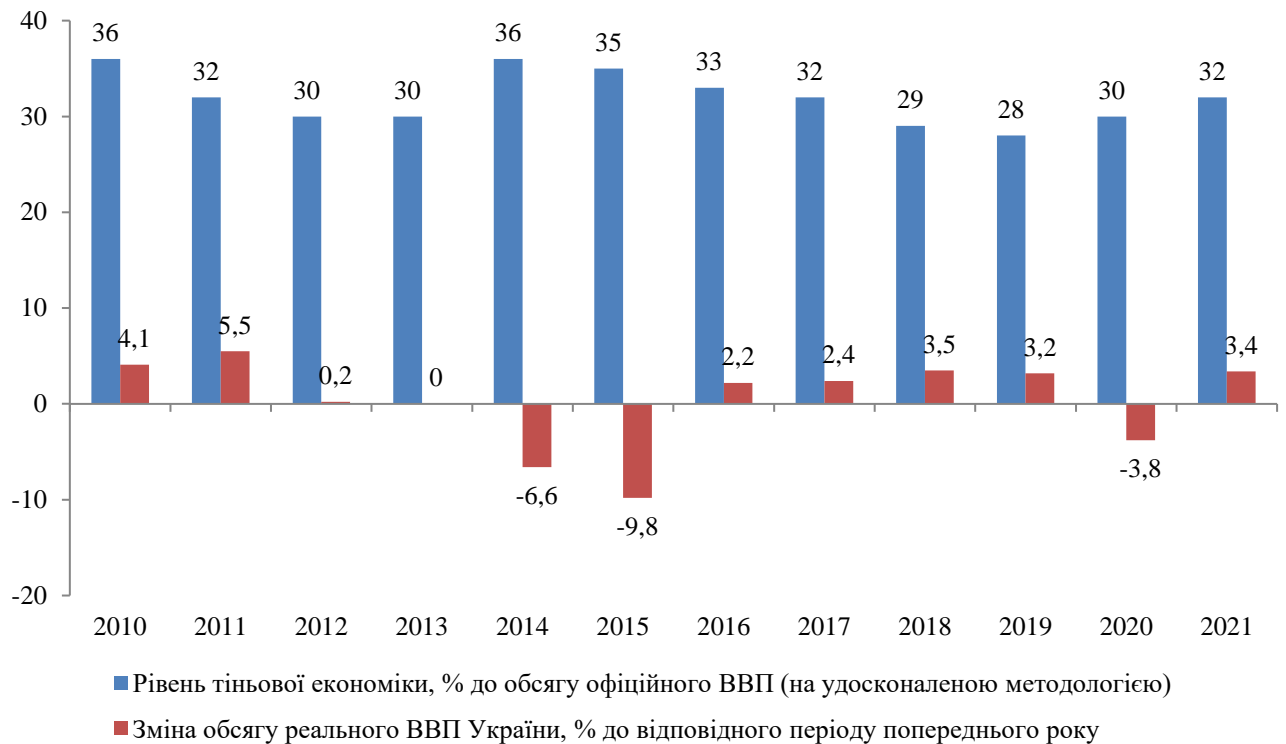

Рисунок 2.3 – Динаміка зміни рівня тінізації економіки в Україні за 2010-2021 рр.

Джерело: побудовано на основі [115]

Пандемія COVID-19, що супроводжувалася стагнацією економіки, закриттям бізнесу та зростанням рівня безробіття знову активізувала тіньові процеси в країні, що негативно позначилося на офіційних показниках тінізації економіки у 2020-2021 рр.

Загострює дану проблему той факт, що відображені в офіційні статистиці значення рівня тіньової економіки є набагато нижчими за ті, що декларують міжнародні організації. Це лише засвідчує неповноту обліку тіньових фінансових потоків та неможливість розробки ефективного інструментарію детінізації економіки та контролю за всім спектром тіньових операцій, що застосовуються в країні.

Оцінювання рівня тінізації економіки за допомогою монетарного, електричного методу, методів «витрати населення – роздрібний товарооборот» та збитковості підприємств (рисунок 2.3) засвідчило суттєве скорочення його рівня протягом 2010-2021 рр. Найнижчими є значення рівня тінізації економіки

України отримані за допомогою методу «витрати населення – роздрібний товарооборот» – 22% у 2021 році, що майже в два рази менше за дані Міжнародного валютного фонду. Отримані за допомогою монетарного методу є найбільш наближеними до показників отриманих представниками Світового банку, Міжнародного валютного фонду та інших організацій.

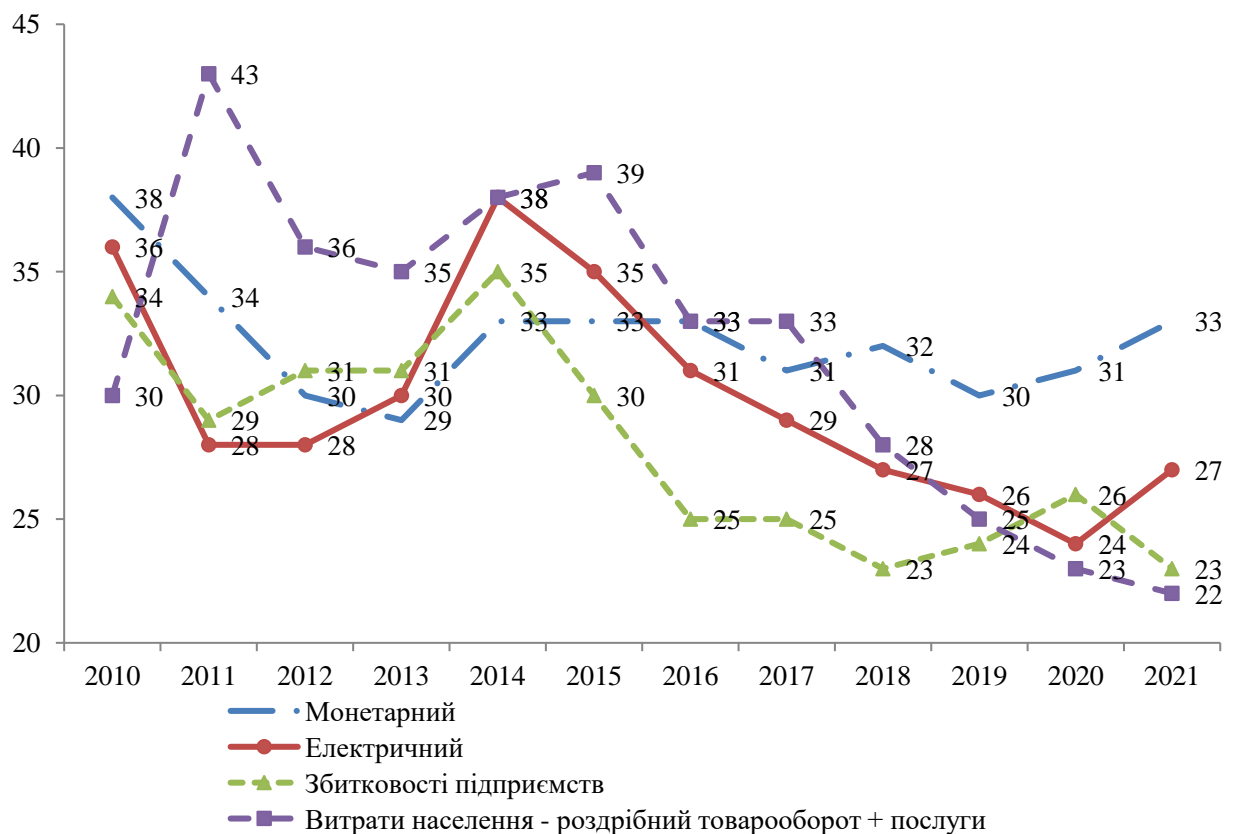

Рисунок 2.4 – Динаміка рівня тінізації економіки за окремими методами, % від обсягу офіційного ВВП

Джерело: побудовано на основі [115]

Аналіз системи статистичних показників, що характеризують якісні і кількісні закономірності зміни рівня тінізації економіки в аналізованих країнах світу за 2003-2022 роки (табл. 2.2) засвідчує незначну варіативність даного показника. Для більшості аналізованих країн стандартне відхилення не перевищує 1,5, що дозволяє нам зробити висновок про максимальну наближеність показників рівня тінізації економіки до їх середнього значення. В той же час, для окремих країн світу розмах показників коливається в межах 2,5-

3,4, що свідчить про значну мінливість значень рівня тінзації економіки (Україна – 3,3; Швеція – 2,4; Литва – 3,4; Латвія – 3,6; Естонія – 2,9; Греція та Данія – 2,6).

Таблиця 2.2 – Описова статистика рівня тінзації економіки в країни та країнах ЄС за 2003-2022 рр.

Країна	Середнє значення	Стандартне відхилення	Мінімальне значення	Максимальне значення
Австрія	8,2	1,37323	6,1	11,0
Бельгія	17,3	1,80965	15,1	21,4
Болгарія	32,3	1,70652	29,6	35,9
Хорватія	29,3	1,76005	26,4	32,3
Чеська Республіка	15,9	1,91366	13,1	19,5
Данія	12,9	2,63736	8,9	17,4
Естонія	27,1	2,94162	22,1	30,8
Фінляндія	13,3	2,12635	10,6	17,6
Франція	12,4	1,32645	9,9	14,7
Німеччина	12,3	2,32422	8,5	16,7
Греція	23,7	2,65439	19,2	28,2
Угорщина	23,5	1,28123	21,6	26,0
Ірландія	12,0	1,91556	8,9	15,4
Італія	21,5	1,91157	18,7	26,1
Латвія	24,9	3,61539	19,8	30,4
Литва	27,2	3,40580	21,9	32,0
Люксембург	8,6	0,74417	7,4	10,0
Мальта	24,9	1,53536	22,0	27,2
Нідерланди	9,5	1,58333	7,0	12,7
Польща	24,3	2,12023	20,7	27,7
Португалія	18,5	1,96378	15,4	22,2
Румунія	29,3	1,93788	26,3	33,6
Словенія	23,9	1,49648	21,5	26,7
Кіпр	25,5	1,82955	22,1	28,7
Іспанія	18,8	1,81830	15,4	22,2
Швеція	14,1	2,39975	10,7	18,6
Україна	41,3	3,27627	34,9	47,7

Джерело: авторські розрахунки на основі даних [78]

Однією із причин такої ситуації є невідповідність існуючих інтервенцій держави особливостям функціонування офіційного та тіньового секторів економіки. Так, поява нових цифрових технологій, способів ведення бізнесу, видів діяльності, нівелювання кордонів призводять до постійного розширення

переліку схем та інструментів приховування доходів своєчасно ідентифікувати та протидіяти яким держава не в змозі.

Враховуючи той факт, що практично 90% всіх тіньових операцій реалізуються з метою ухилення від оподаткування ідентифікація найбільш поширених схем приховування доходів слугує запорукою удосконалення політики превенції тіньовим операціям в країні та відповідно покращення показників її розвитку.

Сучасні тенденції розвитку фінансового, промислового, трудового ринків більшості країн світу засвідчують, що найбільш поширеними схемами тінізації доходів є неофіційне працевлаштування, часткове декларування заробітної плати, неформальне виробництво товарів чи надання послуг, здійснення підприємницької діяльності без офіційної реєстрації фірми тощо.

Аналіз динаміки зміни рівня неформального виробництва у 2003-2018 рр. (табл. 2.3) свідчить про значне скорочення даного показника в окремих країнах світу (Болгарія – -7,6%, Румунія – -5,3%, Польща – -3,4%, Естонія – -3,3%, Мальта – -3,2%).

В той же час, у Австрії, Німеччині, Чехії, Україні та Люксембурзі рівень неформального виробництва за останні 15 років практично не змінився (зменшення на 0,4 – 0,5% за весь період).

Однак, аналіз обсягів неформального виробництва у 2018 році засвідчує суттєві відмінності у його рівні між окремими країнами світу: найвищий рівень неформального виробництва має Україна (45,4%), найнижчий – Люксембург та Австрія (9 і 9,2% відповідно).

Таблиця 2.3 – Рівень неформального виробництва в Україні та країнах ЄС (% ВВП)

Країна	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Австрія	9,6	9,6	9,5	9,5	9,5	9,5	9,4	9,4	9,4	9,4	9,3	9,4	9,3	9,3	9,3	9,2
Бельгія	21,5	21,5	21,5	21,4	21,3	21,2	21,1	21,0	20,9	20,8	20,7	20,7	20,6	20,6	20,5	20,4
Болгарія	35,4	34,9	34,3	33,5	32,7	31,6	30,8	30,2	29,8	29,4	29,1	28,9	28,6	28,5	28,3	27,8
Хорватія	31,3	31,0	30,8	30,6	30,4	30,2	29,8	29,5	29,2	29,0	28,8	28,9	28,9	28,9	28,7	28,7
Кіпр	27,0	27,0	27,0	26,7	26,5	26,2	25,9	25,7	25,5	25,4	25,2	25,2	25,3	25,4	25,3	25,2
Чеська Республіка	17,0	17,0	17,0	17,0	17,0	16,9	16,8	16,7	16,7	16,7	16,7	16,7	16,7	16,7	16,6	16,6
Данія	17,1	17,0	17,0	17,0	16,9	16,8	16,6	16,5	16,5	16,5	16,5	16,5	16,5	16,5	16,5	16,4
Естонія	30,8	30,5	30,3	30,1	29,5	28,9	28,2	28,0	28,2	28,1	28,0	27,9	27,8	27,7	27,6	27,5
Фінляндія	17,4	17,3	17,2	17,1	17,0	16,9	16,7	16,6	16,5	16,4	16,4	16,3	16,3	16,2	16,2	16,1
Франція	15,0	14,9	14,8	14,8	14,7	14,6	14,4	14,4	14,3	14,3	14,3	14,2	14,2	14,1	14,1	14,1
Німеччина	15,4	15,4	15,4	15,3	15,3	15,3	15,2	15,2	15,2	15,2	15,2	15,2	15,1	15,1	15,1	15,0
Греція	27,1	27,0	26,8	26,7	26,5	26,3	26,1	25,9	25,6	25,4	25,5	25,7	25,8	25,9	26,0	26,2
Угорщина	24,4	24,2	24,0	23,9	23,7	23,4	23,1	23,0	23,0	23,0	23,1	23,3	23,3	23,3	23,3	23,2
Ірландія	16,2	16,0	15,8	15,6	15,4	15,1	14,8	14,7	14,6	14,5	14,5	14,4	14,3	13,9	13,8	13,8
Італія	27,3	27,2	27,0	26,9	26,8	26,6	26,4	26,2	26,2	26,2	26,0	26,0	26,0	26,1	26,1	26,1
Латвія	27,4	27,3	27,3	27,4	27,2	26,8	26,1	25,9	26,0	26,1	26,2	26,1	26,1	26,1	26,1	26,0
Литва	30,7	30,5	30,4	30,0	29,7	29,2	28,6	28,3	28,3	28,4	28,4	28,4	28,3	28,3	28,1	27,9
Люксембург	9,5	9,4	9,4	9,4	9,4	9,4	9,3	9,3	9,2	9,2	9,2	9,2	9,2	9,1	9,1	9,0
Мальта	28,1	27,6	27,3	26,8	26,5	26,1	26,0	25,8	25,7	25,7	25,7	25,7	25,5	25,2	25,1	24,9
Нідерланди	13,2	13,1	13,1	13,0	13,0	12,9	12,8	12,7	12,7	12,7	12,7	12,6	12,6	12,6	12,6	12,6
Польща	26,7	26,6	26,4	26,2	26,0	25,8	25,4	25,0	24,7	24,5	24,3	24,1	23,9	23,7	23,5	23,3
Португалія	23,7	23,4	23,3	23,2	23,0	22,8	22,6	22,5	22,4	22,3	22,2	22,3	22,3	22,4	22,5	22,6
Румунія	31,9	31,8	31,3	30,9	30,2	29,3	28,7	28,4	28,2	27,7	27,6	27,4	27,2	26,9	26,8	26,6
Словацька Республіка	17,0	17,0	17,0	16,9	16,8	16,7	16,5	16,4	16,3	16,3	16,3	16,3	16,2	16,2	16,2	16,1
Словенія	25,4	25,2	25,0	24,8	24,7	24,5	24,2	24,1	23,9	23,9	23,9	24,0	24,0	24,1	24,2	24,3
Іспанія	22,9	22,7	22,6	22,4	22,2	21,9	21,4	21,2	21,0	20,8	20,7	20,7	20,7	20,7	20,8	20,7
Швеція	18,1	18,0	18,0	17,9	17,9	17,8	17,6	17,7	17,7	17,6	17,7	17,6	17,6	17,6	17,5	17,5
Україна	45,9	46,2	46,7	46,8	46,8	46,8	46,3	46,3	46,4	46,5	46,7	45,9	45,1	45,2	45,4	45,4

Джерело: авторські розрахунки на основі даних [128]

Не менш важливим показником, що характеризує розвиток тіньового сектору економіки в країні є рівень неформальної зайнятості населення, до якої відповідно до Положень 17-ої МКСП належать:

- самозайняті особи, які здійснюють виробництво товарів виключно для власного споживання, самостійно або у співпраці з іншими особами здійснюють на власний розсуд діяльність у неформальному секторі;
- роботодавці, які працюють на власних підприємствах у неформальному секторі економіки;
- члени сімей, які працюють безкоштовно незалежно від того, на якому підприємстві (формальне чи неформальне);
- члени неформальних виробничих кооперативів;
- неоформлені наймані працівники.

За даними Міжнародної Організації праці у 2021 році Україна мала один із найвищих рівнів неформальної зайнятості в світі (рис. 2.5), що набагато перевищує середнє значення країн ЄС (7,0%).

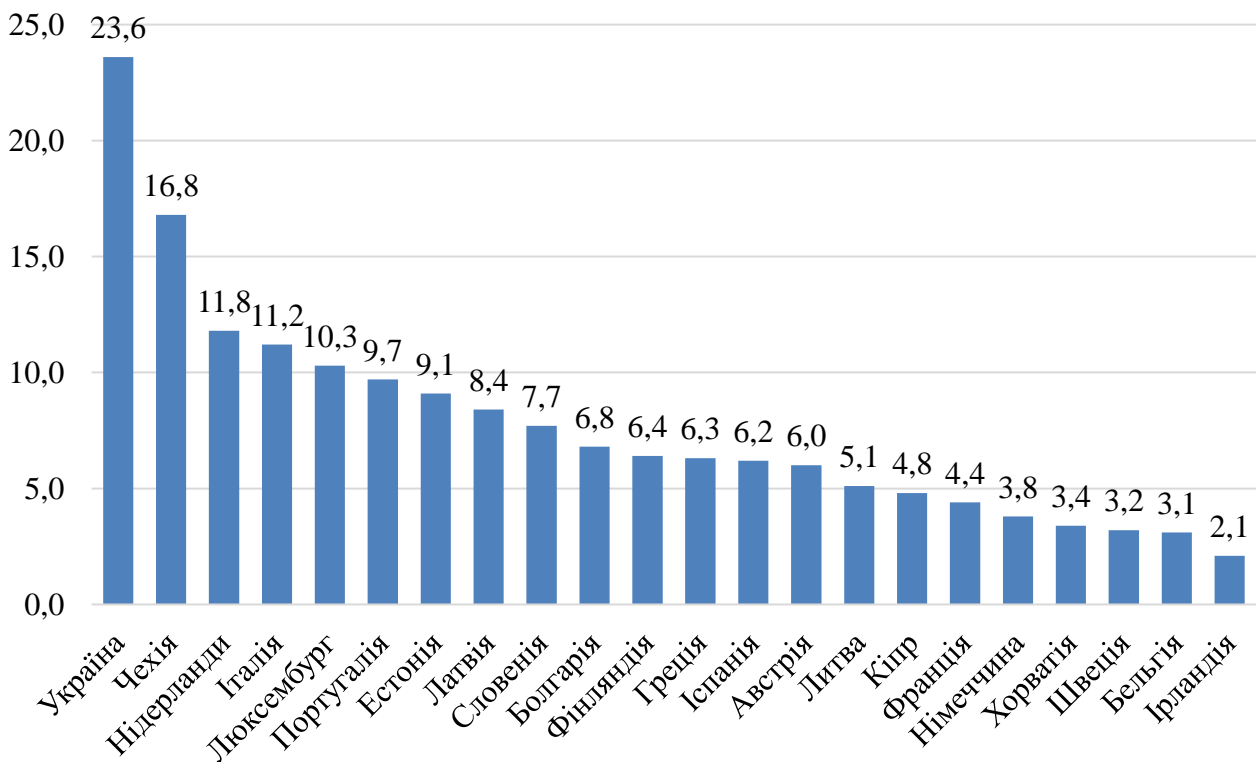

Рисунок 2.5 – Рівень неформальної зайнятості в країнах ЄС у 2021 році

Джерело: побудовано на основі [72].

Структурний аналіз рівня неформальної зайнятості в Україні засвідчує, що найбільш поширеними формами тіньової зайнятості є працевлаштування на неформальних підприємствах та часткове декларування заробітної плати.

Наведені на рисунку 2.6 результати порівняння відсотка фірм, які конкурують з незареєстрованими або неформальними фірмами дозволяють зробити висновок про те, що в Україні даний показник є одним із найбільших. Найбільша частка фірм, які конкурують з незареєстрованими або неформальними фірмами в Болгарії (58,5%), Литві (55,8%) та Україні (51,3%), найменша в Угорщині – 16,1%.

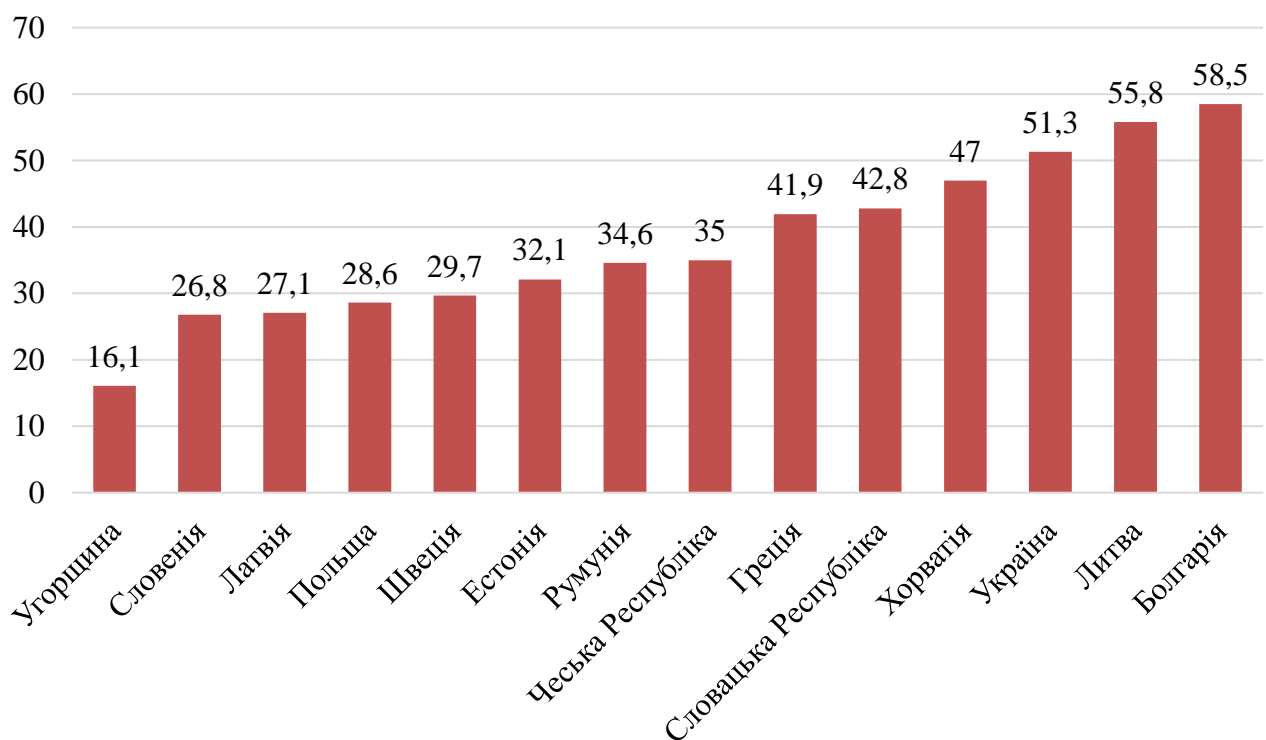

Рисунок 2.6 – Відсоток фірм, які конкурують з незареєстрованими або неформальними фірмами в країнах ЄС

Джерело: побудовано на основі даних [128].

Результати проведеного аналізу засвідчили високий рівень тінізації економіки в Україні порівняно з рештою країн світу, величина якого залишається незмінною протягом останніх років. Це призводить до постійного недоотримання бюджетом значного обсягу податкових надходжень, зниження інвестиційного та фінансового потенціалів країни. За цих умов реалізація

заходів спрямованих на детінізацію економіки може розглядатися як передумова підвищення рівня податкової конкурентоспроможності країни, зростання її фінансового потенціалу, економічної безпеки, підвищення її привабливості для іноземних партнерів.

2.2 Моделювання впливу тінізації економіки на інтегральний рівень податкової конкурентоспроможності країни та інструментарій його зменшення

Тіньова економіка є комплексним показником, що впливає на низку індикаторів розвитку країни. Більшість науковців розглядають тіньову економіку як інгібітор зростання податкової конкурентоспроможності країни.

Так, важливим аспектом функціонування тіньового сектору економіки є його безпосередній зв'язок із офіційним. Оскільки учасники тіньової діяльності знаходяться у постійній прямій взаємодії із представниками офіційного сектору економіки (держава, бізнес, суспільство), тіньову економіку не можна розглядати як ізольовану економічну систему, що функціонує та розвивається по своїм законам. Одним із наслідків існування тіньового сектору економіки є деформація податкової системи, що полягає у появі диспропорцій у розподілі податкового навантаження на окремих економічних суб'єктів шляхом його підвищення для учасників офіційної діяльності.

Так, за даними спеціалістів Лондонського університету від імені парламентської групи соціалістів і демократів у Європейському парламенті у 2015 році країни ЄС втратили понад 824 мільярдів євро внаслідок ухилення від оподаткування. Це позначається на показниках економічного розвитку країн та слугує суттєвою загрозою її сталому розвитку та міжнародній конкурентоспроможності.

Крім того, надмірна частка тіньової сектору економіки сприяє формуванню розриву між потребами суспільства у забезпеченні їх мінімально необхідним набором суспільних благ та послуг і здатністю країни їх

задовольнити за рахунок податкових надходжень. Це, в свою чергу, призводить до підвищення соціальної напруги в суспільстві, зростання нерівності в доходах, погіршення рівня матеріального добробуту населення.

Проведений в роботах В. Бороноса та ін. [103]; В. Гланца [36] та В. Муджтаби [64] аналіз зв'язку тінізації економіки з показниками функціонування податкової системи країни засвідчив високий рівень чутливості суб'єктів господарювання до коливань офіційного та тіньового курсу валют та надмірні ризики для внутрішніх та зовнішніх інвесторів та відповідно рівня їх толерантності до тіньової діяльності.

Питання зниження частки тіньового сектору економіки як передумови підвищення рівня податкової конкурентоспроможності країни за рахунок формування додаткових переваг в контексті застосування міжнародних податкових різниць та переміщення прибутку транснаціональними корпораціями до більш привабливих місць оподаткування були розглянуті в роботі С. Мукерджі [65]. Саме бажання оптимізувати свої фінансові потоки з метою підвищення податкової конкуренції між країнами за прибуток транснаціональних корпорацій розглядається автором як основна передумова удосконалення податкової політики країни та політики детінізації її економіки.

За результатами проведеного фахівцями Інституту соціально-економічної трансформації та Центру соціально-економічних досліджень CASE Україна обсяги фіскальних втрат бюджету за рахунок ухилення від оподаткування було оцінено в понад 1000 млрд. грн (таблиця 2.4). Результати порівняльного аналізу обсягів фіскальних втрат бюджету засвідчують їх суттєве зростання протягом останніх 5 років. Якщо у 2015 році фіскальні втрати від застосування схем із ухилення від оподаткування знаходилися в межах від 110,5 до 168,5 млрд грн, то за результатами 2020 року їх обсяг склав 291-465,8 млрд грн.

Протягом аналізованого періоду відбулося суттєве зростання обсягів зловживань із виплатою заробітної плати (виплата у конвертах), порушень митних правил, контрабанди та корупції на кордоні, зниження обсягів ухилень від оподаткування за допомогою офшорних схем. Однією із причин такої

ситуації є запровадження в Україні світових стандартів податкової прозорості (що обумовлюється новими світовими стандартами податкової прозорості (antiBEPS, FATCA, ATAD, BEPS 2.0, KİK)), що призвело до зростання вартості операцій із виведенням капіталу у офшорні юрисдикції.

Таблиця 2.4 – Фіскальний ефект від застосування схем ухилення/уникнення оподаткування в Україні

Схема	Податки (платежі), сплата яких уникається	Приблизні обсяги (млрд на рік)			Приблизні втрати бюджету (млрд на рік)		
		2020	2018	2015	2020	2018	2015
порушення митних правил, контрабанда та корупція на кордоні	ПДВ, акцизи, мита	226-380	209-311	80-230	70-120	63-93	25-70
офшорні схеми	ПП, податок на репатріацію	120-200	120-200	260-320	15-35	22-36	50-65
конвертаційні та/або транзитні центри, податкові ями	ПП, ПДВ, ЄСВ, ПДФО, військовий збір	до 120	40-60	40-50	17-25	12-18	12-15
контрафакт, нелегальна торгівля	ПП, ПДВ, акцизи	85-105	35-55		38-43	10-12	10
формування схемного податкового кредиту (скрутки)	ПДВ	144-180	42-54	50-60	24-30	7-9	10-12
оренда с/г земель та сільгосппродукції	ПДФО, ПП, ЄСВ, військовий збір	24-118	16-96		10-46.5	6-22	
Заробітні плати «у конвертах»	ЄСВ, ПДФО, військовий збір	220-300	50-200		110-150	25-74	
ССО - ФОП замість найму 3 група та «обнал»	ЄСВ, ПДФО	23-58	20-50	10	6-10	10	2,5-5
ССО - заниження виручки – 1 та 2 групи	ЄП	50-130	150	18-20	1-6,3	6-8,3	1-1,5

Джерело: узагальнено автором на основі даних [108, 107].

Таким чином результати проведеного аналізу засвідчують значний вплив тінізації економіки на обсяги податкових надходжень бюджету, ефективність податкової політики країни та її конкурентоспроможності (рисунок 2.7).

Рисунок 2.7 – Вплив тінізації економіки на податкову конкурентоспроможність країни

Джерело: розроблено автором.

В цілому результати проведеного аналізу засвідчують відсутність комплексних кількісних дослідження зв'язку тінізації економіки з рівнем податкової конкурентоспроможності країни та актуалізують потребу більш детального аналізу даних питань.

Враховуючи та, що одним із показників, що відображає ефективність податкової системи країни є індекс її податкової конкурентоспроможності, значення якого досить часто є одним із вирішальних критеріїв при прийнятті рішень інвесторами та представниками бізнесу щодо доцільності здійснення діяльності в даній країні, ідентифікація факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, що здійснюють вплив на якість внутрішньої та зовнішньої складової її податкової політики відіграє важливе значення.

З метою моделювання впливу тінізації економіки на рівень податкової конкурентоспроможності країни проведено порівняльний аналіз середніх значень даних показників за 2011-2021 рр. для 11 країн світу (Україна, Польща, Чехія, Словаччина, Словенія, Румунія, Угорщина, Хорватія, Литва, Латвія, Естонія).

Як свідчать наведені на рисунку 2.8 результати порівняльного аналізу вищі значення рівня податкової конкурентоспроможності відповідають нижчим значенням тінізації економіки. Таким чином можна зробити висновок про обернену залежність між аналізованими показниками.

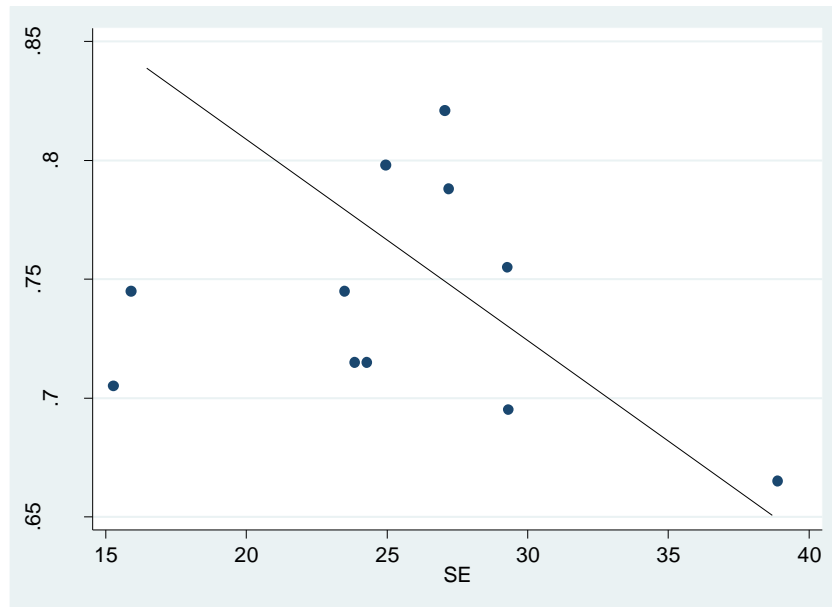

Рисунок 2.8 – Порівняння середніх значень рівнів податкової конкурентоспроможності та тінізації економіки аналізованих країн за період 2011–2021 рр.

Джерело: побудовано автором на основі власних розрахунків

З метою перевірки достовірності даної гіпотези проведемо аналіз зв'язку між рівнями податкової конкурентоспроможності та тінізації економіки на основі побудови регресійного рівняння наступного виду:

$$ITCI(t) = m_0 \times \prod_{i=1}^n SEI_n^{m_n}(t - l_1) \quad (2.1)$$

де $ITCI(t)$ – рівень податкової конкурентоспроможності країни в періоді t ;

m_0, m_1 – індивідуальні параметри економетричної моделі, що визначають характер залежності між показниками;

i_i – i -тий показник функціонування тіньового сектору економіки;

l_1 – часовий лаг.

Передумовою моделювання зв'язку між аналізованими показниками має слугувати перевірка рядів даних на відповідність закону нормального розподілу. З цією метою проведемо аналіз рядів даних за 2011-2021 рр. за допомогою тесту Шапіро-Уїлка та побудови гістограм розподілу масиву даних. Це дозволить підвищити якість та достовірність результатів моделювання шляхом виключення із аналізу тих даних, що не підпорядковуються закону нормального розподілу.

Наведені на рисунку 2.9 та в Додатку В гістограми розподілу масиву даних для показників, що характеризують тіньовий сектор економіки та рівня податкової конкурентоспроможності дозволяють зробити висновок про невідповідність точок відносних накопичених частот закону нормального розподілу.

Крім того, наведені на рисунку 2.10 результати свідчать про те, що окремі значення відносних накопичених частот у відсотках значно віддалені від прямої лінії, що підтверджує достовірність попередніх результатів стосовно невідповідності всіх аналізованих нами рядів даних закону нормального розподілу.

На наступному етапі дослідження за допомогою тесту Шапіро-Уїлка проведемо перевірку рядів даних на нормальність розподілу. Наведені в таблиці 2.5 результати свідчать відповідність закону нормального розподілу лише незначної частини показників. Для більшості індикаторів розрахункові значення нижчі за критичне (0,05), що дозволяє нам прийняти альтернативну гіпотезу про невідповідність закону нормального розподілу на рівні статистичної значущості $p < 0,05$.

Зважаючи на неоднорідність масиву даних (наявність давних, що відповідають та не відповідають закону нормального розподілу) оцінювання зв'язку між індикаторами розвитку тіньового сектору економіки та рівнем податкової конкурентоспроможності країни проведемо за допомогою коефіцієнта кореляції Спірмена (таблиця 2.6).

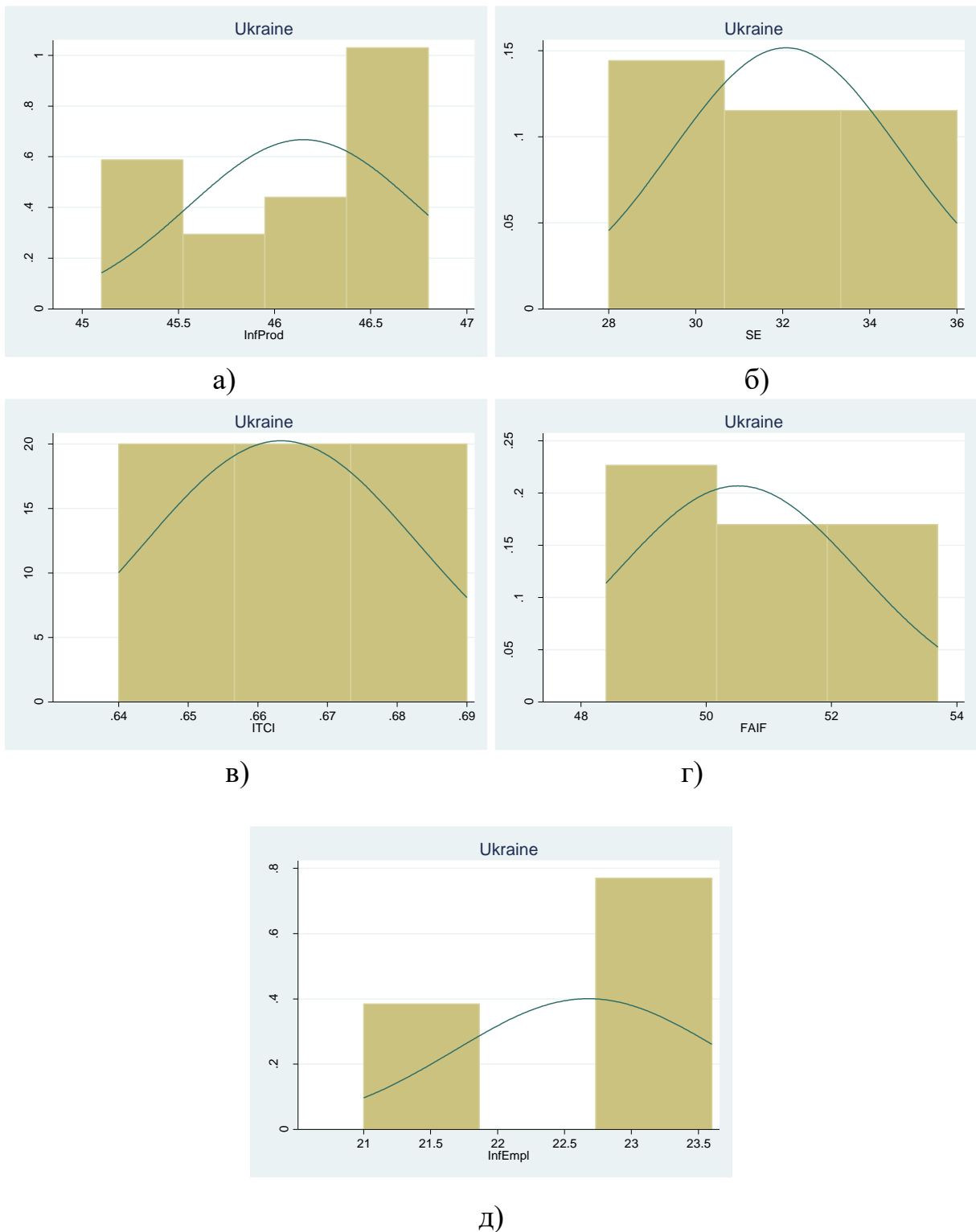
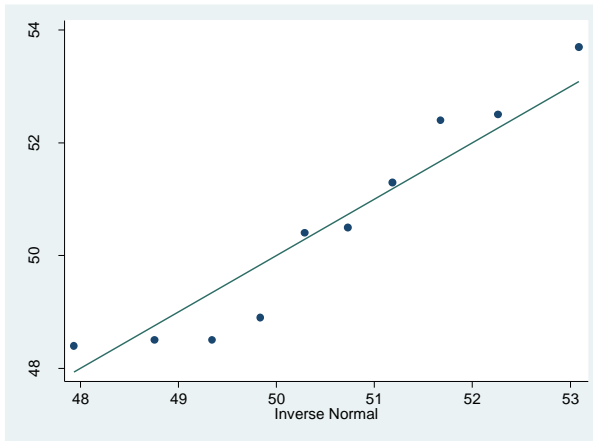
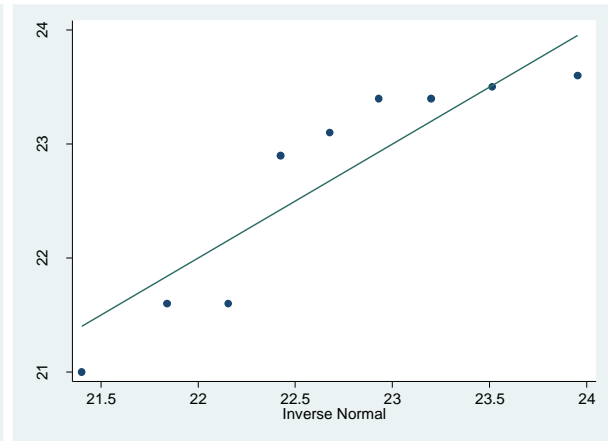

Рисунок 2.9 – Гістограма розподілу масиву даних а) рівня неформального виробництва; б) рівня тінізації економіки; в) рівня податкової конкурентоспроможності; г) частки фірм, які конкурують з незареєстрованими або неформальними фірмами; д) рівня неформальної зайнятості в Україні у 2011-2021 рр.

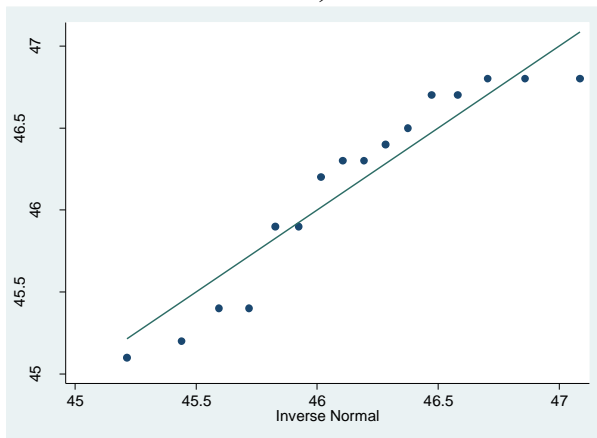
Джерело: побудовано автором на основі власних розрахунків

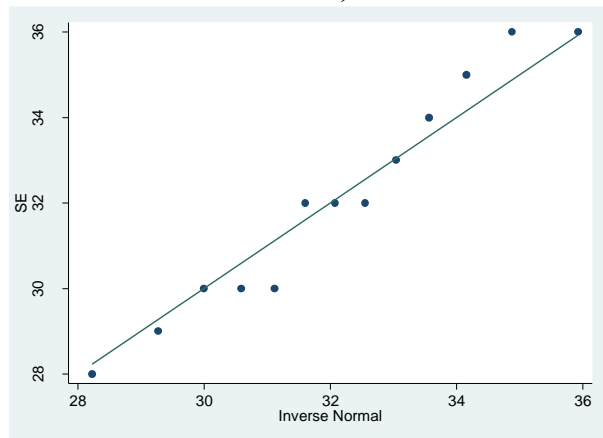
а)

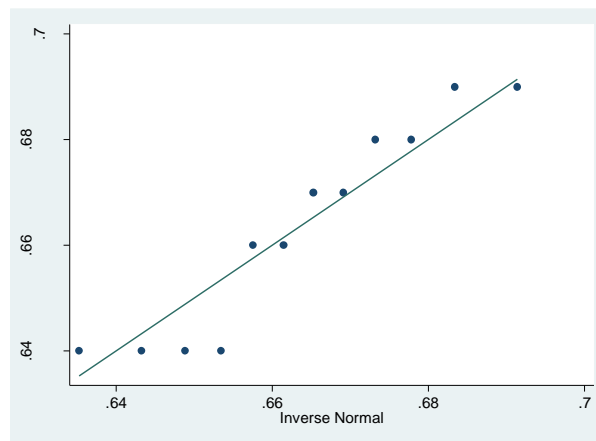
б)

в)

г)

д)

Рисунок 2.10 – Діаграми розсіювання: а) рівня неформального виробництва; б) рівня тінізації економіки; в) рівня податкової конкурентоспроможності; г) частки фірм, які конкурують з незареєстрованими або неформальними фірмами; д) рівня неформальної зайнятості в Україні у 2011-2021 рр.

Джерело: побудовано автором на основі власних розрахунків

Таблиця 2.5 – Результати перевірки індикаторів функціонування тіньового сектору економіки на відповідність закону нормальності розподілу за допомогою тесту Шапіро – Уїлка

Країна	Індикатор	W	V	z	Prob>z
Україна	InfProd	0,93021	1,414	0,688	0,24570
	InfEmpl	0,84048	2,344	1,568	0,05847
	FAIF	0,91211	1,354	0,536	0,29582
Польща	InfProd	0,91061	2,69960	2,03999	0,02096
	InfEmpl	0,90271	2,85197	2,14825	0,01611
	FAIF	0,89554	2,36536	1,77081	0,00947
Чехія	InfProd	0,96326	1,08866	0,16941	0,43401
	InfEmpl	0,86925	2,70413	1,96396	0,00463
	FAIF	0,94791	1,60392	0,96736	0,16766
Словаччина	InfProd	0,86393	2,25238	2,17221	0,00199
	InfEmpl	0,55097	4,69358	2,94218	0,00000
	FAIF	0,98112	0,62653	0,96636	0,83449
Словенія	InfProd	0,97147	0,86110	0,31176	0,62378
	InfEmpl	0,97180	0,87614	0,27567	0,60991
	FAIF	0,89789	1,70010	1,73686	0,01071
Румунія	InfProd	0,97331	0,80998	0,43707	0,67033
	InfEmpl	0,97065	0,93529	0,14335	0,55831
	FAIF	0,83662	2,69653	2,45137	0,00058
Угорщина	InfProd	0,96486	1,10470	0,20049	0,42174
	InfEmpl	0,98283	0,57641	1,13778	0,87397
	FAIF	0,89515	1,69732	1,72931	0,01097
Хорватія	InfProd	0,86267	2,27290	2,18654	0,00188
	InfEmpl	0,96239	1,17788	0,33181	0,37130
	FAIF	0,83620	2,70374	2,45514	0,00057
Литва	InfProd	0,88489	1,91192	1,91794	0,00551
	InfEmpl	0,90460	1,54761	1,58747	0,01775
	FAIF	0,83089	2,78969	2,50419	0,00045
Латвія	InfProd	0,87455	2,07993	2,04922	0,00332
	InfEmpl	0,90955	1,51046	1,55352	0,01981
	FAIF	0,91179	1,47442	1,51579	0,02234
Естонія	InfProd	0,95528	0,76687	0,50250	0,25322
	InfEmpl	0,93267	0,97758	0,86768	0,12532
	FAIF	0,92185	1,27480	1,28718	0,04412

Джерело: побудовано автором на основі власних розрахунків.

Наведені в таблиці 2.6 значення коефіцієнтів кореляції дозволяють зробити наступні висновки:

– зростання рівня неформального виробництва призводить до зниження рівня податкової конкурентоспроможності всіх аналізованих країн з часовим лагом в 2 роки;

– при підвищенні рівня неформальної зайнятості населення відбувається зниження рівня податкової конкурентоспроможності України, Польщі, Словенії, Хорватії, Литви, Латвії та Естонії з часовим лагом в 1 рік, Словаччини, Чехії та Угорщини – з лагом в 2 роки;

– зміна частки фірм, які конкурують з незареєстрованими або неформальними фірмами здійснює вплив на рівень податкової конкурентоспроможності Хорватії із часовим лагом в 1 рік, для решти країн – із часовим лагом в 2 роки.

– найбільший вплив на рівень податкової конкурентоспроможності аналізованих країн світу здійснює неформальна зайнятість населення.

Таблиця 2.6 – Коефіцієнти кореляції між рівнем податкової конкурентоспроможності країни та індикаторами функціонування тіньового сектору економіки за 2011–2021 рр.

Країна	Індикатор	Часовий лаг			
		0	1	2	3
1	2	3	4	5	6
Україна	InfProd	-0,57240	-0,58467	-0,59720	-0,49239
	InfEmpl	-0,47722	-0,84838	-0,58326	-0,42419
	FAIF	-0,58326	-0,68931	-0,71582	-0,27838
Польща	InfProd	-0,37531	-0,44718	-0,59092	-0,40726
	InfEmpl	-0,55099	-0,61488	-0,47114	-0,34337
	FAIF	-0,39316	-0,49573	-0,62393	-0,49573
Чехія	InfProd	-0,46154	-0,58120	-0,72650	-0,58120
	InfEmpl	-0,58974	-0,57265	-0,70940	-0,49573
	FAIF	-0,43590	-0,58120	-0,64957	-0,52991
Словаччина	InfProd	-0,55556	-0,54701	-0,69231	-0,41026
	InfEmpl	-0,66667	-0,56410	-0,83761	-0,83761
	FAIF	-0,52991	-0,63248	-0,68376	-0,52137
Словенія	InfProd	-0,38462	-0,47863	-0,54701	-0,28205
	InfEmpl	-0,30769	-0,38462	-0,29915	-0,23077
	FAIF	-0,35043	-0,43590	-0,51282	-0,25641
Румунія	InfProd	-0,17949	-0,22222	-0,35043	-0,13675
	InfEmpl	-0,64957	-0,70940	-0,55556	-0,39316
	FAIF	-0,83513	-0,82187	-0,87450	-0,62303

Продовження таблиці 2.6

1	2	3	4	5	6
Угорщина	InfProd	-0,29163	-0,29163	-0,84540	-0,21210
	InfEmpl	-0,56210	-0,63254	-0,75840	-0,55675
	FAIF	-0,53212	-0,62080	-0,79817	-0,44343
Хорватія	InfProd	-0,65036	-0,64051	-0,81788	-0,48285
	InfEmpl	-0,71582	-0,90141	-0,70257	-0,53024
	FAIF	-0,41230	-0,55099	-0,53502	-0,38330
Литва	InfProd	-0,46570	-0,49509	-0,56874	-0,35934
	InfEmpl	-0,87490	-0,87560	-0,86164	-0,64954
	FAIF	-0,46315	-0,51107	-0,60689	-0,46315
Латвія	InfProd	-0,51107	-0,53502	-0,65480	-0,49509
	InfEmpl	-0,68674	-0,87450	-0,67077	-0,51107
	FAIF	-0,67606	-0,74234	-0,79536	-0,59652
Естонія	InfProd	-0,68931	-0,78540	-0,86164	-0,50373
	InfEmpl	-0,54467	-0,63796	-0,54301	-0,39128
	FAIF	-0,51163	-0,65117	-0,77563	-0,37210

Джерело: побудовано автором на основі власних розрахунків.

Результати розрахунків формують передумови для оцінювання параметрів регресійної моделі, що формалізує залежність рівня податкової конкурентоспроможності країни від індикаторів функціонування тіньового сектору економіки.

За основи економетричного моделювання були визначені індивідуальні параметри економетричної моделі, що визначають характер залежностей між показниками (таблиця 2.7 і 2.8). Найбільший вплив на рівень податкової конкурентоспроможності аналізованих країн світу здійснює тіньова зайнятість населення. Неофіційне працевлаштування, виплата заробітної плати в конверта, заниження офіційного рівня заробітної плати негативно позначаються на конкурентоспроможності податкової системи країни та її привабливості для міжнародних інвесторів.

Таблиця 2.7 – Параметри регресійної моделі залежності рівня податкової конкурентоспроможності України від індикаторів функціонування тіньового сектору економіки

Показник	Коефіцієнт	Стандартна похибка	t-статистика	Нижні 95%	Верхні 95%
Y-перетин	4,373789	0,007552	721,22	4,358986	4,388592
InfProd	0,467035	0,000346	22,58	0,006952	0,005596
InfEmpl	0,270197	0,000422	25,62	0,007856	0,009511
FAIF	0,220671	0,000336	33,26	0,008312	0,009628

Джерело: побудовано автором на основі власних розрахунків.

Таблиця 2.8 – Параметри економетричної моделі формалізації впливу індикаторів функціонування тіньового сектору економіки на рівень податкової конкурентоспроможності країни

Країна	InfProd		InfEmpl		FAIF	
	d _{i2}	l _{i2}	d _{i1}	l _{i1}	d _{i3}	l _{i3}
Україна	0,2702	2	0,467	1	0,2207	2
Польща	0,2117	2	0,2615	1	0,2366	2
Чехія	0,0996	2	0,2698	2	0,137	2
Словаччина	0,2898	2	0,2864	2	0,2406	2
Словенія	0,3168	2	0,3238	1	0,3265	2
Румунія	0,3362	2	0,386	1	0,2106	2
Угорщина	0,2258	2	0,3547	2	0,225	2
Хорватія	0,2509	2	0,3611	1	0,2398	1
Литва	0,2989	2	0,2109	1	0,2284	2
Латвія	0,2178	2	0,3175	1	0,3698	2
Естонія	0,1868	2	0,3365	1	0,2491	2

Джерело: побудовано автором на основі власних розрахунків.

Наведені в таблиці 2.8 параметри дозволяють формалізувати вплив індикаторів функціонування тіньового сектору економіки на рівень податкової конкурентоспроможності аналізованих країн світу наступним чином:

– для України:

$$ITCI(t)_{UKR} = e^{1,47} \times InfProd^{0,2702}(t-2) \times InfEmpl^{0,467}(t-1) \times FAIF^{0,2207}(t-2) \quad (2.2)$$

– для Польщі:

$$ITCI(t)_{POL} = e^{2,34} \times InfProd^{0,2117}(t-2) \times InfEmpl^{0,2615}(t-1) \times FAIF^{0,2366}(t-2) \quad (2.3)$$

– для Чехії:

$$ITCI(t)_{CZE} = e^{0,98} \times InfProd^{0,0996}(t-2) \times InfEmpl^{0,2698}(t-2) \times FAIF^{0,137}(t-2) \quad (2.4)$$

– для Словаччини:

$$ITCI(t)_{SVK} = e^{3,19} \times InfProd^{0,2989}(t-2) \times InfEmpl^{0,2864}(t-2) \times FAIF^{0,2406}(t-2) \quad (2.5)$$

– для Словенії:

$$ITCI(t)_{SVN} = e^{0,56} \times InfProd^{0,3168}(t-2) \times InfEmpl^{0,3238}(t-1) \times FAIF^{0,3265}(t-2) \quad (2.6)$$

– для Румунії:

$$ITCI(t)_{ROU} = e^{1,87} \times InfProd^{0,3362}(t-2) \times InfEmpl^{0,386}(t-1) \times FAIF^{0,2106}(t-2) \quad (2.7)$$

– для Угорщини:

$$ITCI(t)_{HUN} = e^{1,51} \times InfProd^{0,2258}(t-2) \times InfEmpl^{0,3547}(t-2) \times FAIF^{0,225}(t-2) \quad (2.8)$$

– для Хорватії:

$$ITCI(t)_{HRV} = e^{4,12} \times InfProd^{0,2509}(t-2) \times InfEmpl^{0,3611}(t-1) \times FAIF^{0,2398}(t-1) \quad (2.9)$$

– для Литви:

$$ITCI(t)_{LTU} = e^{2,38} \times InfProd^{0,2989}(t-2) \times InfEmpl^{0,2109}(t-1) \times FAIF^{0,2284}(t-2) \quad (2.10)$$

– для Латвії:

$$ITCI(t)_{LVA} = e^{3,98} \times InfProd^{0,2178}(t-2) \times InfEmpl^{0,3175}(t-1) \times FAIF^{0,3698}(t-2) \quad (2.11)$$

– для Естонії:

$$ITCI(t)_{EST} = e^{2,82} \times InfProd^{0,1868}(t-2) \times InfEmpl^{0,3365}(t-1) \times FAIF^{0,2491}(t-2) \quad (2.12)$$

Результати формалізації залежності податкової конкурентоспроможності від обсягів найбільш поширених операцій з тіньового приховування доходів, методологія якої наведена на рисунку 2.11, формують основу для визначення найбільш впливових драйверів зниження податкової конкурентоспроможності та сприяють розробленню заходів по протидії ним.

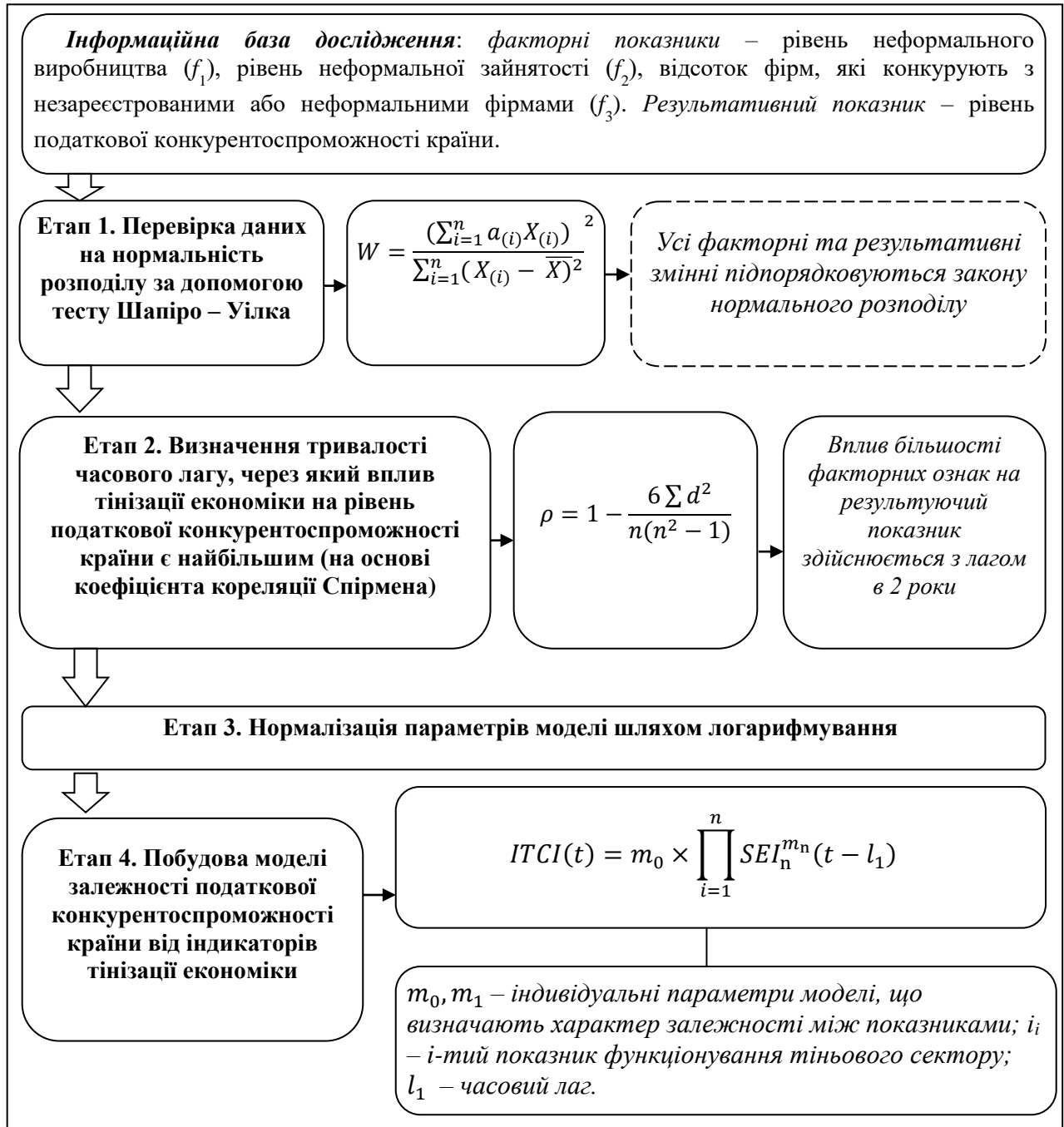

Рисунок 2.11 – Методологічні засади оцінювання впливу тінізації економіки на рівень податкової конкурентоспроможності країни

Джерело: розроблено автором

Реалізація даних заходів має здійснюватися в двох напрямках: реалізація схем та інструментів спрямованих на підвищення податкової конкурентоспроможності країни за рахунок детінізації її економіки та застосування комплексу економічних, соціальних та інституційних заходів, що орієнтовані на забезпечення конкурентоспроможності детінізації економіки та зростання податкової країни.

Так, відповідно до отриманих результатів, на більш посилену увагу з боку контролюючих органів заслуговують операції з тіньового працевлаштування. За оцінками Міністерства соціальної політики України майже 8 млн громадян працюють у тіні, а обсяг невиплаченої заробітної плати внаслідок тіньової діяльності перевищує 200 млрд грн. Крім того, за результати проведеного у 2017 року опитування «Незадекларована праця в Україні», майже 7.1% опитаних зазначили, що впродовж останніх 12 місяців працювали без декларування доходів; майже кожен десятий респондент за останні 12 місяців хоча б частково отримував зарплату у конверті.

2.3 Концептуальні засади детінізації економіки в контексті забезпечення податкової конкурентоспроможності країни

В Україні боротьба із тіньовими фінансовими потоками є обов'язковим елементом державної політики. Завдання забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення є невід'ємним елементом діяльності основних державних інституцій, зокрема: завдання 2 п. 3 Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство фінансів України» [123], один із пріоритетів діяльності Державної служби фінансового моніторингу України на 2023 рік [121], Кабінету Міністрів

України, Міністерства економіки України, ціль Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022–2025 роки та плану заходів з її реалізації, ціль Стратегії здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2025 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації, завдання Стратегії розвитку фінтеху в Україні до 2025 року тощо.

В Національній економічній стратегії на період до 2030 року створення легалізованого та детінізованого ринку якісних персональних послуг, а також конкурентоспроможного сектору професійних послуг є однією із стратегічних цілей реалізації Стратегічного курсу макроекономічної політики України, успішна реалізація якої дозволить вивести з тіні до 500 тис. робочих місць [116].

Зважаючи на встановлені в попередньому підрозділі закономірності впливу найбільш поширених операцій з тінізації доходів на рівень податкової конкурентоспроможності країни до першочергових заходів детінізації економіки можна віднести наступні:

Боротьба з маніпулюванням із обсягами податкового навантаження на доходи фізичних осіб шляхом неофіційного працевлаштування, виплати заробітної плати «у конвертах» тощо.

В межах оподаткування доходів фізичних осіб податкова система України характеризується низьким рівнем конкурентоспроможності. В Національній економічній стратегії України на період до 2030 року податкова система в розрізі податків на доходи фізичних осіб визначається як занадто дискреційна та така, що стимулює тінізацію та офшоризацію економіки [116].

Так, наведені на рисунку 2.12 результати порівняння ставок податків та податкових платежів на заробітну плату в Україні та окремих країнах світу засвідчує, що Україна має одні із найвищих рівні податкового навантаження на доходи фізичних осіб.

Незважаючи на те, що безпосередньо ставка податку на доходи фізичних осіб в Україні знаходиться на середньому рівні порівняно із рештою

аналізованих країн, встановлення додаткових виплат у вигляді єдиного соціального внеску (22%) та військового збору (1,5%) призводить до суттєвого зростання рівня податкового навантаження на доходи фізичних осіб та значного зниження конкурентоспроможності податкової системи України. З урахуванням всіх внесків та зборів загальний рівень податкового навантаження перевищує 40 % і є одним із найбільших у світі.

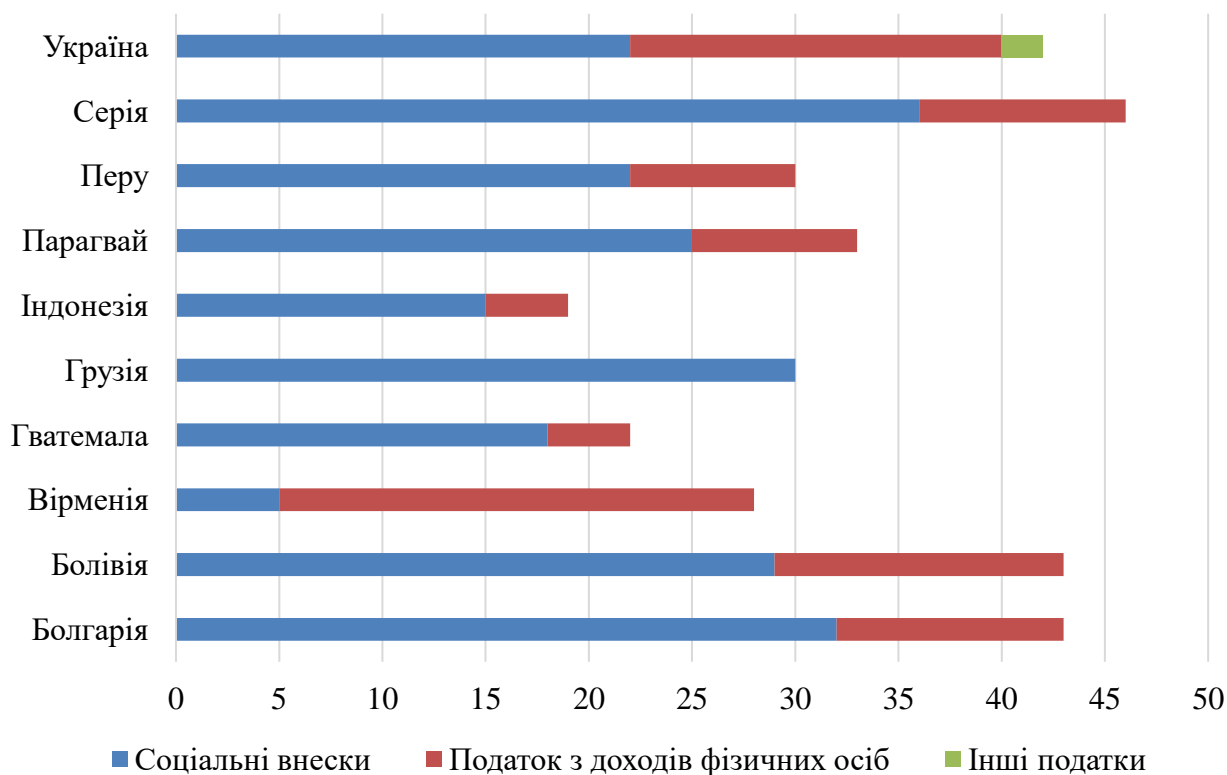

Рисунок 2.12 – Базові ставки податків та податкових платежів із заробітної плати

Джерело: побудовано на основі даних [128]

Однією із причин низького рівня податкової конкурентоспроможності України є значне маніпулювання обсягами податкового навантаження за податком на доходи фізичних осіб. Це призводить до більш активного застосування економічними суб'єктами тіньових схем по приховуванню доходів, зростання масштабів зловживань зі спрощеною системою оподаткування тощо.

Враховуючи зазначене урядом України постійно реалізуються заходи спрямовані на виведення трудових відносин з тіні. Одним із таких заходів слугувало прийняття у 2021 році Урядом законопроект «Про внесення змін до Кодексу законів про працю України про позначення поняття трудових відносин і ознак їх наявності», реалізація якого сприятиме зменшенню рівня незадекларованої праці в Україні та підвищення рівня легалізації заробітної плати. Це, в свою чергу, дозволить посилити соціальний захист працівників та покращити рівень задоволення їх соціальних потреб.

Даним проектом визначається сім ознак наявності трудових відносин:

- особисте виконання особою роботи за конкретною кваліфікацією, професією, посадою за дорученням та під контролем особи, в інтересах якої виконуються роботи;
- здійснення регулювання процесу праці, що носить постійний характер та, як правило, не передбачає встановлення особі конкретно визначеного результату (обсягу) робіт за певний період часу;
- виконання роботи на визначеному або погодженому з особою, в інтересах якої виконується робота, робочому місці з дотриманням установлених нею правил внутрішнього трудового розпорядку;
- організація умов праці, зокрема, надання засобів виробництва (обладнання, інструментів, матеріалів, сировини, робочого місця) забезпечується особою, в інтересах якої виконується робота;
- систематична виплата особі, яка виконує роботу, винагороди у грошовій та / або натуральній формі;
- встановлення особою, в інтересах якої виконується робота, тривалості робочого часу та часу відпочинку;
- відшкодування поїздок та інших фінансових витрат, пов'язаних з виконанням роботи, особою, в інтересах якої виконується робота [124].

Протягом останніх років серед усього комплексу інструментів детінізації економіки в контексті підвищення рівня податкової конкурентоспроможності країни урядами більшості країн активно застосуються стимулюючі податкові

пільги. Найчастіше ці інструменти використовують: 1) країни з перехідною економікою, які ще не завершили перехід від соціалістичної до ринкової податкової системи і які використовують ці стимули як альтернативу іншим механізмам виведення коштів з тіні; 2) країни, що розвиваються, у яких ці стимули спрямовані на нейтралізацію інших недоліків податкової системи (низький рівень розвитку інфраструктури, застаріла нормативна база, високий рівень бюрократії тощо), які сприяють здійсненню суб'єктами господарювання тіньової діяльності.

При цьому самі податкові стимули не можуть слугувати каталізатором тіньової діяльності, оскільки для учасників тіньових операцій більш важливими є загальні характеристики податкової системи (база оподаткування, податкові ставки тощо), а не окремі специфічні її компоненти. Алгоритм вибору податкового інструментарію для регулювання тіньової діяльності наведений на рисунку 2.13.

Досить привабливими для тіньового виведення капіталу є країни з перехідною економікою. Як правило, більшість законодавчих положень даних країн не відповідають умовам ринкової економіки і не повною мірою співвідносяться з умовами оподаткування таких країн.

Це призводить до розриву між базами оподаткування, які повинні нараховуватися відповідно до стандартів ринкової економіки, і фактично нарахованими в цих країнах, а отже, знижує рівень їх податкової конкурентоспроможності.

Водночас відсутність цілісної та стабільної нормативно-правової бази є стимулом для зростання тіньової діяльності та зниження рівня податкової конкурентоспроможності країни. Головною особливістю податкового законодавства багатьох країн, що розвиваються, і країн з перехідною економікою є його постійний перегляд і внесення змін. Це підвищує ризик тіньової діяльності при реалізації капіталомістких проектів та ускладнює процедури моніторингу та контролю за рухом ресурсів.

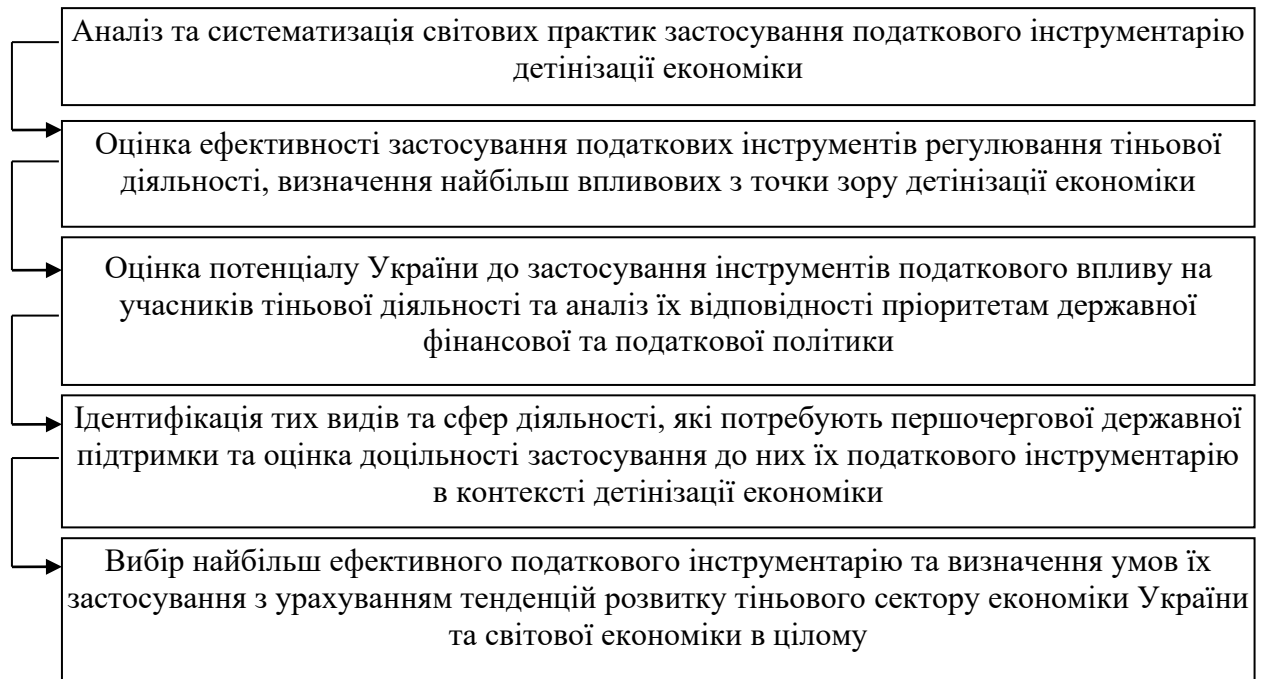

Рисунок 2.13 – Алгоритм вибору податкового інструментарію для регулювання тіньової діяльності

Джерело: розроблено автором

Незважаючи на додаткові труднощі для державних регуляторів, що пов'язані з додатковими витратами як для уряду (планування та прогнозування податкових надходжень), так і для платників податків, зростання невизначеності щодо майбутніх податкових результатів, їх існування інтенсифікує потік інвестицій в країну для отримання додаткових переваг.

Таким чином, зменшення тіньових операцій можливе за рахунок посилення контролю за суб'єктами господарювання. Враховуючи важливу роль податкових платежів в економічному розвитку країни, однією зі складових дорожньої карти детінізації економіки є прогнозування обсягів ухилення від сплати податків від зміни рівня макроекономічної стабільності в країні.

Основою цього процесу має стати запровадження інструментарію оцінки та прогнозування обсягів податкової заборгованості, що надходить до бюджету внаслідок реалізації тіньових схем ухилення від оподаткування. Узагальнення проаналізованих заходів детінізації економіки, проведене в таблиці 2.9, є основою для формування дорожньої карти детінізації економіки.

Таблиця 2.9 – Систематизація податкового інструментарію детінізації економіки в контексті підвищення рівня податкової конкурентоспроможності країни

Фактори	Прояв	Інструментарій
Застаріла нормативна база, суперечливість нормативно-правових актів	Маніпулювання окремими положеннями нормативно-правових актів	Приведення нормативно-правових актів у відповідність між собою, міжнародним правом, усунення можливості різного тлумачення окремих положень різними особами
Низький рівень розподілу повноважень окремих органів влади	Маніпулювання службовими повноваженнями, корупція	Узгодження обов'язків окремих посадових осіб, розмежування сфер їх відповідальності, запровадження послуг електронного урядування тощо.
Низький рівень відкритості даних про діяльність органів державної влади	Населення не поінформоване про напрями витрачання бюджетних коштів	Підвищення рівня прозорості органів державної влади, запровадження послуг електронного урядування.
Низька податкова мораль населення	Неусвідомлення шкоди, завданої суспільству внаслідок тіньової діяльності	Здійснення соціальних заходів, що сприяють формуванню відповідальності населення за розвиток країни, підвищенню рівня податкової моралі та податкової культури суспільства.
Низькі адміністративні покарання за тіньову діяльність	Безкарність суб'єктів господарювання за вчинені злочини	Посилення адміністративної та кримінальної відповідальності за порушення податкового законодавства, підвищення ефективності контролюючих органів, судової системи, скорочення тривалості провадження, зменшення корупції в судовій системі.
Надмірне податкове навантаження	Надмірний тиск на платників податків змушує їх використовувати різні схеми збільшення своїх доходів	Оптимізація рівня податкового навантаження, приведення його у відповідність до реалій економічного розвитку країни, перегляд обґрунтованості застосування пільгових режимів оподаткування
Мінливість показників розвитку країни, нестабільність її економічної та фінансової системи	Низький рівень довіри до влади, погіршення матеріального добробуту населення	Реалізація комплексу заходів щодо забезпечення макроекономічної стабільності країни, залучення інвестицій до країни, протидіяти виникненню економічних диспропорцій тощо.

Джерело: узагальнено автором

Реалізація даних заходів сприятиме підвищенню рівня публічності та прозорості в роботі державних органів, органів фінансового моніторингу та контролю, зменшенню бюрократію та корупцію в країні, спрощенню фінансового моніторингу та контролю за процесами адміністрування податків, підвищенню стабільності національної економіки шляхом усунення схем по легалізації незаконно отриманих доходів і, зрештою, дозволить підвищити рівень податкової конкурентоспроможності країни.

Результати дослідження є основою для розробки нових та удосконалення існуючих рекомендацій щодо запобігання тіньовим схемам виведення капіталу та його подальшій легалізації в частині податкових механізмів тінізації економіки (рисунок 2.14).

Першочерговими заходами мають бути: підвищення ефективності діяльності податкової та митної служб шляхом проведення неупереджених перевірок, зменшення корупції в державних органах; організація та систематизація взаємовідносин між окремими відомствами шляхом налагодження взаємодії між окремими суб'єктами фінансового сектору та державними установами; розвиток системи міжнародного співробітництва у напрямку запобігання участі вітчизняних суб'єктів господарювання в транснаціональних схемах приховування доходів та виведення їх на територію інших держав; удосконалення порядку обчислення та сплати податків, скорочення витрат часу на заповнення та ведення податкової звітності; посилення відповідальності за ухилення від сплати податків, у тому числі збільшення матеріальних розмірів та запровадження кримінальної відповідальності за тінізацію доходів в особливо великих розмірах у разі завдання державі шкоди в особливо великих розмірах; запровадити електронні сервіси моніторингу грошових потоків (у т.ч. із застосуванням штучного інтелекту та машинного навчання), розробку методології виявлення ризикових фінансових операцій, удосконалення інструментарію впровадження системи оподаткування тощо.

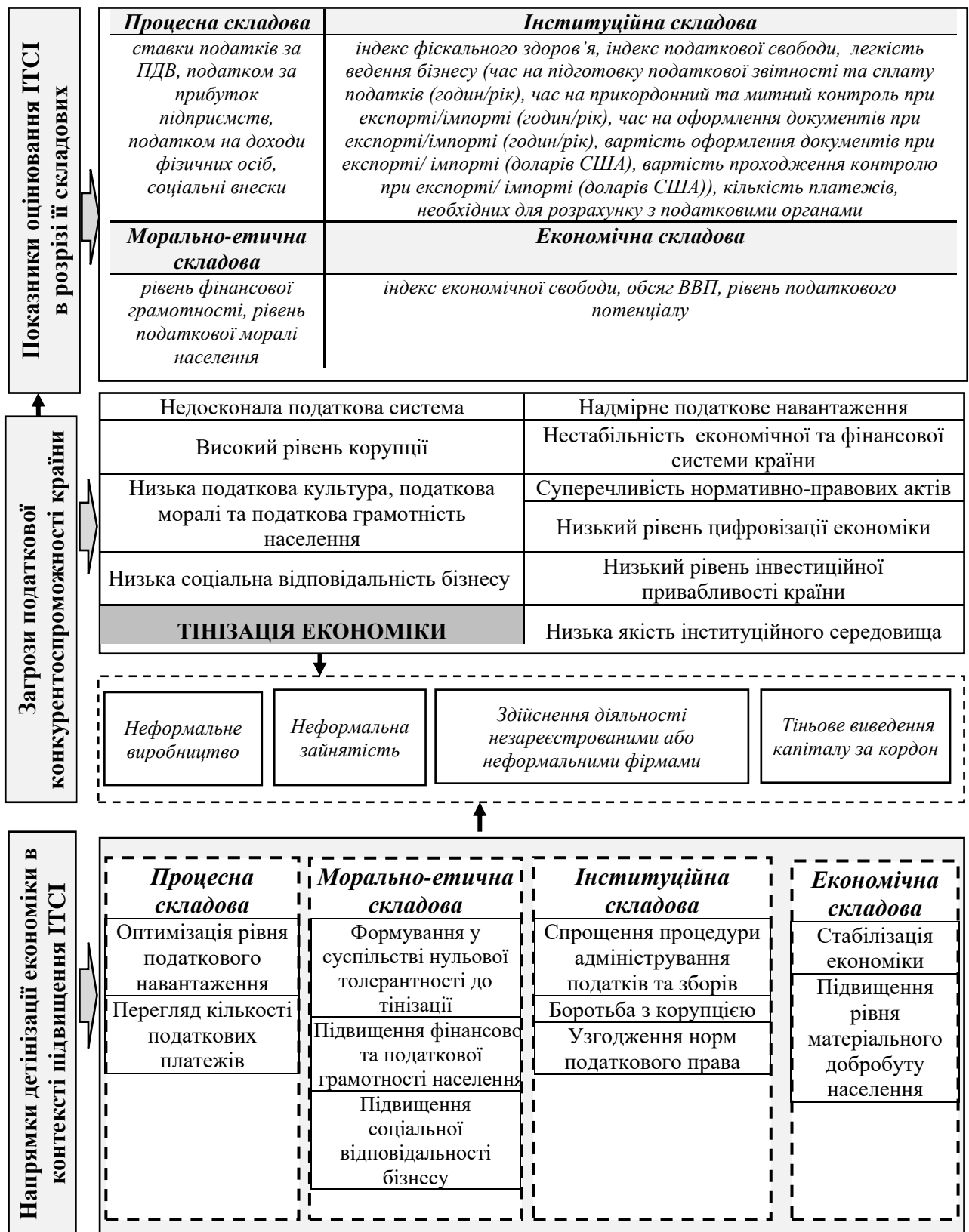

Рисунок 2.14 – Логіко-структурна схема забезпечення корегентності детінізації економіки та зростання податкової конкурентоспроможності країни
Джерело: розроблено автором

Удосконалення податкової системи можна розглядати як запоруку економічного зростання та розвитку країни, стимулювання розвитку окремих галузей економіки, виведення з тіні значного обсягу фінансових потоків. До таких заходів належать перегляд окремих векторів податкової політики, ставок та об'єктів оподаткування, видів та розмірів податкових пільг тощо.

Висновки до розділу 2

Проведено аналіз трендів функціонування тіньового сектору в Україні, виділено особливості реалізації тіньових операцій та їх наслідки для стабільного функціонування економіки. За результатами аналізу до характерних рис тінізації економіки віднесено еволюційність, невизначеність, перманентність, структурність, дуальний характер, девіантність.

За допомогою трендового аналізу рівня тінізації в окремих країнах світу доведено його суттєву варіативність залежно від рівня економічного розвитку країни, темпів її зростання, рівня інвестиційного потенціалу тощо. Аналіз рівня тінізації економіки в Україні засвідчив відсутність позитивної динаміки з точки зору превенції тіньовому виведенню капіталу. За даним показником Україна посідає друге місце (після Австралії) серед 24 країн світу.

На основі аналізу тенденції розвитку фінансового, промислового, трудового ринків до найбільш поширених схем тінізації доходів віднесено неофіційне працевлаштування, часткове декларування заробітної плати, неформальне виробництво товарів чи надання послуг, здійснення підприємницької діяльності без офіційної реєстрації фірми тощо.

На основі поєднання тесту Шапіро-Уїлка та інструментів кореляційно-регресійного аналізу розроблено теоретико-методичний підхід до моделювання впливу тінізації економіки на інтегральний рівень податкової конкурентоспроможності країни та інструментарій його зменшення. За результатами аналізу доведено, що найбільший вплив на рівень податкової

конкурентоспроможності аналізованих країн світу здійснює неформальна зайнятість населення, в той час як неофіційне працевлаштування, виплата заробітної плати в конверта, заниження офіційного рівня заробітної плати негативно позначаються на привабливості країни для міжнародних інвесторів. Так, зміна рівня неформального виробництва здійснює вплив на рівень податкової конкурентоспроможності 11 аналізованих країн з часовим лагом в 2 роки. Рівень неформальної зайнятості населення впливає на рівень податкової конкурентоспроможності України, Польщі, Словенії, Хорватії, Литви, Латвії та Естонії з часовим лагом в 1 рік, Словаччини, Чехії та Угорщини – з лагом в 2 роки. Зміна частки фірм, які конкурують з незареєстрованими або неформальними фірмами здійснює вплив на рівень податкової конкурентоспроможності Хорватії із часовим лагом в 1 рік, для решти країн – із часовим лагом в 2 роки.

Це дозволило визначити першочергові напрямки детінізації економіки в контексті забезпечення податкової конкурентоспроможності країни. До найбільш пріоритетних заходів детінізації економіки можна віднесені: 1) боротьба з маніпулюванням із обсягами податкового навантаження на доходи фізичних осіб шляхом неофіційного працевлаштування, виплати заробітної плати «у конвертах» тощо; 2) застосування податкового інструментарію регулювання тіньової діяльності (стимулюючі податкові пільги); 3) формування цілісної та стабільної нормативно-правової бази; 4) запровадження інструментарію оцінювання та прогнозування обсягів податкової заборгованості, що надходить до бюджету внаслідок реалізації тіньових схем ухилення від оподаткування; 5) підвищення ефективності діяльності податкової та митної служб шляхом проведення неупереджених перевірок, зменшення корупції в державних органах; 6) організація та систематизація взаємовідносин між окремими відомствами шляхом налагодження взаємодії між окремими суб'єктами фінансового сектору та державними установами; 7) розвиток системи міжнародного співробітництва у напрямку запобігання участі вітчизняних суб'єктів господарювання в

транснаціональних схемах приховування доходів та виведення їх на територію інших держав.

Основні положення даного розділу опубліковано автором у роботах: [90, 113, 89, 112, 61]

РОЗДІЛ 3 ДЕТІНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ТА ЗРОСТАННЯ ПОДАТКОВОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КРАЇНИ: ІНСТРУМЕНТАРІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОГЕРЕНТНОСТІ

3.1 Податкова мораль як драйвер детінізації економіки та підвищення податкової конкурентоспроможності країни

Темпи економічного розвитку країни визначаються сукупністю факторів прямого та опосередкованого впливу, що обумовлюють тенденції зміни основних індикаторів її функціонування та визначають ключові вектори політики держави. Зростання ролі податкових надходжень у стабільному функціонуванні економіки зумовлює потребу пошуку додаткових інструментів заохочення платників податків до виконання своїх зобов'язань.

На сучасному етапі функціонування економіки поряд із об'єктивними факторами впливу на поведінку економічних суб'єктів, значної ролі набувають суб'єктивні фактори, що визначаються віковими, психологічними, релігійними та іншими індивідуальними особливостями сприйняття індивіда економічних та політичних процесів, що відбуваються в країні. Якщо до об'єктивних факторів можна віднести фактори, що залежать від політики уряду та ефективності їх роботи (рівень оподаткування, ефективність процедур фінансового моніторингу та контролю, рівень штрафів), то до суб'єктивних факторів належать нематеріальні мотиви, які не визначаються напряду прагненням економічних суб'єктів до збагачення, а обумовлені традиціями в суспільстві, психологічними та релігійними особливостями індивіда.

Одним із непрямих факторів впливу є податкова мораль, низький рівень якої обумовлює схильність платників податку до ухилення від виконання своїх податкових зобов'язань та негативно позначається на рівні міжнародної податкової конкурентоспроможності країни, частці тіньового сектору, рівні корупції.

Податкова мораль населення визначається низкою факторів, серед яких схильність до почуття провини за вчинені правопорушення, рівень добросовісності та чесності в суспільстві, культури населення. Не менш важливими фактором підвищення рівня податкової моралі є відчуття захищеності та справедливості в країні. Розуміння населенням напрямків витрачання бюджетних коштів (в т.ч. податкових надходжень) та висока якість надання державних послуг формують у індивіда відповідальність за повноту виконання своїх зобов'язань перед державою.

Вагомий вплив на рівень податкової моралі здійснює рівень податкової культури в суспільстві. Дотримання більшістю платників податків податкових норм підвищує податкову відповідальність решти платників податків та призводить до зменшення обсягів ухилення від сплати податків в країні. Виконання податкових зобов'язань починає розглядатися платникам податків як обов'язковий та необхідний інструмент економічного зростання країни та соціального захисту населення.

Незважаючи на значний інтерес науковців до даної проблематики, суб'єктивні фактори ухилення від оподаткування є малодослідженими, а їх зв'язок із рівнем тінізації економіки та податковою конкурентоспроможністю країни емпірично не підтвердженим.

В цьому контексті одними із малодосліджених і інноваційних інструментів впливу є податкова мораль, податкова культура та податкова грамотність які розглядають як міру індивідуального ставлення індивіда до податків, його внутрішньої мотивації їх сплачувати. Як свідчать результати порівняльного аналізу рівень зацікавленості користувачів пошукової системи Google в поняттях податкова мораль, податкова культура, податкові знання є незначним, та таким, що суттєво не змінювався протягом останніх 13 років (рисунок 3.1). Найбільш активно досліджуються питання податкових знань, в той час, як поняття податкової моралі залишається поза увагою науковців, державних службовців та платників податків.

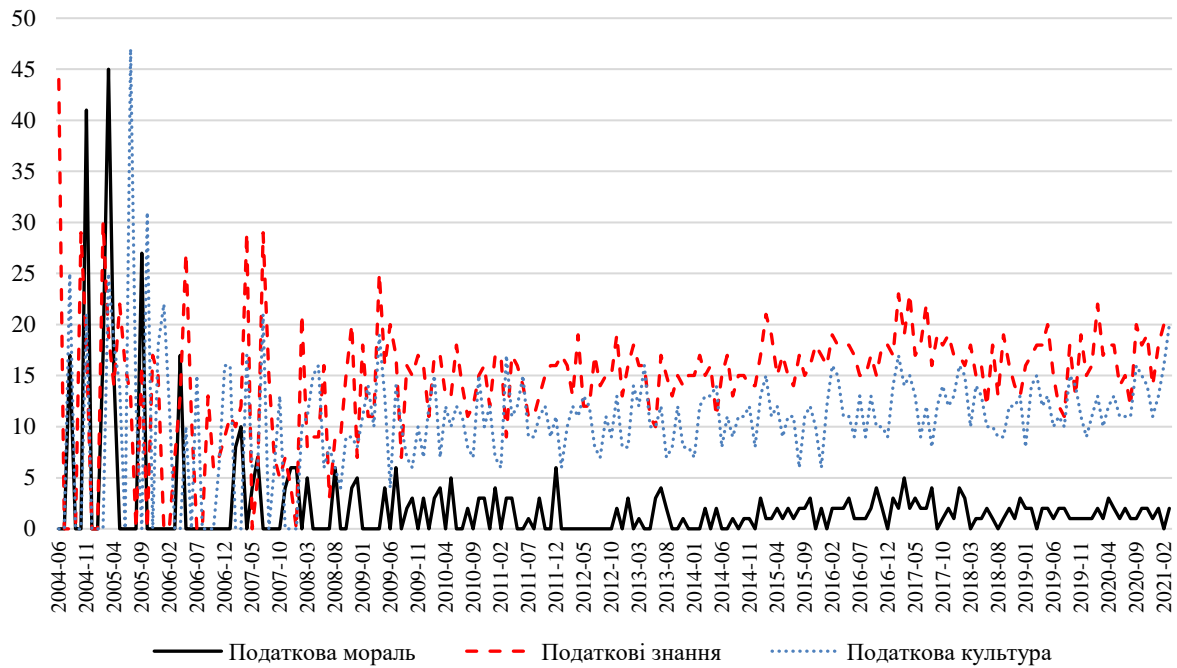

Рисунок 3.1 – Тренд кількості запитів понять «податкова мораль», «податкова культура» та «податкові знання» в пошуковій системі Google

Джерело: побудовано автором на основі даних Google Trends

Дані результати підтверджують показники публікаційної активності з питань податкової моралі у виданнях, що індексуються БД Web of knowledge. Перші публікації присвячені податковій моралі почали з'являтися ще у 1994 році і на початок 2022 року їх кількість становила 459.

Враховуючи комплексність та складність поняття податкової моралі з точки зору оцінювання її рівня та управління нею, результати бібліометричного аналізу (рисунок 3.2) засвідчують зв'язок даного поняття з низкою економічних категорій серед яких: щастя, поведінкова економіка, мотивація, етика, культура тощо. Таким чином, можна стверджувати про тісний зв'язок податкової моралі з рівнем культури населення, його освіченості, податковими традиціями, що історично склалися в суспільстві.

податкові знання підвищують відповідальність платників податків за виконання своїх податкових зобов'язань, обізнаність про податкове законодавство та особливості нарахування і сплати податків, сприяють усвідомленню ролі та напрямків розподілу податкових надходжень. У роботі Д. Родрігес-Хустісія та Б. Тейлена [76] було проведено аналіз впливу податкових знань на дотримання податкового законодавства. За результатами емпіричних розрахунків автори стверджували, що фактор освіченості платника податків щодо податкового законодавства здійснює суттєвий вплив на дотримання податкового законодавства.

В той же час, на думку О. Арео, О. Гершона, Е. Осабуохієна [5] рівень податкових знань не впливає на дотримання платниками податків – суб'єктами малого та середнього бізнесу податкового законодавства. Науковці наголошують на тому, що податкові знання в основі яких має лежати розуміння податкового законодавства, функцій оподаткування, загальних процедур нарахування та сплати податків, ролі податків у розвитку інфраструктури країни тощо, мають бути основою підготовки кожного громадянина та зміни пріоритетів та цінностей суспільства.

На сьогодні подання податкової моралі досить активно досліджується науковцям всього світу. Так, Х. Век [92] на основі економетричного моделювання побудував модель залежності рівня тінізації економіки від частки прямих та непрямих податків, обсягів надходжень страхових внесків у ВВП країни, сприйняття населенням податкового навантаження (зміна частки прямих податків), рівня державного регулювання (частка державних службовців у робочій силі), обсягу реального доходу на душу населення та рівня податкової моралі. В якості даних щодо рівня податкової моралі населення автором використовувалися дані опитування. За результатами розрахунків автор приходять до висновку про те, що рівень податкового навантаження за прямими податками, рівень державного регулювання та податкової моралі мають статистично значущий вплив на рівень тінізації. Найбільший коефіцієнт кореляції має саме податкова мораль. Таким чином,

автор наголошує на необхідності врахування даного фактору при розробленні заходів детінізації економіки та недопустимості нехтування його впливом при розробці державної економічної та податкової політики.

Б. Торглер [91] при дослідженні факторів формування податкової моралі окрім загальновизнаних факторів, таких як вік, стать, сімейний стан та статус зайнятості пропонує враховувати рівень довіри до уряду та правової системи, децентралізації, культурні фактори, релігію. За результатами розрахунків автор довів позитивний вплив зазначених факторів на податкову мораль населення. В той же час, низька ефективність роботи державних інституцій має негативний вплив на податкову мораль населення. Сильний вплив на рівень податкової моралі здійснює релігія. Так, віруючі мають вищий рівень податкової моралі. В своїх наступних дослідженнях автор довів наявність суттєвих відмінностей в рівнях податкової моралі між представниками різних релігій. Порівняно із протестантами католики мають порівняно вищий рівень податкової моралі.

Й. Шольц та Н. Пінні [79] зазначають, що вищий ризик понести відповідальність за ухилення від сплати податків призводить до підвищення рівня податкової моралі в суспільстві. В цьому контексті важливе значення автори відводять принципу рівності. Громадяни охочіше виконують свої податкові зобов'язання за умови їх впевненості в тому, що інші члени суспільства вчиняють так само.

В той же час, М. Венцель [93] стверджує про наявність систематичної упередженості індивіда по відношенню до інших членів суспільства: за будь-яких умов індивід оцінює решту членів суспільства як таких, що мають нижчий рівень моралі, ніж у нього. За умови нейтралізації даного факту обсяги ухилення від сплати податків суттєво зменшуються.

Аналіз наукової літератури дозволяє робити висновок про низький ступінь дослідженості неекономічних драйверів ухилення від оподаткування. Оцінювання рівня податкової моралі населення здійснюється переважно на основі результатів соціологічного опитування, і як правило характеризує реалії поведінки платків податку конкретної країни.

Визначення характеру впливу податкової моралі на рівень податкової конкурентоспроможності країни, тінізації економіки та корупції буде проведено за допомогою інструментів економетричного аналізу (Panel unit root test, тест Педроні, тест Пірсона, тест Грейнджера, модель оцінки виправлення помилок). Інформаційною базою дослідження є дані Всесвітнього дослідження цінностей та Міжнародної групи соціальних наук.

Передумовою моделювання зв'язку рівня податкової моралі населення із рівнями тінізації економіки та податкової конкурентоспроможності країни є оцінювання її рівня. В основі емпіричних розрахунків лежатимуть результати опитування проведеного представниками Міжнародної групи соціальних наук і дані Всесвітнього дослідження цінностей, фрагмент яких наведена на рисунку 3.3.

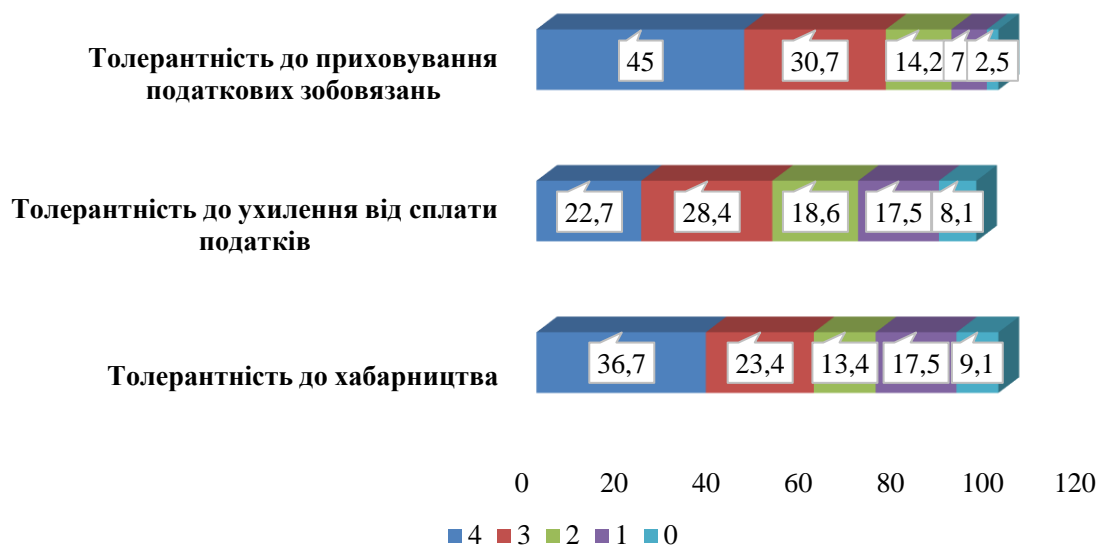

Рисунок 3.3 – Рівень податкової моралі населення в Україні

Джерело: [127]

Абсолютне значення рівня податкової моралі буде визначено як середньозважене величину рівнів толерантності до певних проявів корупції із відповідними зваженими коефіцієнтами від 1 – високий рівень податкової моралі (населення зовсім не схильне до будь-яких проявів тіньової діяльності) до 5 – низький рівень податкової моралі.

Перевірка встановленої в роботі гіпотези про наявність зв'язку між рівнем податкової моралі (TM_i) та індикаторами формування податкової конкурентоспроможності країни (Y_{it}) буде проведено за допомогою наступної моделі:

$$Y_{it} = \alpha_{it} + \beta_{1t} \times TM_i \quad (3.1)$$

На першому етапі проведено дескриптивний аналіз рядів даних (таблиця 3.1).

Таблиця 3.1 – Результати дескриптивного аналізу рядів даних

Показник	Значення	Стандартне відхилення
Рівень податкової моралі населення (TM)	0,514125	0,1452145
Рівень податкової конкурентоспроможності населення (ITCI)	0,362547	0,2415321
Рівень корупції (Cor)	0,5365214	0,32568599
Рівень тінізації економіки (SE)	0,6584585	0,2154588
Обсяги незаконних фінансових потоків (IFF)	0,7214521	0,2325614

Джерело: авторські розрахунки

Результати проведеного аналізу свідчать про суттєву мінливість аналізованих показників. Найбільше значення стандартного відхилення має рівень корупції. В той же час, рівень податкової моралі в країні характеризується найменшою мінливістю, а його середні значення є найнижчими серед аналізованих показників.

З метою визначення характеру аналізованих часових рядів даних проведемо їх перевірку на стаціонарність

Таблиця 3.2 – Результати перевірки рядів даних для податкової моралі, індикаторів податкової конкурентоспроможності та тінізації за допомогою Panel unit root test.

Індикатор	Тестова статистика		Індивідуальні показники	
			Рівень	Перші різниці
TM	LLC	Statistic	0,2354	-3,75
		p-value	0,8547	0,000*
	IPS	Statistic	0,7584	-1,3256
		p-value	0,6258	0,000*
	Hadri	Statistic	0,3256	-2,6258
		p-value	0,2142	0,000*
TR	LLC	Statistic	0,6325	-1,3256
		p-value	0,5244	0,000*
	IPS	Statistic	0,3255	-5,6254
		p-value	0,2145	0,000*
	Hadri	Statistic	0,6985	-4,2568
		p-value	0,1254	0,000*
Cor	LLC	Statistic	0,9658	-7,5215
		p-value	0,7548	0,000*
	IPS	Statistic	0,2645	-5,6215
		p-value	0,6325	0,000*
	Hadri	Statistic	0,3256	-3,2654
		p-value	0,4578	0,000*
SE	LLC	Statistic	0,3256	-8,2564
		p-value	0,4258	0,000*
	IPS	Statistic	0,3266	-2,6585
		p-value	0,7458	0,000*
	Hadri	Statistic	0,9658	-6,8547
		p-value	0,1566	0,000*
IFF	LLC	Statistic	0,3658	-8,6254
		p-value	0,2158	0,000*
	IPS	Statistic	0,3259	-5,6589
		p-value	0,5478	0,000*
	Hadri	Statistic	0,6589	-7,4582
		p-value	0,5248	0,000*

* статистична значущість на рівні 1%.

Джерело: авторські розрахунки

Для всіх аналізованих показників розрахункове значення менше за абсолютне при 1%-ому рівні статистичної значущості, що дозволяє відхили гіпотезу про наявність одиничного кореня в часових рядах. Таким чином можна зробити висновок про нестационарність аналізованих рядів даних.

На наступному етапі проведемо перевірку гіпотези про коінтегрованість аналізованих рядів даних (табл. 3.3).

Таблиця 3.3 – Результати коінтеграційного панельного тесту Педроні

Within dimesion (panel statistics)		
Test	Statistic	Prob.
Panel v-Statistic	-1.62547	0.8547
Panel rho-Statistic	-1.52456	0.3625
Panel PP-Statistic	-2.03652	(0.154)*
Panel ADF-Statistic	-1.78541	(0.0658)***
(weighted statistic)		
Panel v-Statistic	-1.8745	0.8547
Panel rho-Statistic	-1.2415	(0.0658)***
Panel PP-Statistic	-2.7458	(0.0032)**
Panel ADF-Statistic	-1.62145	(0.0547)**
Between-dimension		
Group rho-Statistic	-1.8569	1.55874
Group PP-Statistic	-1.25145	(0.0058)*
Group ADF-Statistic	-2.36589	-1.9658

*, **, *** статистична значущість на рівні 1%, 5% і 10%.

Наведені в таблиці 3.3 результати розрахунків тесту Педроні дозволяють відхилити гіпотезу про відсутність коінтеграції між аналізованими показниками на 1%, 5% та 10% рівні статистичної значущості.

Оцінювання зв'язку рівня податкової моралі та показників, що визначають рівень податкової конкурентоспроможності країни проведемо за допомогою кореляційний аналізу методом Пірсона (таблиця 3.4).

Таблиця 3.4 – Результати розрахунку кореляційних коефіцієнтів Пірсона

	TM	ITCI	Cor	SE	IFF
TM	1				
ITCI	0.7581	1			
Cor	-0.7158	-0.8189	1		
SE	-0.7954	-0.7985	0.8547	1	
IFF	0.7562	0.8145	0.8825	0.8757	1

Джерело: авторські розрахунки

Результати розрахунків засвідчують, що корупція, тіньова економіка та незаконні фінансові потоки позитивно корелюють із податковою мораллю. Значення коефіцієнтів кореляції для всіх аналізованих показників перевищують 0,7, що засвідчує про вагомий вплив податкової моралі на аналізовані нами індикатори. В той же час, коефіцієнт кореляції для всіх показників менше 0,8, що дозволяє відкинути гіпотезу про наявність між ними мультиколінеарності.

З метою перевірки достовірності отриманих результатів та визначення характеру зв'язку між показниками проведемо аналіз залежності між рівнями податкової моралі, податкової конкурентоспроможності та тінізації економіки за допомогою тестів Грейнджера та VEC-моделювання.

Наявність короткострокового впливу податкової моралі на індикатори податкової конкурентоспроможності країни визначимо за допомогою тесту Грейнджера.

Таблиця 3.5 – Результати розрахунку причинно-наслідкового зв'язку між рівнями податкової моралі, податкової конкурентоспроможності та тінізації економіки за допомогою тесту Грейнджера

Dependent variables		$\Delta(TM)$	$\Delta (TR)$
Short run	$\Delta (TM)$	–	-3,5215 (0,0413)***
	$\Delta (TR)$	-3,5215 (0,0413)***	–
	$\Delta (Cor)$	-4,2176 (0,0685)**	-0,3286 (0,0325)***
	$\Delta (SE)$	-6,4251 (0,0859)***	-3,2565 (0,0155)***
	$\Delta (IFF)$	-7,5215 (0,0425)**	-0,3662 (0,0745)**
Long run	ECMt_1	-0,6985 [-6,5247]	-0,0237 [-2,5789]
Conclusion		TM > TR	TR $\neq$ > TM

*, **, *** статистична значущість на рівні 1%, 5% і 10%.

Джерело: авторські розрахунки

Дані таблиці 3.5 підтверджують наявність односпрямованого причинно-наслідкового зв'язку між показниками на 10% та 5% рівнях статистичної

значимості. Таким чином, підвищення рівня податкової моралі в суспільстві призведе до зменшення рівня тінізації та корупції в країні, і навпаки – при зниженні рівня податкової моралі обсяг тіншових фінансових операцій та корупційної діяльності в країні суттєво зросте.

Наявність довгострокового зв'язку між показниками проаналізуємо за допомогою векторної моделі корекції помилок панелі (VECM) (Panel Vector Error Correction, таблиця 3.6)

Таблиця 3.6 – Результати перевірки рядів даних на наявність довгострокового зв'язку за допомогою векторної моделі корекції помилок панелі

Error Correction	$\Delta(TM)$	$\Delta(TR)$	$\Delta(Cor)$	$\Delta(SE)$	$\Delta(IFF)$
ECT_{t-1}	-0,14785	-0,25658	-0,17851	-0,21458	-0,23658
	[-4,25457]	[-1,32451]	[-0,58036]	[-4,25457]	[-4,25457]
$\Delta(TM (-1))$	-0,29526	0,01226	-0,32985	0,00786	0,00658
	[-3,43526]	[0,12722]	[-1,90976]	[0,07529]	[0,08585]
$\Delta (TR (-1))$	0,68288	0,00313	0,95218	0,00181	0,00363
	[0,80775]	[0,01524]	[1,19860]	[0,01157]	[0,01157]
$\Delta (Cor (-1))$	0,66574	0,00433	1,04890	0,00433	0,00204
	[1,04184]	[0,01795]	[0,69205]	[0,01298]	[0,01308]
$\Delta (SE (-1))$	0,90977	0,00312	0,79706	0,00367	0,00292
	[0,70619]	[0,00742]	[0,67467]	[0,01524]	[0,01505]
$\Delta (IFF (-1))$	0,83500	0,00292	1,02805	0,00433	0,00322
	[0,59801]	[0,01505]	[0,92198]	[0,01795]	[0,00869]
C	0,15551	0,01951	0,15551	0,01428	0,03025
	[3,37947]	[1,78081]	[3,37947]	[1,86034]	[1,83901]
R-squared	0,85478	0,81256	0,84125	0,78545	0,76859
Adj. R-squared	0,75874	0,75485	0,77458	0,65891	0,62584

Джерело: авторські розрахунки

Результати VECM моделювання підтверджують достовірність гіпотези про існування довгострокового зв'язку між податковою мораллю та індикаторами податкової конкурентоспроможності країни та тінізації економіки. Так, коефіцієнти ECT є негативними та статистично значущими на 10%, 5% та 1% рівнях, а їх значення свідчать про низькі темпи повернення системи до довгострокової рівноваги під впливом екзогенних шоків.

Таким чином, результати проведеного аналізу засвідчили вагомий вплив податкової моралі на результуючі показники. Зниження рівня податкової моралі в країні призводить до підвищення рівня тіньової економіки та обсягів ухилення від оподаткування. Результати розрахунків можуть бути корисними для представників державних інституцій в контексті реалізації політики детінізації економіки, боротьби з корупцією як за рахунок обмежуючих так і стимулюючих інструментів впливу на поведінку економічних суб'єктів.

3.2 Розвиток цифрових інструментів податкового адміністрування та контролю: вплив на детінізацію економіки та підвищення податкової конкурентоспроможності країни

Однією з найгостріших проблем світової економіки є низький рівень податкової конкурентоспроможності країн за одночасно високого рівня їх тінізації. Це створює низку загроз для макроекономічної стабільності, знижує рівень інвестиційної привабливості та економічної безпеки. Крім прямого впливу тіньової економіки на податкові надходження, що зменшує можливості країни фінансувати економічні та соціальні програми, скорочувати витрати на соціальний захист, інвестиційний розвиток, високий рівень тіньової економіки негативно впливає на привабливість країни з точки зору старту або розширення бізнесу. Для максимізації власних надходжень суб'єкти господарювання все частіше віддають перевагу тішовій економічній діяльності (при мінімізації витрат на виконання податкових зобов'язань) порівняно зі здійсненням операцій у легальному полі.

Зважаючи на це, урядами більшості країн світу постійно розробляються та впроваджуються заходи по зменшенню обсягів тінізації та легалізації доходів, отриманих незаконним шляхом, одним із яких є цифровізація економіки.

Пандемія COVID-19 додатково активізувала процеси трансформації форм та умов ведення бізнесу, вплинувши як на якісну, так і на кількісну складові його функціонування. Однією з особливостей підприємницької діяльності (як офіційної, так і тіньової) в цих умовах стало активне використання цифрових технологій, що позитивно позначилося на показниках економічного та соціального розвитку країн та сприяло підвищенню рівня їх економічної привабливості для міжнародних партнерів.

Однак, зважаючи на те, що в Україні дані процеси лише знаходяться на стадії свого розвитку питання дослідження взаємозв'язку рівнів тінізації економіки та розвитку цифрових технологій у частині визначення інструментів мінімізації негативного впливу тіньового сектору на результати діяльності країни потребують більш детального аналізу.

Сьогодні є численні дослідження, які розкривають окремі аспекти функціонування економіки в умовах цифровізації суспільства. Більшість з них в основному зосереджені на зв'язку між розвитком ІКТ та рівнем їх цифровізації, макроекономічною стабільністю, інституційним розвитком, показниками фінансового ринку, соціальними та екологічними показниками.

Саме значні темпи поширення інформаційних технологій в усіх галузях економіки створили передумови для зростання кількості наукових праць і методичних рекомендацій, спрямованих на дослідження ролі інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в економіці. Проте зв'язок між розвитком цифрових технологій і тіньовою економікою все ще потребує більш комплексного дослідження.

Більшість науковців (С. Есселар та інші [32] і Р. Бхаттачарая [12] тощо), наголошують на тому, що цифрові технології рідко використовуються в неформальному секторі через високі витрати на їх придбання та підтримку, а також низьку очікувану віддачу від інвестицій.

У своєму дослідженні М. Гарсія-Мурільо та Я. Велес-Оспіна [35] заперечують наявність тісного зв'язку між розвитком ІКТ і тіньовою економікою. На думку авторів висока вартість придбання та використання

інноваційних та нових ІКТ призводить до незначного їх використання в тіньовій діяльності. В той же час, наголошується на тому, що ІКТ зменшують рівень тіньової економіки шляхом підвищення рівня зайнятості та освіти населення, зменшення кількості бюрократичних процесів.

ІКТ-технології розглядаються науковцями як багатоцільові технології, які надають населенню інформацію про освіту, можливості працевлаштування та державні послуги. На основі аналізу панельних даних 170 країн світу за п'ятирічний період було зроблено висновок, що ІКТ розширюють можливості людей, але не завжди мають позитивний вплив на суспільство. До показників інформаційно-комунікаційного розвитку, які найбільше впливають на рівень тінізації економіки, автори віднесли доступ до мобільного зв'язку та широкопasmового зв'язку. Ці інструменти є основними механізмами, за допомогою яких представники неформального сектору економіки можуть отримувати інформацію.

Р. Ремейкієне та ін. [74] розглядають цифрові технології як інструмент зменшення грошових потоків і спрощення процедур моніторингу фінансових операцій. Водночас, на думку авторів, цифровізація економіки здійснює значний вплив на економічне зростання країни та зниження рівня неформальної економіки.

Н. Рангасвами [73] стверджує, що запровадження цифрових технологій призвело до посилення неформальності у контексті зайнятості населення та ведення бізнесу загалом. Автор зазначає, що активне використання цифрових технологій та інтернет-ресурсів сприяє створенню нового сегменту неформальних працівників, які працюють виключно через цифрові платформи.

П. Ілаварасана [43] наголошує на відсутності значного впливу інформаційно-комунікаційних технологій на рівень тіньової економіки в країнах з низьким рівнем економічного розвитку. Через низький рівень доступу до інформаційно-комунікаційних технологій їх використання у цих країнах все ще перебуває на стадії зародження. У той же час впровадження нових

технологій автоматизації в майбутньому поглибить зв'язок між ІКТ і неформальними підприємствами.

Таким чином, результати аналізу засвідчують відсутність однозначного розуміння зв'язку цифровізації економіки із розвитком тіньового сектору економіки та низький рівень дослідження її ролі у формуванні податкової конкурентоспроможності країни.

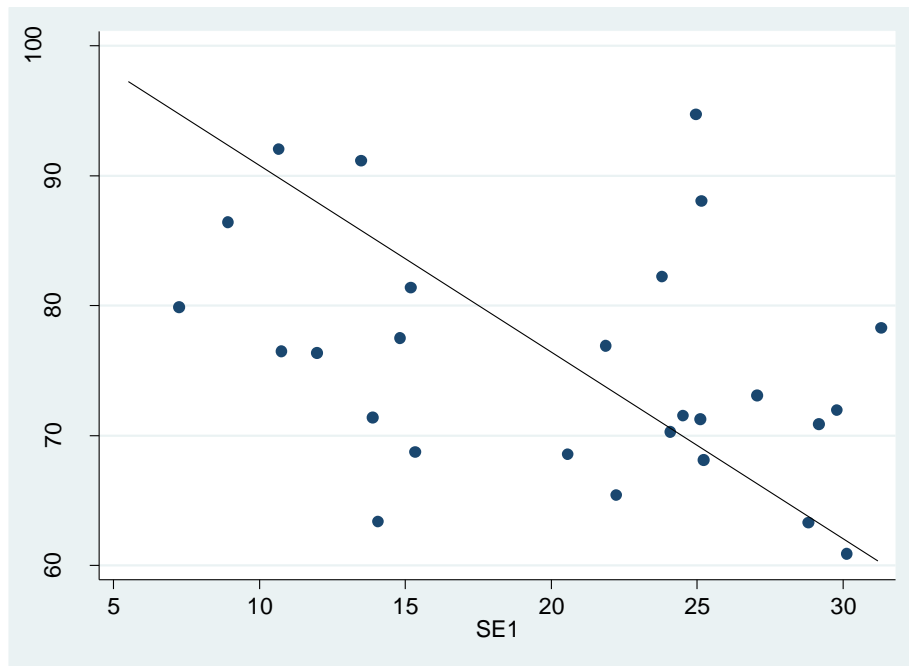
Гіпотезою даного дослідження слугуватиме припущення про те, що цифровізація процесів адміністрування податків здійснює статистично значущий вплив на детінізацію економіки та підвищення податкової конкурентоспроможності країни.

Інформаційною базою дослідження зв'язку між рівнями цифровізації економіки, податкової конкурентоспроможності країни та тінізації економіки слугують міжнародні індекси, що характеризують рівень запровадження цифрових технологій, зокрема: Індекс цифрової економіки та суспільства (DESI), Індекс цифрової еволюції (DEI), Індекс прийняття цифровізації (DAI), Індекс розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (IDI), Глобальний інноваційний індекс (GII); Індекс мережевої готовності (NRI), Індекс цифровізації економіки (eInt), Індекс світової цифрової конкурентоспроможності (WDCI).

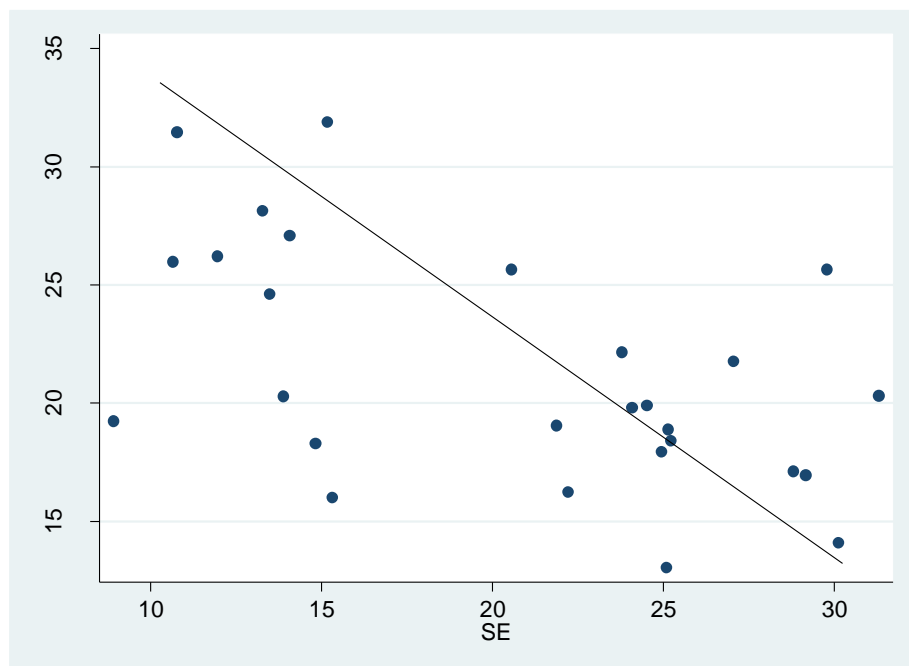
На першому етапі дослідження буде проведено порівняльний аналіз середніх значень рівнів тінізації економіки та показників розвитку цифрових технологій в країнах ЄС (рисунок 3.4).

Наведені на рисунку 3.4 середні значення рівня тінізації економіки та складових цифровізації економіки засвідчують наявність прямого зв'язку між індикаторами. Так, збільшення кількості абонентів фіксованого широкосмугового доступу та мобільного зв'язку (на 100 осіб) супроводжується зниженням рівня тінізації в аналізованих країнах ЄС.

На другому етапі дослідження за допомогою економетричного аналізу проведемо моделювання зв'язку між аналізованими індикаторами.

а) кількість абонентів мобільного зв'язку (на 100 осіб)

б) кількість абонентів фіксованого широкосмугового доступу (на 100 осіб)

Рисунок 3.4 – Залежність рівня тінізації економіки від складових цифровізації економіки

Джерело: розрахунки авторів

Передумовою вибору моделі, яка найбільш повно описує залежність рівнів тінізації економіки та податкової конкурентоспроможності країни від індикаторів цифровізації економіки є перевірка рядів даних на стаціонарність (таблиця 3.7) та коінтегрованість (таблиця 3.8).

Наведені в таблиці 3.8 результати перевірки аналізованих показників на стаціонарність за допомогою тестів Дікі-Фуллера та Філіпса Перрона засвідчують неоднорідність рядів даних. Лише для незначної частини показників розрахункове значення перевищує критичне на рівнях статистичної значущості 1%, 5% і 10%, а показники ймовірності не перевищують 0,05, що свідчить про нестаціонарність даних рядів даних. Аналогічні результати отримані і за допомогою тесту Філіпса Перрона.

Неоднорідність отриманих результатів не дає змоги зробити однозначні висновки щодо стаціонарності/нестационарності масиву даних і зумовлює потребу розрахунку їх перших різниць, що дозволяє привести нестаціонарний часовий ряд до стаціонарного. Результати розрахунків тесту Дікі-Фуллера для перших різниць даних (табл. 3.9) засвідчують, що всі аналізовані дані є інтегральними зі ступенем 1 ($I(1)$). Для всіх показників розраховані значення перевищують критичні на рівнях статистичної значущості 1%, 5% та 10%, а ймовірнісні показники менше за 5%. Таким чином, це свідчить про стаціонарність перших різниць даних та стабільність їх характеристик в часі.

На наступному етапі проведемо аналіз рядів даних на наявність сильних довгострокових зв'язків між ними – коінтеграції, що полягає в існуванні їх стаціонарної лінійної комбінації. Зміна значень коінтегрованих рядів даних відбувається синхронно, а зв'язки між ними зберігаються в часі. Перевірка рядів даних на коінтеграцію буде здійснено за допомогою тесту Йохансена (таблиця 3.9).

Таблиця 3.7 – Результати перевірки рядів даних на стаціонарність

Індикатор	Країна	ADF Test Statistics*			Philips Perron Test Statistics			Країна	ADF Test Statistics*			Philips Perron Test Statistics		
		Prob.	lag	T. stat.	Prob.	lag	T. stat.		Prob.	lag	T. stat.	Prob.	lag	T. stat.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
DESI	Україна	0,0010	0	-4,6238	0,0012	0	-4,5620	Угорщина	0,0012	0	-5,6206	0,0015	0	-5,5454
DEI		0,0033	0	-4,2687	0,0033	0	-4,2654		0,0040	0	-5,1890	0,0040	0	-5,1849
DAI		0,0000	0	-7,2430	0,0000	0	-8,2172		0,0000	0	-8,8044	0,0000	0	-9,9886
IDI		0,0781	0	-3,0642	0,0853	1	-3,0215		0,0949	0	-3,7247	0,1037	1	-3,6728
GII		0,0520	3	-3,2496	0,0957	3	-2,9653		0,0632	3	-3,9501	0,1164	3	-3,6045
eInt		0,0008	0	-4,6845	0,0009	0	-4,6530		0,0010	0	-5,6943	0,0011	0	-5,6561
WDCI		0,0096	3	-3,9125	0,0412	0	-3,3496		0,0116	3	-4,7560	0,0501	0	-4,0717
SE		0,1423	0	-2,7597	0,1529	2	-2,7192		0,1729	0	-3,3546	0,1859	2	-3,3054
ITCI		0,0637	0	-3,1586	0,0581	0	-3,2001		0,0774	0	-3,8395	0,0706	0	-3,8900
DESI	Польща	0,0196	0	-3,6485	0,0171	0	-3,7002	Хорватія	0,0238	0	-4,4350	0,0208	0	-4,4978
DEI		0,1362	0	-2,7833	0,1474	1	-2,7395		0,1655	0	-3,3833	0,1792	1	-3,3300
DAI		0,0785	0	-3,0619	0,0774	0	-3,0687		0,0955	0	-3,7220	0,0941	0	-3,7302
IDI		0,0202	0	-3,6361	0,0215	0	-3,6136		0,0246	0	-4,4200	0,0261	0	-4,3927
GII		0,0189	0	-3,6620	0,0196	0	-3,6496		0,0229	0	-4,4514	0,0238	0	-4,4364
eInt		1,0418	0	-0,3236	1,0902	0	0,1843		1,2664	0	-0,3934	1,3252	0	0,2240
WDCI		0,0925	0	-2,9822	0,0973	0	-2,9574		0,1124	0	-3,6250	0,1183	0	-3,5950
SE		0,1660	0	-2,6732	0,1770	0	-2,6361		0,2017	0	-3,2494	0,2151	0	-3,2043
ITCI		0,0726	0	-3,0979	0,0702	0	-3,1136		0,0882	0	-3,7657	0,0854	0	-3,7848
DESI	Чехія	0,0126	0	-3,8114	0,0124	0	-3,8204	Литва	0,0153	0	-4,6330	0,0150	0	-4,6440
DEI		1,0729	0	-0,0483	1,1188	0	1,3001		1,3041	0	-0,0587	1,3600	0	1,5803
DAI		0,0212	0	-4,1107	0,0219	0	-4,0969		0,0258	0	-4,9969	0,0267	0	-4,9800
IDI		1,1695	0	-0,3633	1,2238	0	0,2069		1,4216	0	-0,4416	1,4876	0	0,2515
GII		0,1038	0	-3,3476	0,1092	0	-3,3199		0,1262	0	-4,0693	0,1328	0	-4,0355
eInt		0,1863	0	-3,0007	0,1987	0	-2,9591		0,2265	0	-3,6476	0,2415	0	-3,5970
WDCI		0,0815	0	-3,4775	0,0788	0	-3,4952		0,0990	0	-4,2272	0,0958	0	-4,2487
SE		0,0141	0	-4,2785	0,0139	0	-4,2886		0,0172	0	-5,2008	0,0169	0	-5,2131
ITCI		1,2043	0	-0,0542	1,2559	0	1,4594		1,4640	0	-0,0659	1,5267	0	1,7740

Продовження таблиці 3.7

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
DESI	Словаччина	0,00117	0	-5,33199	0,00143	0	-5,26072	Латвія	0,000957	0	-4,37667	0,00117	0	-4,31817
DEI		0,00376	0	-4,92253	0,00376	0	-4,91865		0,003084	0	-4,04058	0,003084	0	-4,03739
DAI		0,00000	0	-8,35237	0,00000	0	-9,47578		0	0	-6,8559	0	0	-7,77803
IDI		0,09005	0	-3,53350	0,09835	1	-3,48426		0,073919	0	-2,90041	0,080726	1	-2,85999
GII		0,05999	3	-3,74729	0,11040	3	-3,41947		0,049244	3	-3,0759	0,090618	3	-2,80681
eInt		0,00091	0	-5,40196	0,00104	0	-5,36568		0,000745	0	-4,43411	0,000851	0	-4,40432
WDCI		0,01101	3	-4,51178	0,04755	0	-3,86261		0,009041	3	-3,70342	0,039034	0	-3,17056
SE		0,16404	0	-3,18235	0,17635	2	-3,13570		0,13465	0	-2,61218	0,144755	2	-2,57389
ITCI		0,07347	0	-3,64234	0,06699	0	-3,69028		0,060306	0	-2,98975	0,054988	0	-3,0291
DESI	Словенія	0,02255	0	-4,20728	0,01970	0	-4,26689	Естонія	0,018506	0	-3,45348	0,016167	0	-3,5024
DEI		0,15704	0	-3,20956	0,17000	1	-3,15903		0,128907	0	-2,63451	0,139543	1	-2,59303
DAI		0,09057	0	-3,53090	0,08928	0	-3,53868		0,074345	0	-2,89828	0,073281	0	-2,90466
IDI		0,02332	0	-4,19303	0,02475	0	-4,16711		0,019145	0	-3,44178	0,020315	0	-3,4205
GII		0,02177	0	-4,22283	0,02255	0	-4,20858		0,017868	0	-3,46624	0,018506	0	-3,45454
eInt		1,20141	0	-0,37317	1,25713	0	0,21250		0,98616	0	-0,30631	1,031895	0	0,174429
WDCI		0,10664	0	-3,43891	0,11221	0	-3,41040		0,087533	0	-2,82277	0,092107	0	-2,79937
SE		0,19138	0	-3,08258	0,20408	0	-3,03982		0,157092	0	-2,53028	0,167515	0	-2,49518
ITCI		0,08371	0	-3,57237	0,08098	0	-3,59051		0,068708	0	-2,93232	0,066474	0	-2,94721
DESI	Румунія	0,01451	0	-4,39517	0,01425	0	-4,40553	* 1% критичне значення; ** -5 % критичне значення; *** - 10% критичне значення						
DEI		1,23718	0	-0,05572	1,29017	0	1,49918							
DAI		0,02444	0	-4,74032	0,02531	0	-4,72432							
IDI		1,34864	0	-0,41891	1,41119	0	0,23854							
GII		0,11971	0	-3,86033	0,12596	0	-3,82833							
eInt		0,21483	0	-3,46033	0,22909	0	-3,41233							
WDCI		0,09396	0	-4,01015	0,09091	0	-4,03051							
SE		0,01629	0	-4,93378	0,01600	0	-4,94541							
ITCI		1,38879	0	-0,06254	1,44828	0	1,68289							

Джерело: розрахунки авторів

Таблиця 3.8 – Тест Дікі-Фуллера для перших різниць даних

Індикатор	Prob.	lag	T. stat.	Prob.	lag	T. stat.	Prob.	lag	T. stat.
	Україна			Угорщина			Словаччина		
DESI	0,000	0	-7,0534	0,000	0	-8,5740	0,000	0	-8,1337
DEI	0,000	0	-6,5117	0,000	0	-7,9156	0,000	0	-7,5091
DAI	0,000	0	-11,048	0,000	0	-13,437	0,000	0	-12,741
IDI	0,000	0	-4,6743	0,000	0	-5,6819	0,001	0	-5,3902
GII	0,000	0	-4,9571	0,000	0	-6,0257	0,000	0	-5,7163
eInt	0,000	0	-7,1460	0,000	0	-8,6864	0,000	0	-8,2405
WDCI	0,000	0	-5,9683	0,000	0	-7,2551	0,000	3	-6,8825
SE	0,000	0	-4,2098	0,000	0	-5,1173	0,000	0	-4,8545
ITCI	0,000	0	-4,8183	0,000	0	-5,8570	0,000	0	-5,5562
	Польща			Хорватія			Словенія		
DESI	0,000	0	-5,5656	0,000	0	-6,7654	0,000	0	-6,4180
DEI	0,000	0	-4,2458	0,000	0	-5,1611	0,000	0	-4,8960
DAI	0,000	0	-4,6708	0,000	0	-5,6777	0,002	0	-5,3862
IDI	0,000	0	-5,5467	0,000	0	-6,7425	0,000	0	-6,3963
GII	0,000	0	-5,5862	0,000	0	-6,7904	0,000	0	-6,4417
eInt	0,000	0	-0,4936	0,000	0	-0,6001	0,000	0	-0,5693
WDCI	0,000	0	-4,5492	0,000	0	-5,5298	0,000	0	-5,2459
SE	0,000	0	-4,0778	0,000	0	-4,9568	0,000	0	-4,7023
ITCI	0,000	0	-4,7257	0,000	0	-5,7444	0,000	0	-5,4495
	Чехія			Литва			Румунія		
DESI	0,000	0	-5,8141	0,000	0	-7,0674	0,000	0	-6,7046
DEI	0,000	0	-0,0737	0,000	0	-0,0895	0,000	0	-0,0850
DAI	0,000	0	-6,2707	0,000	0	-7,6226	0,000	0	-7,2311
IDI	0,001	0	-0,5542	0,000	0	-0,6736	0,003	0	-0,6390
GII	0,000	0	-5,1066	0,000	0	-6,2075	0,000	0	-5,8888
eInt	0,000	0	-4,5774	0,000	0	-5,5643	0,000	0	-5,2786
WDCI	0,000	0	-5,3048	0,000	0	-6,4484	0,000	0	-6,1173
SE	0,000	0	-6,5267	0,000	0	-7,9336	0,000	0	-7,5263
ITCI	0,000	0	-0,0827	0,000	0	-0,1005	0,000	0	-0,0954
	Латвія			Естонія			* 1% критичне значення; ** -5 % критичне значення; *** - 10% критичне значення		
DESI	0,000	0	-6,6764	0,000	0	-5,2681			
DEI	0,000	0	-6,1637	0,000	0	-4,0188			
DAI	0,001	0	-10,458	0,000	0	-4,4212			
IDI	0,000	0	-4,4244	0,001	0	-5,2503			
GII	0,000	0	-4,6922	0,000	0	-5,2876			
eInt	0,000	0	-6,7640	0,000	0	-0,4673			
WDCI	0,000	0	-5,6494	0,000	0	-4,3060			
SE	0,000	0	-3,9848	0,000	0	-3,8598			
ITCI	0,000	0	-4,5607	0,000	0	-4,4731			

Джерело: розрахунки авторів

Таблиця 3.9 – Тест Йохансена на коінтеграцію

Країна	Rank	SE			ITCI		
		5% critical value	1% critical value	Trace statistic	5% critical value	1% critical value	Trace statistic
Україна	0	58,33	67,29	1156,78	62,02	71,55	1229,95
	1	36,67	44,05	551,17	38,99	46,83	586,03
	2	19,04	24,76	0,00	20,24	26,33	0,00
Польща	0	48,75	56,23	966,70	51,83	59,79	1027,85
	1	30,65	36,81	460,60	32,58	39,14	489,74
	2	15,91	20,69	0,00	16,92	22,00	0,00
Чехія	0	45,60	52,60	904,28	48,48	55,93	961,48
	1	28,67	34,43	430,86	30,48	36,61	458,12
	2	14,88	19,36	0,00	15,83	20,58	0,00
Словаччина	0	40,35	46,55	800,20	42,90	49,49	850,81
	1	25,37	30,47	381,27	26,97	32,40	405,39
	2	13,17	17,13	0,00	14,00	18,21	0,00
Словенія	0	53,47	61,68	1060,32	56,85	65,58	1127,39
	1	33,61	40,38	505,21	35,74	42,93	537,17
	2	17,45	22,70	0,00	18,56	24,13	0,00
Румунія	0	64,45	74,35	1278,16	68,53	79,05	1359,00
	1	40,52	48,67	609,00	43,08	51,75	647,53
	2	21,04	27,36	0,00	22,37	29,09	0,00
Угорщина	0	35,60	41,07	706,03	37,85	43,67	750,69
	1	22,38	26,88	336,40	23,80	28,58	357,68
	2	11,62	15,11	0,00	12,36	16,07	0,00
Хорватія	0	50,32	58,05	997,90	53,50	61,72	1061,02
	1	31,64	38,00	475,47	33,64	40,40	505,55
	2	16,43	21,36	0,00	17,46	22,71	0,00
Литва	0	60,19	69,43	1193,56	63,99	73,82	1269,06
	1	37,84	45,45	568,70	40,23	48,32	604,67
	2	19,65	25,55	0,00	20,89	27,16	0,00
Латвія	0	64,48	74,38	1278,75	68,56	79,09	1359,63
	1	40,54	48,69	609,29	43,10	51,77	647,83
	2	21,05	27,37	0,00	22,38	29,10	0,00
Естонія	0	60,65	69,97	1202,83	64,49	74,39	1278,91
	1	38,13	45,80	573,11	40,54	48,70	609,36
	2	19,80	25,75	0,00	21,05	27,37	0,00

Джерело: розрахунки автора

Наведені в таблиці 3.9 результати розрахунків свідчать про коінтеграцію рядів даних для всіх аналізованих країн. Розрахункові значення перевищують критичні на рівнях статистичної значущості 1% та 5%.

На наступному етапі достовірність висунутої гіпотези про наявність статистично значущого впливу цифровізації економіки на детінізацію економіки та підвищення податкової конкурентоспроможності країни буде перевірено за допомогою моделей з фіксованими або випадковими ефектами. Вибір моделі, яка найкраще описує зв'язок між показниками буде здійснено за допомогою критерію Хаусмана.

Параметри регресійної моделі будуть визначені за допомогою моделі випадкових ефектів наступного виду:

$$Y_{ij} = \mu + U_i + W_{ij} + \epsilon_{ij} \quad (3.2)$$

де Y_{ij} – спостережуваний ефект;

μ – справжній загальний середній ефект;

U_i – відхилення істинного середнього для дослідження від загального середнього;

W_{ij} – індивідуальний випадковий ефект;

ϵ_{ij} – похибка.

Наведені в таблиці 3.10 результати розрахунків з високим рівнем статистичної значущості підтверджують доцільність формалізації залежності рівня податкової конкурентоспроможності від індикаторів цифровізації економіки за допомогою моделі випадкових ефектів. Так, для всіх аналізованих показників p -level не перевищує 0,01, що свідчить про високий рівень статистичної значущості триманих результатів. Аналогічні результати отримані при оцінюванні залежності рівня тінізації економіки від індикаторів цифровізації економіки

Таблиця 3.10 – Результати розрахунку індикаторів регресійної моделі залежності рівня податкової конкурентоспроможності від індикаторів цифровізації економіки за допомогою моделі випадкових ефектів

Індикатор	Країна	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]		Країна	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
						7	8						14	15
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
DESI	Україна	0,288	0,250	0,523	0,005	0,778	0,202	Угорщина	0,324	0,281	0,588	0,005	0,874	0,227
DEI		0,379	0,251	0,687	0,004	0,113	0,872		0,426	0,282	0,772	0,004	0,127	0,979
DAI		0,000	0,000	0,551	0,004	0,000	0,000		0,000	0,000	0,619	0,005	0,000	0,000
IDI		0,013	0,005	1,170	0,005	0,023	0,003		0,015	0,006	1,315	0,005	0,026	0,003
GII		0,396	0,343	0,718	0,006	1,068	0,277		0,445	0,385	0,807	0,007	1,200	0,311
eInt		0,521	0,345	0,943	0,005	0,155	1,196		0,585	0,387	1,060	0,006	0,175	1,344
WDCI		0,000	0,000	0,756	0,006	0,000	0,000		0,000	0,000	0,849	0,006	0,000	0,000
cons		0,414	0,127	1,489	0,000	0,166	0,662		0,465	0,142	1,673	0,001	0,186	0,744
DESI	Польща	0,094	0,249	0,173	0,004	0,393	0,581	Хорватія	0,105	0,279	0,194	0,004	0,442	0,653
DEI		0,001	0,083	0,005	0,004	0,164	0,162		0,001	0,094	0,005	0,004	0,185	0,182
DAI		0,000	0,000	0,696	0,003	0,000	0,000		0,000	0,000	0,783	0,004	0,000	0,000
IDI		0,004	0,006	0,346	0,004	0,007	0,015		0,005	0,006	0,389	0,004	0,007	0,017
GII		0,129	0,341	0,237	0,005	0,540	0,797		0,144	0,383	0,267	0,006	0,607	0,896
eInt		0,002	0,114	0,006	0,005	0,226	0,222		0,002	0,128	0,007	0,006	0,254	0,250
WDCI		0,000	0,000	0,956	0,004	0,000	0,000		0,000	0,000	1,074	0,005	0,000	0,000
cons		0,080	0,234	0,155	0,002	0,378	0,539		0,090	0,263	0,174	0,002	0,425	0,605
DESI	Чехія	0,043	0,045	0,432	0,003	0,046	0,132	Литва	0,048	0,051	0,486	0,003	0,051	0,148
DEI		0,049	0,036	0,624	0,005	0,021	0,119		0,055	0,040	0,701	0,005	0,024	0,134
DAI		0,000	0,000	0,196	0,003	0,000	0,000		0,000	0,000	0,220	0,004	0,000	0,000
IDI		0,005	0,003	0,710	0,003	0,010	0,001		0,005	0,003	0,798	0,004	0,012	0,001
GII		0,059	0,062	0,594	0,004	0,063	0,181		0,066	0,070	0,667	0,004	0,071	0,203
eInt		0,067	0,049	0,856	0,006	0,029	0,164		0,076	0,055	0,962	0,007	0,033	0,184
WDCI		0,000	0,000	0,269	0,004	0,000	0,000		0,000	0,000	0,302	0,005	0,000	0,000
cons		0,145	0,030	2,171	0,000	0,085	0,205		0,163	0,034	2,440	0,000	0,096	0,230

Продовження таблиці 3.10

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
DESI	Словаччина	0,212	0,148	0,651	0,004	0,503	0,078	Латвія	0,238	0,167	0,731	0,005	0,565	0,088
DEI		0,322	0,128	1,147	0,000	0,072	0,572		0,362	0,143	1,289	0,001	0,080	0,643
DAI		0,000	0,000	0,250	0,005	0,000	0,000		0,000	0,000	0,281	0,005	0,000	0,000
IDI		0,003	0,005	0,259	0,003	0,013	0,007		0,003	0,006	0,292	0,003	0,015	0,008
GI		0,291	0,203	0,893	0,006	0,690	0,108		0,327	0,229	1,004	0,006	0,775	0,121
eInt		0,442	0,175	1,574	0,001	0,098	0,785		0,496	0,197	1,769	0,001	0,110	0,882
WDCI		0,000	0,000	0,344	0,006	0,000	0,000		0,000	0,000	0,386	0,007	0,000	0,000
cons		0,180	0,064	1,288	0,002	0,055	0,305		0,203	0,072	1,448	0,003	0,062	0,343
DESI	Словенія	0,049	0,052	0,495	0,003	0,052	0,151	Естонія	0,055	0,058	0,557	0,004	0,059	0,170
DEI		0,056	0,041	0,714	0,005	0,024	0,137		0,063	0,046	0,803	0,006	0,027	0,154
DAI		0,000	0,000	0,224	0,004	0,000	0,000		0,000	0,000	0,252	0,004	0,000	0,000
IDI		0,005	0,003	0,814	0,004	0,012	0,001		0,006	0,004	0,914	0,004	0,013	0,002
GI		0,104	0,302	0,200	0,002	0,488	0,695		0,116	0,339	0,224	0,003	0,548	0,781
eInt		0,056	0,058	0,558	0,004	0,059	0,170		0,062	0,066	0,626	0,004	0,066	0,191
WDCI		0,063	0,046	0,804	0,006	0,027	0,154		0,071	0,052	0,903	0,007	0,031	0,173
cons		0,166	0,035	2,487	0,000	0,098	0,235		0,187	0,039	2,795	0,000	0,110	0,264
DESI	Румунія	0,243	0,170	0,746	0,005	0,576	0,090	Угорщина	0,273	0,191	0,838	0,005	0,647	0,101
DEI		0,369	0,146	1,314	0,001	0,082	0,655		0,414	0,164	1,477	0,001	0,092	0,736
DAI		0,000	0,000	0,287	0,005	0,000	0,000		0,000	0,000	0,322	0,006	0,000	0,000
IDI		0,003	0,006	0,297	0,003	0,015	0,008		0,004	0,007	0,334	0,004	0,017	0,009
GI		0,187	0,039	2,799	0,000	0,110	0,264		0,210	0,044	3,145	0,000	0,124	0,297
eInt		0,273	0,191	0,839	0,005	0,648	0,101		0,307	0,215	0,943	0,006	0,728	0,114
WDCI		0,415	0,165	1,479	0,001	0,092	0,737		0,466	0,185	1,662	0,001	0,104	0,829
cons		0,207	0,073	1,476	0,003	0,064	0,350		0,232	0,082	1,658	0,003	0,071	0,393

Джерело: розрахунки автора

Формалізація зв'язку між показниками за допомогою моделі фіксованих ефектів буде здійснюватися наступним чином:

$$Y_{ij} = \beta_1 X_{1,it} + \dots + \beta_k X_{k,it} + a_i + u_{ij} \quad (3.3)$$

де a_i — це специфічні перехоплення, які фіксують неоднорідності між індикаторами

$X_{k,it}$ — неспостережувані інваріантні в часі неоднорідності в об'єктах $i = 1, \dots, n$.

Результати розрахунків (табл. 3.11) свідчать про недоцільність використання моделі з фіксованими ефектами для формалізації аналізованих нами залежностей. Для більшості показників значення p -рівня перевищує 0,01, що свідчить про низький рівень статистичної значущості отриманих результатів. При оцінюванні залежності рівня тінізації економіки від індикаторів цифровізації економіки розрахункові значення p -рівня набагато перевищують критичне (0,01).

Крім того, вибір моделі, яка найбільш точно формалізує зв'язок між аналізованими показниками буде здійснена на основі критерію Хаусмана:

$$Y = \beta x + c + \epsilon \quad (3.4)$$

де ϵ — похибка.

Значення статистики Хаусмана буде оцінено за такою формулою:

$$H = \frac{\beta_0 - \beta_1}{\text{var}(\beta_0) - \text{var}(\beta_1)} \quad (3.5)$$

де β_0 та β_1 моделі з фіксованими та випадковими ефектами.

Таблиця 3.11 – Результати розрахунку параметрів регресійної моделі залежності рівня податкової конкурентоспроможності від індикаторів цифровізації економіки за допомогою моделі фіксованих ефектів

Індикатор	Країна	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]		Країна	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
						7	8						14	15
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
DESI	Україна	0,217	0,189	0,395	2,735	0,587	0,152	Угорщина	0,244	0,212	0,444	3,073	0,659	0,171
DEI		0,286	0,189	0,518	2,188	0,085	0,657		0,321	0,213	0,582	2,458	0,096	0,739
DAI		0,000	0,000	0,415	2,461	0,000	0,000		0,000	0,000	0,467	2,766	0,000	0,000
IDI		0,010	0,004	0,882	2,735	0,017	0,002		0,011	0,004	0,991	3,073	0,019	0,003
GII		0,298	0,259	0,542	3,753	0,805	0,209		0,335	0,291	0,609	4,217	0,905	0,235
eInt		0,393	0,260	0,711	3,003	0,117	0,902		0,441	0,292	0,799	3,374	0,132	1,014
WDCI		0,000	0,000	0,570	3,378	0,000	0,000		0,000	0,000	0,641	3,796	0,000	0,000
cons		0,312	0,096	1,123	0,273	0,125	0,500		0,351	0,107	1,261	0,307	0,140	0,561
DESI	Польща	0,071	0,187	0,130	2,188	0,297	0,438	Хорватія	0,079	0,211	0,147	2,458	0,333	0,492
DEI		0,001	0,063	0,003	2,188	0,124	0,122		0,001	0,071	0,004	2,458	0,139	0,137
DAI		0,000	0,000	0,525	1,914	0,000	0,000		0,000	0,000	0,590	2,151	0,000	0,000
IDI		0,003	0,004	0,261	2,188	0,005	0,011		0,004	0,005	0,293	2,458	0,006	0,013
GII		0,097	0,257	0,179	3,003	0,407	0,601		0,109	0,289	0,201	3,374	0,457	0,675
eInt		0,001	0,086	0,005	3,003	0,170	0,168		0,001	0,097	0,005	3,374	0,191	0,188
WDCI		0,000	0,000	0,721	2,627	0,000	0,000		0,000	0,000	0,810	2,952	0,000	0,000
cons		0,061	0,176	0,117	1,094	0,285	0,406		0,068	0,198	0,131	1,229	0,321	0,457
DESI	Чехія	0,032	0,034	0,326	1,641	0,035	0,099	Литва	0,036	0,038	0,366	1,844	0,039	0,112
DEI		0,037	0,027	0,470	2,735	0,016	0,090		0,042	0,030	0,528	3,073	0,018	0,101
DAI		0,000	0,000	0,148	1,914	0,000	0,000		0,000	0,000	0,166	2,151	0,000	0,000
IDI		0,003	0,002	0,536	1,914	0,008	0,001		0,004	0,003	0,602	2,151	0,009	0,001
GII		0,045	0,047	0,448	2,252	0,047	0,136		0,050	0,053	0,503	2,530	0,053	0,153
eInt		0,051	0,037	0,645	3,753	0,022	0,124		0,057	0,042	0,725	4,217	0,025	0,139
WDCI		0,000	0,000	0,203	2,627	0,000	0,000		0,000	0,000	0,228	2,952	0,000	0,000
cons		0,109	0,023	1,637	0,000	0,064	0,154		0,123	0,026	1,840	0,000	0,072	0,174

Продовження таблиці 3.11

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
DESI	Словаччина	0,160	0,112	0,491	2,461	0,379	0,059	Латвія	0,180	0,126	0,552	2,766	0,426	0,066
DEI		0,243	0,096	0,865	0,273	0,054	0,431		0,273	0,108	0,972	0,307	0,061	0,485
DAI		0,000	0,000	0,189	2,735	0,000	0,000		0,000	0,000	0,212	3,073	0,000	0,000
IDI		0,002	0,004	0,196	1,641	0,010	0,005		0,003	0,004	0,220	1,844	0,011	0,006
GII		0,219	0,153	0,674	3,378	0,520	0,081		0,247	0,172	0,757	3,796	0,584	0,091
eInt		0,333	0,132	1,187	0,375	0,074	0,592		0,374	0,148	1,334	0,422	0,083	0,665
WDCI		0,000	0,000	0,259	3,753	0,000	0,000		0,000	0,000	0,291	4,217	0,000	0,000
cons		0,136	0,048	0,971	1,367	0,042	0,230		0,153	0,054	1,092	1,536	0,047	0,259
DESI	Словенія	0,037	0,039	0,374	1,880	0,040	0,114	Естонія	0,042	0,044	0,420	2,112	0,044	0,128
DEI		0,042	0,031	0,539	3,133	0,018	0,103		0,048	0,035	0,605	3,520	0,021	0,116
DAI		0,000	0,000	0,169	2,193	0,000	0,000		0,000	0,000	0,190	2,464	0,000	0,000
IDI		0,004	0,003	0,613	2,193	0,009	0,001		0,005	0,003	0,689	2,464	0,010	0,001
GII		0,078	0,227	0,150	1,410	0,368	0,524		0,088	0,256	0,169	1,585	0,413	0,589
eInt		0,042	0,044	0,420	2,115	0,044	0,128		0,047	0,049	0,472	2,377	0,050	0,144
WDCI		0,048	0,035	0,606	3,526	0,021	0,116		0,054	0,039	0,681	3,962	0,023	0,130
cons		0,125	0,026	1,876	0,000	0,074	0,177		0,141	0,030	2,108	0,000	0,083	0,199
DESI	Румунія	0,183	0,128	0,562	2,820	0,434	0,068	Угорщина	0,206	0,144	0,632	3,168	0,488	0,076
DEI		0,278	0,110	0,991	0,313	0,062	0,494		0,312	0,124	1,114	0,352	0,069	0,555
DAI		0,000	0,000	0,216	3,133	0,000	0,000		0,000	0,000	0,243	3,520	0,000	0,000
IDI		0,003	0,004	0,224	1,880	0,011	0,006		0,003	0,005	0,252	2,112	0,013	0,007
GII		0,141	0,030	2,111	0,000	0,083	0,199		0,159	0,033	2,372	0,000	0,093	0,224
eInt		0,206	0,144	0,633	3,173	0,489	0,076		0,232	0,162	0,711	3,565	0,549	0,086
WDCI		0,313	0,124	1,115	0,353	0,070	0,556		0,351	0,139	1,253	0,396	0,078	0,625
cons		0,156	0,055	1,113	1,566	0,048	0,264		0,175	0,062	1,251	1,760	0,054	0,296

Джерело: розрахунки автора

Результати розрахунку тесту Хаусмана підтверджують попередні висновки щодо доцільності формалізації зв'язку між рівнями тінізації економіки, податкової конкурентоспроможності та індикаторами цифровізації економіки за допомогою моделі випадкових ефектів.

Найбільший вплив на рівень податкової конкурентоспроможності країни здійснює Індекс цифрової економіки та суспільства, Індекс цифрової еволюції, Глобальний інноваційний індекс, Індекс цифровізації економіки. Так, зростання Індекс цифрової економіки та суспільства на 1 пункт призводить до підвищення рівня податкової конкурентоспроможності України на 0,288%, Угорщини – на 0,324%, Словаччини – на 0,212%, Латвії – на 0,238%, Румунії – на 0,243%. Найменший вплив на рівень податкової конкурентоспроможності даний індекс здійснює в Словенії, Естонії, Чехії та Литві.

В той же час, відсутній зв'язок рівня податкової конкурентоспроможності країни з індексом світової цифрової конкурентоспроможності в усіх аналізованих країнах крім Словенії, Румунії, Естонії та Угорщини, у яких даний вплив є одним із найбільших порівняно з іншими індикаторами.

Вплив індикаторів цифровізації економіки та рівень тінізації економіки є незначним. Зростання індексів цифровізації економіки призводить до зниження рівня тінізації від 0,03 до 0,21%. Найменший вплив на результуючий показник здійснюють індекс світової цифрової конкурентоспроможності (0,05-0,09%) та індекс цифрової еволюції (0,07-0,11%).

3.3 Інституційні детермінанти забезпечення когерентності зростання податкової конкурентоспроможності країни та детінізації економіки

Податкова система країни є важливим фактором, що визначає її привабливість для міжнародних інвесторів та довіру міжнародних партнерів, характеризує сприятливість бізнес середовища тощо. В той же час, сучасні тенденції дослідження податкової конкурентоспроможності країни свідчать про

необхідність переходу від традиційної моделі формування та реалізації податкової політики, яка базується виключно на адміністративних інструментах її формування та реалізації до моделі нового типу, в основі якої лежить конкуренція законодавчої, адміністративної, податкової, фінансової, соціальної та інших складових податкової політики країни.

Результати оцінювання рівня податкової конкурентоспроможності провідних країн світу (таблиця 1.7) в розрізі процесної, інституційної, морально-етичної та економічної складових свідчать про наявність суттєвих відмінностей у рівнях конкурентоспроможності податкових систем окремих країн світу. Таким чином, можна стверджувати про неоднорідність підходів до адміністрування окремих видів податків, наявність недоліків в складових податкової політики у більшості аналізованих країн та відсутність однозначного розуміння комплексного інструментарію забезпечення ефективної та конкурентоспроможної податкової системи. Це зумовлює потребу у застосуванні диверсифікованого інструментарію державного управління податковою системою, який би враховував специфіку нарахування та сплати кожного окремого податкового платежу, рівень податкової моралі та відповідальності платників, якість інституційного середовища країни тощо.

Одним із важливих факторів, що здійснює деструктивний вплив на податкову конкурентоспроможність країни є тінізація економіка. Саме активне застосування тіньових схем приховування доходів значно зменшують переваги країни в конкурентній боротьбі за реєстрацію та ведення бізнесу на території даної юрисдикції, знижують можливості суб'єктів господарювання до розширеного відтворення, створення нових робочих місць, тим самим знижуючи темпи економічного зростання країни. Теоретично та емпірично доведений у попередніх розділах тісний зв'язок тінізації економіки із рівнем податкової конкурентоспроможності країни засвідчує, що реалізація державою ефективної політики детінізації економіки є запорукою підвищення рівня податкової конкурентоспроможності країни та покращення показників її розвитку.

З іншої точки зору, детінізація економіки є одним із головних завдань діяльності органів державної влади всіх рівнів на шляху до європейської інтеграції, налагодження міжнародного співробітництва, підвищення темпів економічного зростання, фінансової стійкості та безпеки державного та місцевих бюджетів.

Виходячи з цього, рівні податкової конкурентоспроможності та тінізації економіки доцільно розглядати як такі, що формуються в певному інституційному середовищі, яке визначає відповідні економічні відносини, що виникають в системі «публічна влада – бізнес – суспільство» шляхом обґрунтування норм і правил, що забороняють та прописують відповідну поведінку в суспільстві.

У межах даного дослідження оцінювання ролі інституційної складової у ефективності процесів детінізації економіки та підвищення податкової конкурентоспроможності країни запропоновано здійснювати з урахуванням її впливу на складові податкової конкурентоспроможності (процесна, інституційна, морально-етична та економічна) та рівень тінізації економіки, враховуючи наявність взаємного впливу кожної складової податкової конкурентоспроможності одна на одну та негативного впливу тінізації економіки на рівень податкової конкурентоспроможності.

На першому етапі дослідження буде проведено оцінювання якості інституційного середовища країни як інтегрального показника, що узагальнює шість вимірів державного управління: голос і підзвітність (Voice and Accountability), політична стабільність і відсутність насильства/тероризму (Political Stability and Absence of Violence/Terrorism), ефективність уряду (Government Effectiveness), якість законодавства (Regulatory Quality), верховенство права (Rule of Law), контроль корупції (Control of Corruption). Розрахунок даних показників базується на більше ніж 30 джерелах даних та узагальнює погляди бізнесу, громадян і експертів у промислово розвинених країнах і країнах, що розвиваються на якість державного управління. Вихідні дані для розрахунку наведені в додатку Г.

Визначення індексу якості інституційного середовища буде здійснено за наступною формулою:

$$GIE_A = \sum_{i=1}^n GIE_i \times w_i \quad (3.6)$$

де GIE_i – часткові показники i -ї складової якості інституційного середовища;
 n – кількість індикаторів;
 w_i – вагові коефіцієнти.

Визначення вагових коефіцієнтів у межах кожної складової буде здійснено за формулою Фішберна. Результати розрахунку вагових коефіцієнтів і рангів для кожної складової індексу якості інституційного середовища наведені в таблиці 3.12.

Таблиця 3.12 – Вагові коефіцієнти індикаторів для оцінювання індексу якості інституційного середовища країни

Індикатор	Ранг	Ваговий коефіцієнт
Голос і підзвітність	6	0,048
Політична стабільність і відсутність насильства/тероризму	1,5	0,262
Ефективність уряду	1,5	0,262
Якість законодавства	5	0,095
Верховенство права	3,5	0,167
Контроль корупції	3,5	0,167

Джерело: авторські розрахунки

Отримані значення вагових коефіцієнтів формують основу для розрахунку індексу якості інституційного середовища 11 країн світу за 2011-2021 рр. Наведені в таблиці 3.13 результати засвідчують наявність суттєвих відмінностей в якості інституційного середовища між країнами. Найвищі значення якості інституційного середовища мають Естонія, Чехія, Литва та Словаччина.

Таблиця 3.13 – Результати оцінювання індексу якості інституційного середовища

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Хорватія	0,39	0,42	0,45	0,46	0,40	0,43	0,45	0,49	0,46	0,42	0,48
Чехія	0,89	0,89	0,90	0,94	0,96	0,94	0,99	0,95	0,92	0,93	1,01
Естонія	1,00	0,98	1,04	1,13	1,09	1,10	1,10	1,12	1,15	1,24	1,26
Угорщина	0,69	0,62	0,66	0,54	0,53	0,47	0,55	0,51	0,50	0,53	0,55
Латвія	0,56	0,64	0,70	0,74	0,75	0,76	0,75	0,74	0,81	0,79	0,86
Литва	0,67	0,78	0,83	0,86	0,94	0,94	0,87	0,86	0,92	0,97	0,99
Польща	0,80	0,84	0,82	0,84	0,83	0,67	0,59	0,57	0,59	0,54	0,49
Румунія	0,04	0,00	0,14	0,15	0,18	0,20	0,13	0,07	0,20	0,19	0,23
Словенія	0,74	0,73	0,70	0,71	0,66	0,67	0,66	0,60	0,59	0,61	0,57
Словаччина	0,96	0,93	0,89	0,91	0,90	0,98	0,94	0,96	0,98	0,93	0,92
Україні	-0,63	-0,57	-0,79	-1,01	-1,03	-0,95	-0,90	-0,90	-0,72	-0,67	-0,66

Джерело: авторські розрахунки

В той же час, Україна має найгірші значення індексу якості інституційного середовища, що свідчить про потребу трансформації існуючого інструментарію державного управління.

Аналіз даних показників в ретроспективній динаміці засвідчує незначне покращення його значень для Хорватії (0,47 у 2021 році порівняно із 0,39 у 2011), Чехії (1,01 та 0,89 відповідно), Естонії (1,26 та 1,00 відповідно), Латвії (0,86 та 0,56 відповідно), Литві (0,99 та 0,67 відповідно) та Румунії (0,23 та 0,04 відповідно). В решті країн значення індексу якості інституційного середовища у 2021 році погіршилося порівняно із 2011 роком.

Передумовою оцінювання впливу якості інституційного середовища на рівні тінізації економіки та її податкової конкурентоспроможності є статистичний аналіз масиву даних, що дозволяє визначити загальні тенденції зміни рядів даних, ступінь їх стабільності та взаємозв'язку. З цією метою на першому етапі проведемо аналіз середніх значень аналізованих показників та нормальності їх розподілу (рис. 3.5 – 3.7).

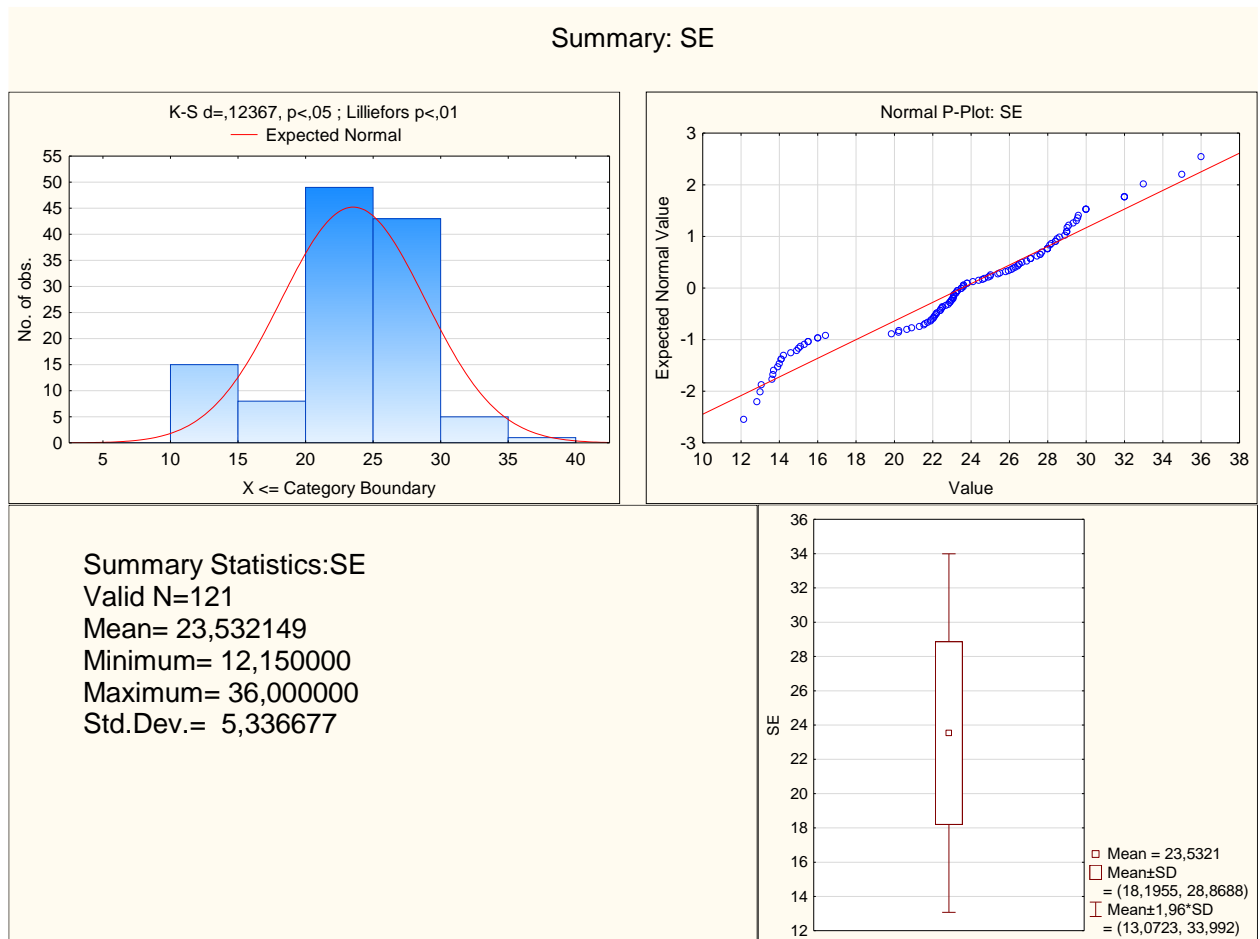

Рисунок 3.5 – Графік нормальності розподілу та описові статистики рівня тінізації економіки для 11 країн світу за 2011-2021 рр.

Джерело: авторські розрахунки

Наведені на рисунку 3.5 результати статистичного аналізу рівня тінізації економіки для 11 країн світу за 2011-2021 рр. засвідчують, що середнє значення рівня тінізації економіки становить 23,53, а його розподіл не можна вважати нормальним.

В той же час, наведені на рисунку 3.6 результати свідчать про те, що значення рівня податкової конкурентоспроможності підпорядковуються закону нормального розподілу, а його середнє значення складає 0,74.

Розподіл індексу якості інституційного середовища для 11 країн світу за 2011-2021 рр. (рисунок 3.7) не можна вважати нормальним, а середнє значення даного показника становить 0,57.

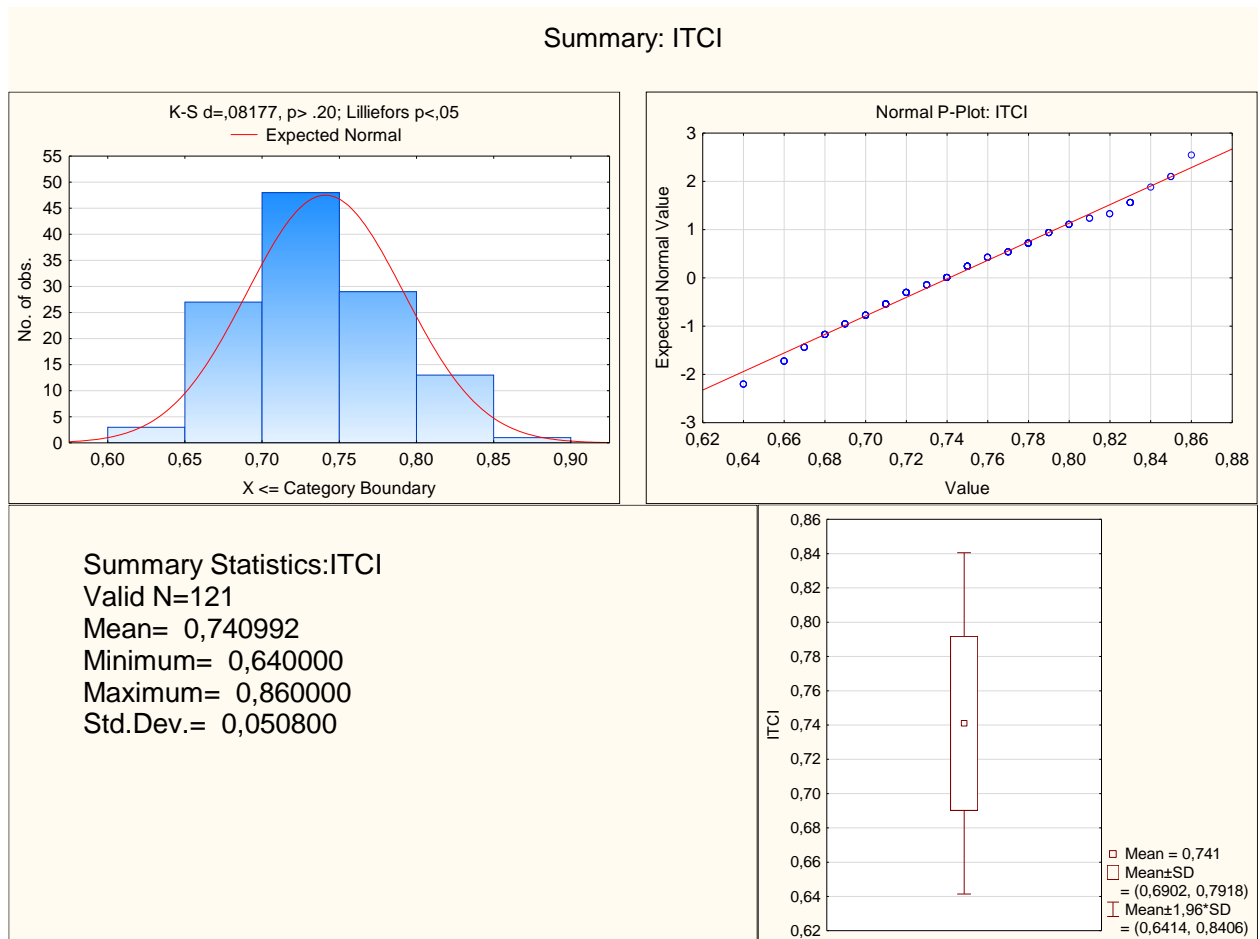

Рисунок 3.6 – Графік нормальності розподілу та описові статистики рівня податкової конкурентоспроможності для 11 країн світу за 2011-2021 рр.

Джерело: авторські розрахунки

Наведені в таблиці 3.14 показники описової статистики рівнів податкової конкурентоспроможності, тінізації економіки та індексу якості інституційного середовища свідчать про суттєву мінливість рівнів тінізації економіки та індексу якості інституційного середовища.

Середнє значення рівня тінізації економіки протягом 2011-2021 рр. коливається в межах від 22,0952 (середня гармонійна) до 23,5321 (середня арифметична). Мінімальне його значення за аналізований період становило 12,15, а максимальне – 36. Середнє квадратичне відхилення даного показника становить 0,4851, що складає 22,67% та свідчить про синхронність процесів трансформації політики детінізації економіки аналізованих країн.

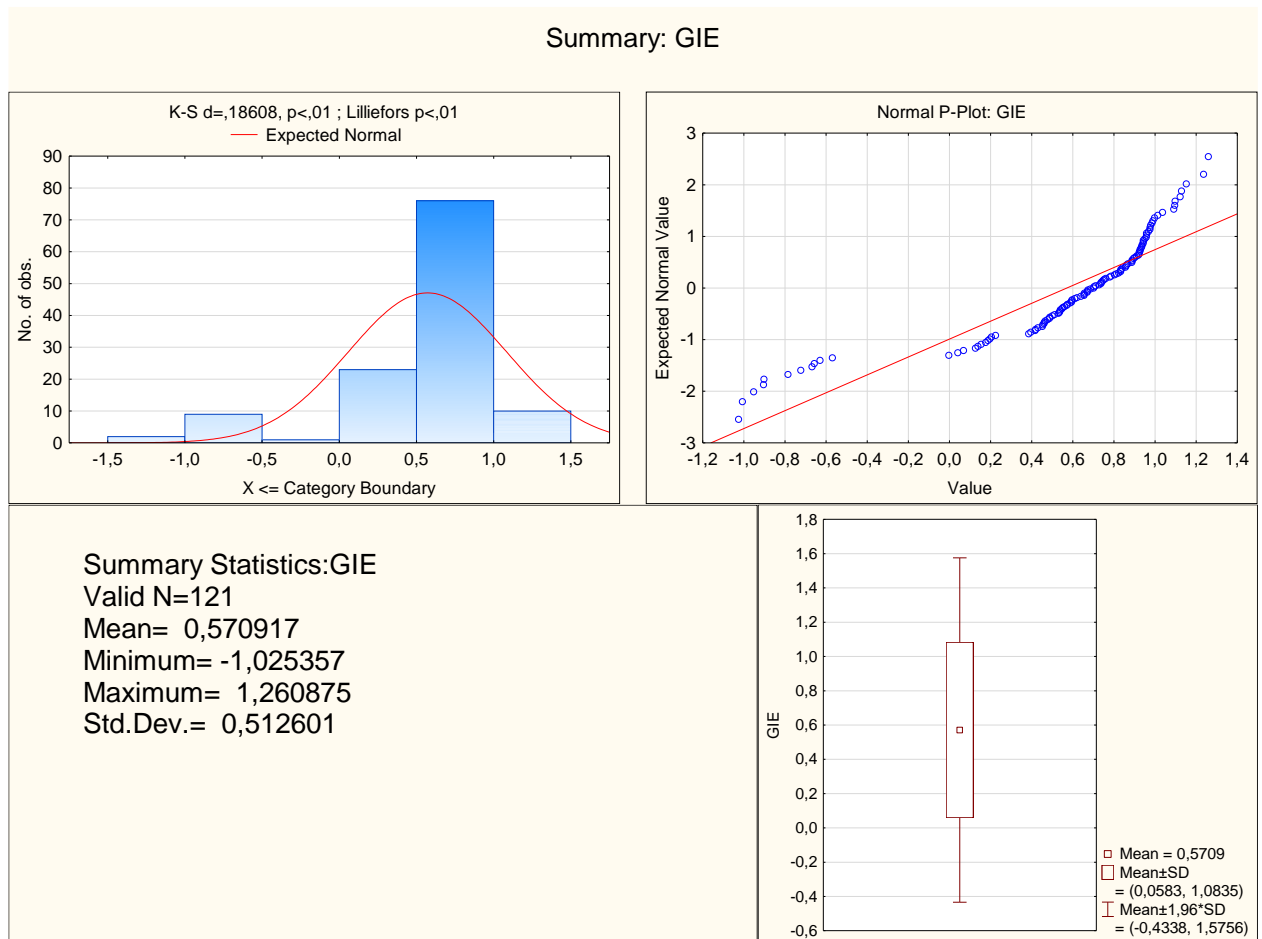

Рисунок 3.7 – Графік нормальності розподілу та описові статистики індексу якості інституційного середовища для 11 країн світу за 2011-2021 рр.

Джерело: авторські розрахунки

Таблиця 3.14 – Описові статистики рівнів податкової конкурентоспроможності, тінізації економіки та індексу якості інституційного середовища

Variable	Descriptive Statistics (Spreadsheet1)									
	Mean	Geometric Mean	Harmonic Mean	Median	Minimum	Maximum	Std.Dev.	Standard Error	Skewness	Kurtosis
SE	23,5321	22,8549	22,0952	23,5000	12,1500	36,0000	5,3366	0,4851	-0,4072	-0,3171
GIE	0,5709		-0,9057	0,7022	-1,0253	1,2608	0,5126	0,0466	-1,6997	2,5287
ITCI	0,7409	0,7392	0,7375	0,7400	0,6400	0,8600	0,05080	0,00461	0,2289	-0,5303

Джерело: авторські розрахунки

Мінімальний рівень податкової конкурентоспроможності країни становить 0,64, а максимально можливе його значення складає 0,86. При цьому середнє значення даного показника протягом 2011-2021 рр. коливається в межах від 0,7375 (середня гармонійна) до 0,7409 (середня арифметична). Варіація даного показника становить 0,0508, що складає 6,85%, що набагато менше за критичне значення (33%) та свідчить про синхронність процесів формування податкової конкурентоспроможності аналізованих країн.

Якість інституційного середовища характеризується наступними особливостями: мінімальне значення індексу якості інституційного середовища протягом 2011-2021 рр. складало -1,0253, максимальне – 1,2608. Середнє значення даного показника варіюється в межах від -0,9057 (середня гармонійна) до 0,5709 (середня арифметична). В той же час, варіація індексу якості інституційного середовища складає 0,5126, що становить 89,78% та свідчить про низьку якість інституційного середовища та неефективність політики державного управління в окремих країнах світу.

На наступному етапі проведемо кореляційний аналіз взаємозв'язку між рівнями тінізації економіки, податкової конкурентоспроможності та індексом якості інституційного середовища в розрізі 11 країн світу за 2011-2021 рр. (рисунки 3.8-3.9).

Результати побудови кореляційного поля точок взаємозв'язку між аналізованими показниками засвідчують наявність оберненого зв'язку між рівнем тінізації економіки та індексом якості інституційного середовища (коефіцієнт кореляції – 0,654) та прямого між рівнем податкової конкурентоспроможності та індексом якості інституційного середовища (коефіцієнт кореляції – 0,6247). Таким чином, зростання індексу якості інституційного середовища на 1 пункт призведе до зменшення рівня тінізації економіки та 6,81% і зростання рівня податкової конкурентоспроможності на 0,062%.

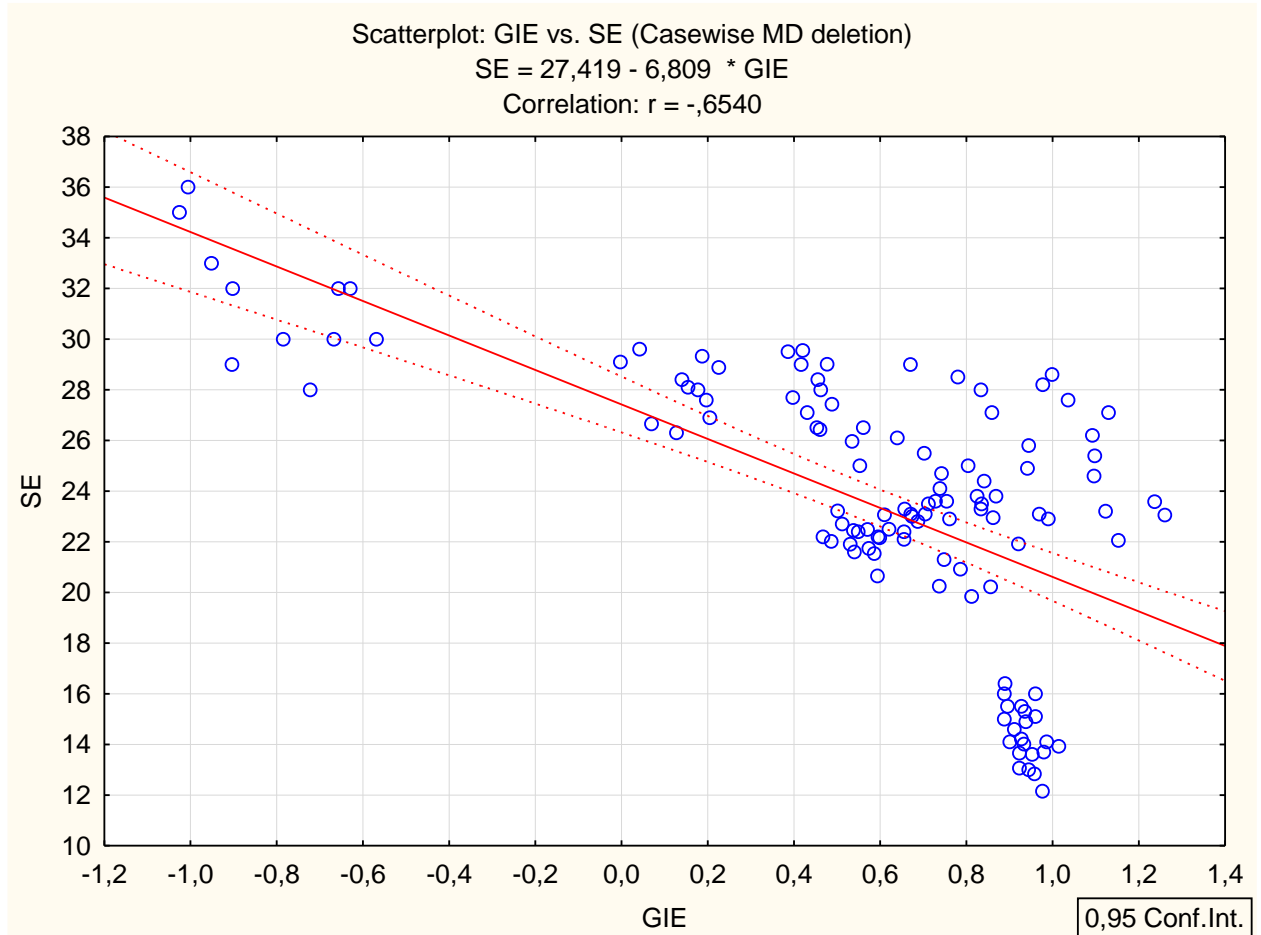

Рисунок 3.8 – Кореляційне поле точок взаємозв'язку між рівнем тінізації економіки та індексом якості інституційного середовища в розрізі 11 країн світу за 2011-2021 рр.

Джерело: авторські розрахунки

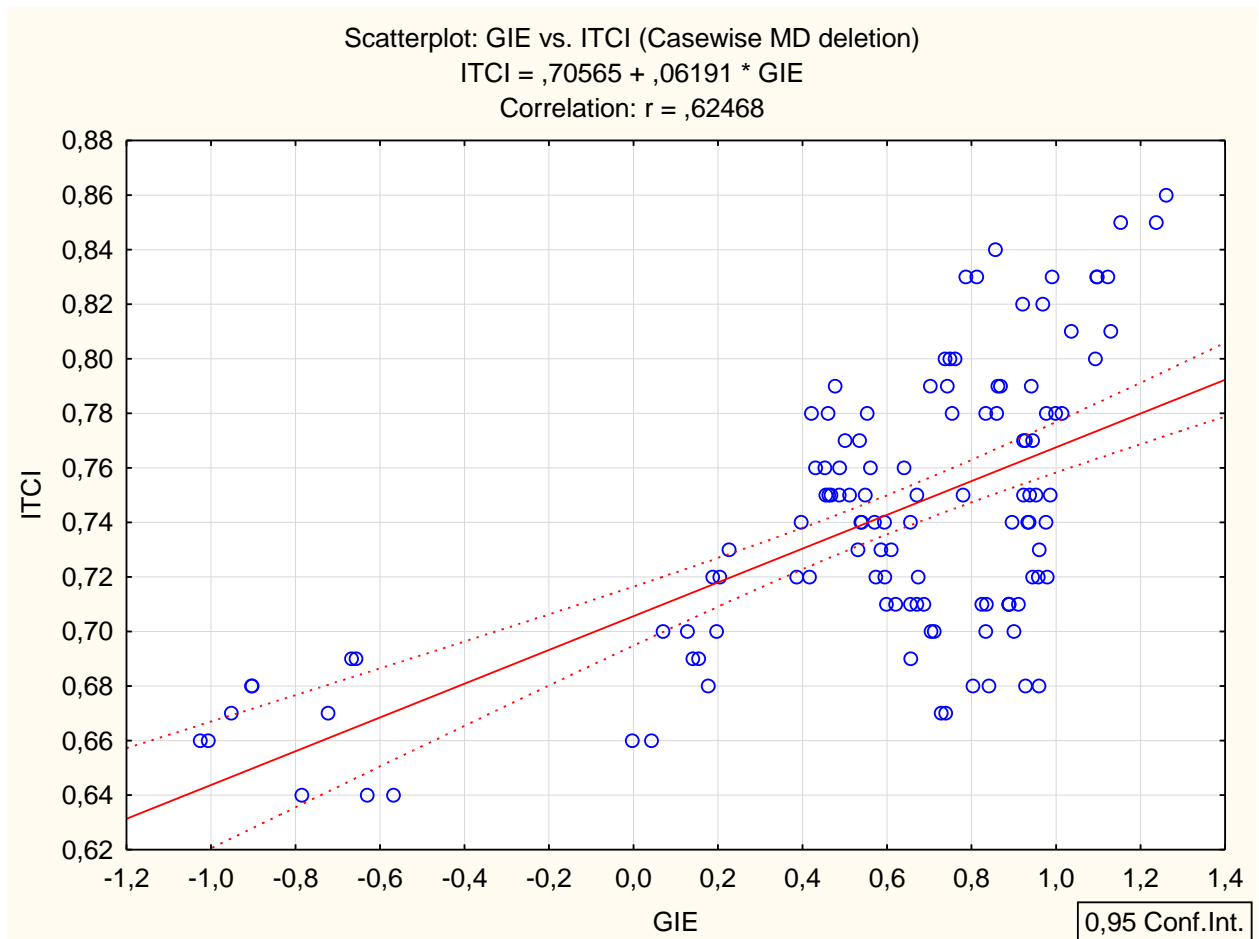

Рисунок 3.9 – Кореляційне поле точок взаємозв'язку між рівнем податкової конкурентоспроможності та індексом якості інституційного середовища в розрізі 11 країн світу за 2011-2021 рр.

Джерело: авторські розрахунки

На наступному етапі проведемо аналіз частоти, з якою окремі значення досліджуваних нами показників зустрічаються в межах аналізованої вибірки даних. Наведені в таблиці 3.15 та в додатку Д результати розподілу частот значень рівнів тінізації та податкової конкурентоспроможності економіки в розрізі 11 країн світу свідчать значну про низьку щільність аналізованих показників. Так, лише 16% значень індексу якості інституційного середовища знаходилися в інтервалі 0,88-1,13; 14,4% перебували в інтервалі – 0,63-0,88; та 13,9% значень знаходилися в межах 0,37-0,63.

Розподіл частот значень рівня податкової конкурентоспроможності засвідчив, що лише 17,67% значень знаходилися в інтервалі 21,425-24,075.

Найнижчі значення рівня податкової конкурентоспроможності (10,825-13,475) мало лише 1,86% спостережень.

Аналіз розподілу частот значень рівня тінізації економіки також про низьку щільність значень. Лише 23,56% спостережень мали значення в межах 0,72-0,75. Решта значень мали низьку частоту повторень.

Таблиця 3.15 – Розподіл частот значень індексу якості інституційного середовища в розрізі 11 країн світу

From To	Frequency table: GIE (Spreadsheet1) (Casewise deletion of missing data)						
	Count	Cumulative Count	Percent	Cumulative Percent	100% - Percent	Logits	Probits
-1,15237035172118<x<=-0,898344491933452	5	5	2,32558	2,3256	100,0000	-3,73767	-1,99072
-0,898344491933452<x<=-0,644318632145723	4	9	1,86047	4,1860	97,6744	-3,13065	-1,72949
-0,644318632145723<x<=-0,390292772357994	2	11	0,93023	5,1163	95,8140	-2,92022	-1,63368
-0,390292772357994<x<=-0,136266912570265	0	11	0,00000	5,1163	94,8837	-2,92022	-1,63368
-0,136266912570265<x<=0,117758947217464	3	14	1,39535	6,5116	94,8837	-2,66425	-1,51319
0,117758947217464<x<=0,371784807005194	8	22	3,72093	10,2326	93,4884	-2,17165	-1,26841
0,371784807005194<x<=0,625810666792923	30	52	13,95349	24,1860	89,7674	-1,14251	-0,70033
0,625810666792923<x<=0,879836526580652	31	83	14,41860	38,6047	75,8140	-0,46396	-0,28964
0,879836526580652<x<=1,13386238636838	35	118	16,27907	54,8837	61,3953	0,19597	0,12272
1,13386238636838<x<=1,38788824615611	3	121	1,39535	56,2791	45,1163	0,25250	0,15805
Missing	94	215	43,72093	100,0000	43,7209		

Джерело: авторські розрахунки

На наступному етапі дослідження проведено аналіз когерентності зростання податкової конкурентоспроможності країни та детінізації економіки під впливом інституційного середовища. В якості екзогенних змінних будуть використані рівні тінізації та податкової конкурентоспроможності країни (в межах процесної, інституційної, морально-етичної та економічної складових),

ендогенними змінними є індикатори, що характеризують якість інституційного середовища країни.

На основі структурного моделювання було сформовано систему структурних рівнянь, що формалізують вплив інституційного середовища на формування податкової конкурентоспроможності України та рівень тінізації її економіки наступного вигляду:

$$\left\{ \begin{array}{l} VA = 0,420 \times GIE + 0,01 \\ PSAVT = 0,214 \times GIE + 0,105 \\ GE = 0,164 \times GIE + 0,20 \\ RQ = GIE + 0,501 \\ RL = 0,210 \times GIE + 0,01 \\ CC = 0,462 \times GIE + 1,854 \\ ITCI_1 = ITCI + 0,765 \\ ITCI = 3,102 \times VA + 2,241 \times PSAVT + 5,174 \times GE + 4,651 \times RQ + \\ \quad 2,170 \times RL + 7,229 \cdot CC \\ CC = 2,203 \times RL + 3,147 \times RQ + 1,362 \times GE \\ GE = 4,144 \times CC + 6,824 \times RL + 3,196 \times PSAVT \\ PSAVT = 0,895 \times GE + 0,624 \times RQ + 0,478 \times RL + 0,692 \times CC \end{array} \right. \quad (3.7)$$

Побудовані за допомогою структурного моделювання системи структурних рівнянь для всіх аналізованих країн (параметри побудованих моделей наведені в таблиці 3.16) дозволяють зробити наступні висновки:

При підвищенні якості інституційної складової державного управління за індексом голос і підзвітність (VA), політична стабільність і відсутність насильства/тероризму (PCVAT), ефективність уряду (GE), якість законодавства (RQ), верховенство права (RL), контроль корупції (CC) в Україні на 1 %, рівень податкової конкурентоспроможності країни буде збільшено на 3,102%, 2,241%, 5,174%, 1,651%, 2,170%, 7,229% відповідно.

В той же час, індекс ефективності уряду та індекс контролю корупції здійснюють найбільший вплив на якість інституційного середовища в Україні.

Таблиця 3.16 – Параметри структурних рівнянь формалізації впливу інституційного середовища на рівень податкової конкурентоспроможності країни

Параметри моделі	Україна	Хорватія	Чехія	Естонія	Угорщина	Латвія	Литва	Польща	Румунія	Словенія	Словаччина
$VA \leftarrow GIE$	0,420	0,883	2,829	3,392	1,446	0,360	0,342	0,822	0,573	0,299	0,697
$PSAVT \leftarrow GIE$	0,214	0,450	0,027	0,028	0,033	0,183	0,174	0,419	0,292	0,152	0,355
$GE \leftarrow GIE$	0,164	0,345	-0,007	-0,036	-0,047	0,140	0,134	0,321	0,224	0,117	0,272
$RQ \leftarrow GIE$	1,00	2,102	1,000	1,000	1,000	0,856	0,814	1,957	1,365	0,713	1,659
$RL \leftarrow GIE$	0,210	0,441	0,210	0,210	0,210	0,180	0,171	0,411	0,287	0,150	0,348
$CC \leftarrow GIE$	0,462	0,971	0,894	4,310	0,158	0,396	0,376	0,904	0,631	0,329	0,766
$ITCI_1 \leftarrow ITCI$	1,00	2,102	0,189	11,119	2,343	0,856	0,814	1,957	1,365	0,713	1,659
$ITCI \leftarrow VA$	3,102	1,520	1,102	2,102	2,657	2,105	2,526	1,072	2,235	2,210	1,145
$ITCI \leftarrow PSAVT$	2,241	2,711	2,208	2,255	2,440	1,919	1,825	1,387	3,059	1,597	0,717
$ITCI \leftarrow GE$	5,174	3,876	4,651	2,884	2,042	4,431	4,213	4,128	2,064	3,686	2,582
$ITCI \leftarrow RQ$	4,651	3,470	1,117	1,847	1,651	1,414	1,344	3,232	2,254	1,176	2,739
$ITCI \leftarrow RL$	2,170	4,561	1,237	1,286	1,438	1,858	1,767	2,248	2,962	1,546	3,599
$ITCI \leftarrow CC$	7,229	6,889	6,606	4,590	5,564	3,622	3,443	5,278	5,773	3,013	7,015
$CC \leftarrow RL$	2,203	4,631	1,027	20,109	17,725	1,887	1,794	4,312	3,008	1,570	3,654
$CC \leftarrow RQ$	3,147	6,615	1,226	4,114	54,460	2,695	2,562	6,160	4,296	2,242	5,220
$CC \leftarrow GE$	1,362	2,863	5,111	7,334	6,170	1,166	1,109	2,666	1,859	0,970	2,259
$GE \leftarrow CC$	4,144	8,711	5,969	5,938	124,131	3,549	3,374	8,111	5,657	2,953	6,874
$GE \leftarrow RL$	6,824	14,344	181,575	258,608	599,527	5,844	5,556	13,357	9,316	4,862	11,319
$GE \leftarrow PSAVT$	3,196	6,718	8,775	2,620	29,665	2,737	2,602	6,256	4,363	2,277	5,301
$PSAVT \leftarrow GE$	0,895	1,881	12,300	12,559	14,876	0,766	0,729	1,752	1,222	0,638	1,485
$PSAVT \leftarrow RQ$	0,624	1,312	2,125	11,924	17,488	0,534	0,508	1,221	0,852	0,445	1,035
$PSAVT \leftarrow RL$	0,478	1,005	0,146	3,998	8,811	0,409	0,389	0,936	0,653	0,341	0,793
$PSAVT \leftarrow CC$	0,692	1,455	0,815	0,163	0,368	0,593	0,563	1,355	0,945	0,493	1,148

Аналіз параметрів моделей впливу інституційної складової на рівень податкової конкурентоспроможності інших країн свідчить, що при підвищенні індексу голосу і підзвітності на 1% рівень податкової конкурентоспроможності Хорватії зростає на 1,525%, Чехії – на 1,102%, Угорщини – на 2,657, Польщі – на 1,072%.

Підвищення індексу політичної стабільності і відсутності насильства/тероризму (PCVAT) на 1 пункт призводить до збільшення рівня податкової конкурентоспроможності від 0,717% (Словаччина) до 2,711% (Хорватія). В цілому, в усіх аналізованих країнах даний показник здійснює найменший вплив на рівень податкової конкурентоспроможності.

Одним із найбільш впливових індикаторів якості інституційного середовища країни є індекс ефективності уряду (GE) зростання якого на 1 пункт призведе до підвищення результуючого показника в середньому на 3,5%. Найбільшим є вплив даного показника на рівень податкової конкурентоспроможності України (зростання на 5,174%), Чехії (зростання на 4,651%), Литви (зростання на 4,213%), Латвії (зростання на 4,431%) та Польщі (зростання на 4,128%), найменшим – Румунії (на 1,365%).

Найбільший вплив на рівень податкової конкурентоспроможності країн індекс якості законодавства (RQ) здійснює в Хорватії (3,47%), Польщі (3,232%), Румунії (2,254%) та Словаччині (2,739%). В інших країнах зростання даного індексу призводить до зростання податкової конкурентоспроможності в середньому на 1,4%.

Найбільший вплив на рівень податкової конкурентоспроможності усіх аналізованих країн здійснює індекс контролю корупції (CC). Так, його зростання на 1 пункт призводить до підвищення рівня податкової конкурентоспроможності Словаччини на 7,015%, Хорватії – на 6,889%, Чехії – на 6,606%, Румунії – на 5,773%.

В цілому, можна зробити висновок про те, що інституційна складова здійснює найбільший вплив на рівень податкової конкурентоспроможності в Україні.

Крім того, враховуючи доведений в попередніх розділах обернений зв'язок між рівнями податкової конкурентоспроможності та тінізації економіки можна зробити висновок про те, що підвищення якості інституційного середовища здійснить безпосередній вплив і на рівень тінізації економіки.

На останньому етапі дослідження за допомогою індексів нецентральності буде проведено перевірки побудованих моделей на адекватність. Наведені в таблиці 3.17 результати розрахунків засвідчують надійність та достовірність отриманих результатів.

Таблиця 3.17 – Індеси нецентральності в розрізі аналізованих країн світу

	Параметр нецентральності розподілу	Індекс Стінгера-Лінда	Індекс нецентральності МакДональда	Гамма індекс	Скоригований гамма індекс
Україна	0,017	0,087	0,543	0,746	0,670
Словаччина	0,140	0,075	0,934	0,797	0,701
Чехія	0,046	0,055	0,875	1,192	0,980
Латвія	0,079	0,050	0,793	1,101	0,852
Україна	0,084	0,069	1,298	1,783	1,601
Хорватія	0,091	0,049	1,516	1,904	1,674
Чехія	0,074	0,047	1,852	1,850	2,102
Естонія	0,038	0,032	1,417	1,632	2,036
Угорщина	0,052	0,063	0,695	0,954	0,857
Латвія	0,005	0,016	0,811	1,019	0,896
Литва	0,075	0,078	0,991	1,525	1,125

Джерело: авторські розрахунки

Аналіз наведений в таблиці 3.17 даних дозволяє зробити винос про середній рівень адекватності побудованих моделей. Так, розрахункові значення параметру нецентральності розподілу та індексу Стінгера-Лінда для Словаччини, України, Угорщини та Литви перевищують оптимальний рівень (не більше 0,05), що свідчить про задовільну якість побудованих моделей. В той же час, параметри структурних моделей Чехії, Естонії та Латвії є найбільш достовірними.

Значення індексу нецентральності МакДональда, гамма індексу та скоригованого гамма індексу також підтверджують задовільний рівень достовірності побудованих систем рівнянь. Для України та Словаччини

значення для всіх трьох критеріїв менші за критичні (0,95), в той час як для інших країн побудовані моделі є більш адекватними.

Таким чином, результати проведеного аналізу дозволяють нам зробити висновок про вагомий вплив інституційної складової на рівень податкової конкурентоспроможності країни. Складність та трудомісткість процесу нарахування та сплати податків, неузгодженість податкового законодавства негативно позначають на конкурентоспроможності податкової системи країни, її сприйнятті бізнесом та міжнародними партнерами. Нехтування інституційною складовою формування податкової конкурентоспроможності негативно позначається на обсягах наповнення державного бюджету, ефективності функціонування офіційного сектору економіки в цілому та податкової системи в країні. До першочергових заходів впливу на рівня податкової конкурентоспроможності країни та тінізації її економіки мають належати:

1. Покращення якості законодавчої складової державного регулювання економіки в цілому і її податкової складової, зокрема. Однією із найбільш вагових складових даних процесів є перегляд вітчизняного податкового законодавства, оптимізація податкового навантаження, усунення податкових протиріч тощо. Враховуючи те, що бізнес спрямовує свої інвестиції лише в ті країни світу, які здатні забезпечити їм найвищу норму прибутку, рівень податкового навантаження на інвестиційний прибуток є тим критерієм який враховується інвесторами при виборі країни інвестування коштів. Це означає, що підприємства надаватимуть пріоритет країнам із нижчим рівнем оподаткування, що дозволяє максимізувати норму прибутку після сплати податків. Таким чином, занадто високі ставки податку призведуть до перетоку інвестицій в інші більш «податково привабливі» країни та, відповідно, уповільнення темпів економічного зростання. Крім того, високі граничні податкові ставки можуть призвести до ухилення від сплати податків. Таким чином, в рамках даного підходу формування податкової

конкурентоспроможності країни можливе лише за рахунок оптимізації рівня податкового навантаження.

Реалізація даних заходів позитивно позначиться на рівні податкової конкурентоспроможності країни, зокрема в розрізі її процесної складової.

2. Боротьба з корупцією. Корупція в органах законодавчої та виконавчої влади здійснює негативний вплив на рівень міжнародної податкової конкурентоспроможності країни. Досить часто для міжнародних інвесторів та компаній рівень корупції в країні відіграє навіть більш вагому роль ніж рівень податкового навантаження. Прозорість умов для ведення бізнесу розглядається ними як запорука його успіху та прибутковості. Нажаль, протягом останніх років Україна вважається однією із найбільш корумпованих країн світу. Незважаючи на задекларовану владою готовність до відкритої та прозорої діяльності рівень корупції в країні все ще залишається одним із найвищих в світі. Важливість даних питань зумовлена не лише потребою підвищення рівня податкової конкурентоспроможності країни, але й є необхідною умовою отримання Україною статусу члена ЄС. Пріоритетність питань боротьби з корупцією та детінізацією економіки України для України підтверджується запровадженням Європейською комісією найкрупнішої програми технічної допомоги в сфері боротьби з корупцією в Україні «European Union Anti-Corruption Initiative in Ukraine (EUACI). У 2021 році за Індексом сприяння корупції році Україна посіла 122 місце поруч із Замбією, Непалом, Алжиром. Підписання у 2014 році Угоди про асоціацію між Україною та ЄС сприяло трансформації ключових векторів реалізації державної політики в контексті імплементації пріоритетів і норм ЄС, а отримання у 2022 році статусу кандидата в члени ЄС лише підвищило пріоритетність проведення реформ у сфері декорумпізації економіки та боротьби з відмиванням коштів. Для України це передбачає дотримання європейських антикорупційних стандартів, що базуються на зміні ціннісних орієнтирів суспільства, нульової толерантності до корупції та тінізації, більш добросовісного ведення бізнесу, транспарентності в публічному управлінні.

Висновки до розділу 3

З метою ідентифікації пріоритетних напрямків державної політики в контексті протидії тінізації економіки та зростання податкової конкурентоспроможності країни в роботі висунуто гіпотезу про вагому роль суб'єктивних факторів у поведінці економічних суб'єктів, що визначаються віковими, психологічними, релігійними та іншими індивідуальним особливостями сприйняття індивіда економічних та політичних процесів, що відбуваються в країні. Низький рівень податкової моралі населення обумовлює схильність платників податку до ухилення від виконання своїх податкових зобов'язань та негативно позначається на рівні податкової конкурентоспроможності країни, частці тіньового сектору, рівні корупції.

Для визначення характеру та сили впливу податкової моралі на рівні податкової конкурентоспроможності країни та тінізації економіки в роботі розроблено методичний підхід, що базується на поєднанні інструментів дескриптивного аналізу рядів даних, аналітичного методу, економетричного аналізу. Побудовані в роботі функціональні залежності між аналізованими показниками засвідчили довгостроковий односторонній вплив податкової моралі на рівні податкової конкурентоспроможності та тінізації економіки. Підвищення рівня податкової моралі в суспільстві на 1% призводить до зниження рівня тінізації та зростання рівня податкової конкурентоспроможності в аналізованих країнах. Коефіцієнт кореляції Пірсона для рівня податкової моралі та податкової конкурентоспроможності країни становить 0,7581, рівня корупції – 0,7158.

Основою ефективної політики детінізації економіки та підвищення податкової конкурентоспроможності країни визначено оцінювання якості інституційного середовища з подальшою реалізацією заходів по підвищенню її рівня. З цією метою в роботі висунуто та перевірено наукову гіпотезу, про те, що рівні податкової конкурентоспроможності та тінізації економіки формуються в певному інституційному середовищі, яке визначає відповідні

економічні відносини, що виникають в системі «публічна влада – бізнес – суспільство» шляхом обґрунтування норм і правил, що забороняють та прописують відповідну поведінку в суспільстві.

Для кількісної характеристики якості інституційного середовища в країні запропоновано методологічний підхід до оцінювання індексу якості інституційного середовища як інтегрального показника, що узагальнює шість вимірів державного управління: голос і підзвітність, політична стабільність і відсутність насильства/тероризму, ефективність уряду, якість законодавства, верховенство права, контроль корупції.

За результатами розрахунку індексу якості інституційного середовища 11 країн світу за 2011-2021 рр. зроблено висновок про те, що Естонія, Чехія, Литва та Словаччина мають найвищі значення якості інституційного середовища, в той час як Україна має одні із найгірші показників. Середнє значення даного показника варіюється в межах від -0,9057 до 0,5709. Варіація індексу якості інституційного середовища складає 0,5126, що свідчить про низьку ефективність політики державного управління в окремих країнах світу.

У контексті оцінювання впливу складових інституційного середовища на податкову конкурентоспроможність країни розроблено методологію побудови системи структурних рівнянь відповідно до якої кожний індикатор якості інституційного середовища здійснює вплив на рівень податкової конкурентоспроможності країни та одночасно на інші складові індексу якості інституційного середовища. За результатами моделювання встановлено, що найбільший вплив на якість інституційного середовища в Україні здійснюють індекс ефективності уряду та індекс контролю корупції. Підвищення якості інституційного середовища на 1 % в межах індексу голосу і підзвітності супроводжується підвищенням рівня податкової конкурентоспроможності в Хорватії на 1,525%, Чехії – на 1,102%, Угорщини – на 2,657, Польщі – на 1,072%. Одним із найбільш впливових індикаторів якості інституційного середовища країни є індекс ефективності уряду зростання якого на 1 пункт призведе до підвищення рівня податкової конкурентоспроможності України на

5,174%, Чехії – на 4,651%, Литви – на 4,213%, Латвії – на 4,431%, Польщі – на 4,128%, Румунії – на 1,365%.

З метою визначення інструментів мінімізації негативного впливу тіньового сектору на рівень податкової конкурентоспроможності країни в роботі висунуто гіпотезу про те, що цифровізація процесів адміністрування податків здійснює статистично значущий вплив на детінізацію економіки та підвищення податкової конкурентоспроможності країни. Рівень запровадження цифрових технологій запропоновано оцінювати на основі восьми міжнародних індексів: індекс цифрової економіки та суспільства (DESI), індекс цифрової еволюції (DEI), індекс прийняття цифровізації (DAI), індекс розвитку інформаційно комунікаційних технологій (IDI), глобальний інноваційний індекс (GII); індекс мережевої готовності (NRI), індекс цифровізації економіки (eInt), індекс світової цифрової конкурентоспроможності (WDCI).

За результатами побудови моделей з фіксованими або випадковими ефектами встановлено, що найбільший вплив на результуючий показник здійснюють Індекс цифрової економіки та суспільства, Індекс цифрової еволюції, Глобальний інноваційний індекс, Індекс цифровізації економіки. Зростання Індeksu цифрової економіки та суспільства на 1 пункт призводить до підвищення рівня податкової конкурентоспроможності України на 0,288%, Угорщини – на 0,324%, Словаччини – на 0,212%, Латвії – на 0,238%, Румунії – на 0,243%, Угорщини на 0,273%. В той же час, індикатори цифровізації економіки практично не впливають на рівень тінізації економіки. Так, зростання індексів цифровізації економіки призводить до зниження рівня тінізації від 0,03 до 0,21%. Найменший вплив на результуючий показник здійснюють індекс світової цифрової конкурентоспроможності (0,05-0,09%) та індекс цифрової еволюції (0,07-0,11%).

Основні положення даного розділу опубліковано автором у роботах: [57, 58, 60, 63]

ВИСНОВКИ

На основі бібліометричного та трендового аналізів проведених за допомогою інструментарію VOSviewer v. 1.6.10 та Google Trends проаналізовано змістовно-контекстуальні та еволюційно-просторові закономірності розвитку наукових досліджень із питань податкової конкурентоспроможності. За результатами аналізу було визначено тренди зміни уваги науковців до питань податкової конкурентоспроможності та інтересу користувачів пошукової системи Google до питань податкової конкуренції та податкової конкурентоспроможності; здійснено структурний аналіз публікацій з питань податкової конкуренції за галузями знань, сформовано чотири кластери міжнародних дослідницьких мереж із питань податкової конкурентоспроможності за географічною ознакою, здійснено мережеву візуалізацію авторів найбільш цитованих публікацій з досліджуваної тематики, проведено візуалізацію наукових публікацій за ключовими поняттями та виокремлено їх кластери. Виявлено, що проблеми податкової конкурентоспроможності не є новими для економічної науки, а етапом становлення теорії податкової конкурентоспроможності країни можна вважати 2003-2005 рр. Структурний аналіз публікацій з питань податкової конкуренції, що індексуються наукометричними базами даних за галузями знань засвідчив міжгалузевий характер досліджень. За даними БД Web of Science крім соціальних та економічних галузей знань, дані питання досліджуються в межах наступних предметних галузей: економіка (39% публікацій); фінанси бізнесу (6%); екологічні науки (6%); політологія (5%); право (4%); містознавство (3%); бізнес (3%); управління (3%); екологічні науки (2%); державне управління (2%); регіональне містобудування (2%); міжнародні відносини (2%); дослідження операцій (2%) та інші (21%).

За результатами аналізу метаданих публікацій з питань податкової було виділено 5 кластерів, що узагальнюють наукові дослідження з питань податкової конкурентоспроможності. Зроблено висновок про те, що найчастіше

поняття податкової конкурентоспроможності розглядається поруч із поняттями податок, економіка, конкуренція, витрати, оподаткування.

Це дозволило визначити характерні риси податкової конкурентоспроможності країни та узагальнити найбільш поширені теорії її виникнення. Під податковою конкурентоспроможністю країни запропоновано розуміти здатність податкової системи країни отримувати сталі конкурентні переваги в процесі залучення зовнішніх та мобілізації внутрішніх фінансових ресурсів, що виступають об'єктом оподаткування, за рахунок встановлення оптимального рівня податкового навантаження та диференціації фіскальних інструментів з метою мінімізації обсягів тіньового ухилення від оподаткування, максимізації темпів економічного зростання країни та формування сприятливого середовища функціонування бізнесу.

За результатами аналізу драйверів формування податкової конкурентоспроможності країни розроблено методичний підхід до оцінювання рівня податкової конкурентоспроможності країни як інтегрального показника, що узагальнює процесну, інституційну, морально-етичну та економічну складові його формування. Проведена на прикладі 10 країн світу апробація запропонованого підходу засвідчила середній рівень податкової конкурентоспроможності для всіх аналізованих країн протягом 2011-2021 рр. Україна, як країна, що характеризується високою трудомісткістю процесів адміністрування податків, невисоким рівнем економічної свободи, фіскального здоров'я та економічного розвитку має один із найнижчих рівнів податкової конкурентоспроможності.

На основі поєднання методів ієрархічної та неієрархічної (метод к-середніх) кластеризації проведено кластеризацію країн з точки зору визначення країн-податкових конкурентів України та країн, що мають подібні податкові системи в розрізі процесних, інституційних, морально-етичних та економічних детермінант формування податкової конкурентоспроможності. Україна поруч зі Словаччиною, Словенією, Угорщиною, Румунією, Хорватією та Естонією віднесена до третього кластеру країн, що характеризуються помірним рівнем

податкового навантаження, середніми рівнями фіскального здоров'я, податкової та економічної свободи, більш дорого вартісними та трудомісткими процедурами адміністрування податків при здійсненні експортно-імпоротної діяльності. В той же час, до першого кластеру віднесено Австрію, Німеччину, Данію, Іспанію, Фінляндію, Францію, Грецію, Ірландію, Італію, Нідерланди, Португалію, Швецію як країни, податкова система яких характеризується помірним навантаженням на платників податку, середнім рівнем податкової моралі та фінансової грамотності населення, а рівні їх фіскального здоров'я та податкової та економічної свободи знаходяться на середньому рівні

За результатами аналізу трендів функціонування тіньового сектору економіки було виділено три найбільш за обсягами та частотою використання операції із тіньового приховування доходів: неофіційне виробництво, неофіційна зайнятість, здійснення фірмою діяльності без офіційної реєстрації. Дані про обсяги цих операцій слугували підґрунтям для моделювання впливу тінізації економіки на інтегральний рівень податкової конкурентоспроможності країни. На основі поєднання тестів Шапіро-Уїлка, методу Спірмена та інструментів кореляційно-регресійного аналізу було доведено негативний вплив тіньових операцій на рівень податкової конкурентоспроможності 11 країн світу протягом 2011-2021 рр. Найбільший вплив на рівень податкової конкурентоспроможності світу здійснює тіньова зайнятість населення.

Мінімізація даних впливів можлива за рахунок імплементації механізмів реформування податкової політики України з точки зору підвищення її привабливості як на міжнародній арені, так і серед представників внутрішнього бізнес-середовища шляхом детінізації економіки. До першочергових заходів віднесено: проведення неупереджених перевірок діяльності податкової та митної служб, зменшення корупції в державних органах; організація та систематизація взаємовідносин між окремими відомствами шляхом налагодження взаємодії між окремими суб'єктами фінансового сектору та державними установами; розвиток системи міжнародного співробітництва у напрямку запобігання участі вітчизняних суб'єктів господарювання в

транснаціональних схемах приховування доходів та виведення їх на територію інших держав; удосконалення порядку обчислення та сплати податків, скорочення витрат часу на заповнення та ведення податкової звітності; посилення відповідальності за ухилення від сплати податків, у тому числі збільшення матеріальних розмірів та запровадження кримінальної відповідальності за тінізацію доходів в особливо великих розмірах у разі завдання державі шкоди в особливо великих розмірах; запровадити електронні сервіси моніторингу грошових потоків (у т.ч. із застосуванням штучного інтелекту та машинного навчання), розробку методології виявлення ризикових фінансових операцій, удосконалення інструментарію впровадження системи оподаткування тощо.

Ідентифікацію пріоритетних напрямків державної політики протидії тінізації економіки та зростання податкової конкурентоспроможності країни запропоновано здійснювати з урахуванням суб'єктивних факторів, що визначають поведінку економічних суб'єктів та визначаються віковими, психологічними, релігійними та іншими індивідуальними особливостями сприйняття індивіда економічних та політичних процесів, що відбуваються в країні. За результатами аналізу доведено, що Україна має низький рівень податкової моралі населення. Частка населення, що має нульовий рівень толерантності до приховування податкових зобов'язань, ухилення від сплати податків та хабарництва в середньому не перевищує 9%. В той же час, більше 50% населення позитивно відносяться до ухилення від оподаткування.

На основі поєднання інструментів дескриптивного аналізу рядів даних, аналітичного методу, економетричного аналізу доведено, що низький рівень податкової моралі населення обумовлює схильність платників податку до ухилення від виконання своїх податкових зобов'язань та негативно позначається на рівні міжнародної податкової конкурентоспроможності країни, частці тіньового сектору та рівні корупції.

Моделювання когерентності зростання податкової конкурентоспроможності країни та детінізації економіки під впливом інституційного середовища проведено на основі побудови системи структурних рівнянь. Для цього було розроблено методологічний підхід до оцінювання індексу якості інституційного середовища як інтегрального показника, що узагальнює шість вимірів державного управління: голос і підзвітність, політична стабільність і відсутність насильства/тероризму, ефективність уряду, якість законодавства, верховенство права, контроль корупції. За результатами розрахунку індексу якості інституційного середовища для 11 країн світу за 2011-2021 рр. встановлено, що Естонія, Чехія, Литва та Словаччина мають найвищі значення якості інституційного середовища, в той час як Україна має одні із найгірших показників. Середнє значення даного показника варіюється в межах від -0,9057 до 0,5709. Варіація індексу якості інституційного середовища складає 0,5126, що свідчить про низьку ефективність політики державного управління в окремих країнах світу. Результати формалізації зв'язку між рівнями тінізації економіки, податкової конкурентоспроможності та індикаторами цифровізації економіки засвідчили, що найбільший вплив на якість інституційного середовища в Україні здійснюють індекс ефективності уряду та індекс контролю корупції. Підвищення якості інституційного середовища на 1 % в межах індексу голосу і підзвітності супроводжується підвищенням рівня податкової конкурентоспроможності в Хорватії на 1,525%, Чехії – на 1,102%, Угорщини – на 2,657, Польщі – на 1,072%. Одним із найбільш впливових індикаторів якості інституційного середовища країни є індекс ефективності уряду зростання якого на 1 пункт призведе до підвищення рівня податкової конкурентоспроможності України на 5,174%, Чехії – на 4,651%, Литви – на 4,213%, Латвії – на 4,431%, Польщі – на 4,128%, Румунії – на 1,365%.

На основі побудови моделей з фіксованими або випадковими ефектами розроблено науково-методичний підхід до формалізації залежності рівня податкової конкурентоспроможності від рівня запровадження цифрових

технологій, який запропоновано визначати на основі врахування значень восьми міжнародних індексів: індекс цифрової економіки та суспільства, індекс цифрової еволюції, індекс прийняття цифровізації, індекс розвитку інформаційно комунікаційних технологій, глобальний інноваційний індекс; індекс мережевої готовності, індекс цифровізації економіки, індекс світової цифрової конкурентоспроможності. Проведені розрахунки засвідчили, що в більшості країн значення індексу якості інституційного середовища у 2021 році погіршилися порівняно із 2011 роком. Україна має найгірші значення індексу якості інституційного середовища, що свідчить про потребу трансформації існуючого інструментарію державного управління. За результатами моделювання встановлено, що найбільший вплив на рівень податкової конкурентоспроможності здійснюють індекс цифрової економіки та суспільства, індекс цифрової еволюції, глобальний інноваційний індекс, індекс цифровізації економіки. Зростання індексу цифрової економіки та суспільства на 1 пункт призводить до підвищення рівня податкової конкурентоспроможності України на 0,288%, Угорщини – на 0,324%, Словаччини – на 0,212%, Латвії – на 0,238%, Румунії – на 0,243%, Угорщини на 0,273%. В той же час, індикатори цифровізації економіки практично не впливають на рівень тінізації економіки. Так, зростання індексів цифровізації економіки призводить до зниження рівня тінізації від 0,03 до 0,21%. Найменший вплив на результуючий показник здійснюють індекс світової цифрової конкурентоспроможності (0,05-0,09%) та індекс цифрової еволюції (0,07-0,11%).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Adam A., Kammas P. Tax policies in a globalized world: is it politics after all?. *Public Choice*. 2007. Vol. 133. No 3/4. P. 321-341.
2. Akay A., Bargain O., Dolls M., Neumann D., Peichl A., Siegloch S. Happy taxpayers? Income taxation and Well-Being, IZA Discussion Paper, No. 6999, November, 2012. P. 1-34.
3. Albanese M., Bonasia M., Napolitano O., Spagnolo N. Happiness, taxes and social provision: a note. *Economics Letters*. 2015. Vol. 135. P. 100-103.
4. Alm J., Torgler B. Culture differences and tax morale in the United States and in Europe. *Journal of Economic Psychology*. 2006. Vol. 27. No. 2. P. 224–246. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.joep.2005.09.002>
5. Areo O., Gershon O., Osabuohien E. Improved public services and tax compliance of small and medium scale enterprises in Nigeria: a generalized ordered logistic regression. *Asian Economic and Financial Review*. 2020. Vol. 10(7). P. 833–860. DOI: <https://doi.org/10.18488/journal.aefr.2020.107.833860>
6. Arnold J. Do tax structures affect aggregate economic growth?: empirical evidence from a panel of OECD countries. OECD Economics Department Working Papers, No. 643, OECD Publishing, Paris, 2008.
7. Avi-Yonah R. Globalization, tax competition, and the fiscal crisis of the welfare state. *Harvard Law Review*. 2000. Vol. 113. No. 7. P. 1573-1676.
8. Azacis H., Collie D. R. A general model of international tax competition with applications. Cardiff Economics Working Papers, No. E2021/31, Cardiff University, Cardiff Business School, Cardiff, 2021. URL: <https://www.econstor.eu/handle/10419/261224> (дата звернення: 15.01.2023).
9. Bahl R. W. A regression approach to tax effort and tax ratio analysis. Staff Papers - International Monetary Fund). 1971. Vol. 18. No. 3. P. 570-612.
10. Baldwin R. E., Krugman P. Agglomeration, Integration and Tax Harmonization. *European Economic Review*. 2004. Vol. 48. P. 1-23.

11. Barbera A., Merello P., Molina R. Determinants of corporate effective tax rates: evidence from the euro area. *Academia Revista Latinoamericana de Administración*. 2020. Vol. 33. No. 3/4. P. 427-444. DOI: <https://doi.org/10.1108/ARLA-12-2019-0238>
12. Bhattacharya R. ICT solutions for the informal sector in developing economies: What can one expect? *Electronic Journal of Information Systems in Developing Countries*. 2019. Vol. 85:e12075. <https://doi.org/10.1002/isd2.12075>
13. Boiko A., Samusevych I. The role of tax competition between the countries of the world and the features of determining the main tax competitors of Ukraine among the European countries. *Financial Markets, Institutions and Risks*. 2017. Vol. 1(1). P. 72-79. DOI: [http://doi.org/10.21272/fmir.1\(1\).72-79.2017](http://doi.org/10.21272/fmir.1(1).72-79.2017)
14. Bradford D., Oates W. The Analysis of Revenue Sharing in a New Approach to Collective Fiscal Decisions. *Quarterly Journal of Economics*. 1971. Vol. 85(3). P. 416-439.
15. Brueckner J. K. A Tiebout/Tax Competition Model. *Journal of Public Economics*. 2000. Vol. 77. P. 285-306.
16. Bucovetsky S. Asymmetric Tax Competition. *Journal of Urban Economics*. 1991. Vol. 30. P. 67-181.
17. Business Ready (B-READY). The World Bank: website. URL: <https://www.doingbusiness.org/en/reports/thematic-reports/paying-taxes-2019> (дата звернення: 15.01.2023)
18. Bukhtiarova A., Semenog A., Mordan Ye., Kremen V., Balatskyi Ye. Modeling the dynamic patterns of banking and non-banking financial intermediaries' performance. *Banks and Bank Systems*. 2022. Vol. 17(1). P. 49-66. DOI: [http://doi.org/10.21511/bbs.17\(1\).2022.05](http://doi.org/10.21511/bbs.17(1).2022.05)
19. Bukhtiarova A., Semenog A., Razinkova M., Nebaba N., Haber J. A. Assessment of financial monitoring efficiency in the banking system of Ukraine. *Banks and Bank Systems*. 2020. Vol. 15(1), 98-106. DOI: [http://doi.org/10.21511/bbs.15\(1\).2020.10](http://doi.org/10.21511/bbs.15(1).2020.10)

20. Castro G. Á., Remírez Camarillo D. B. Determinants of tax revenue in OECD countries over the period 2001–2011. *Contaduría y Administración*. 2014. Vol. 59. P. 35–59. DOI: [http://dx.doi.org/10.1016/S0186-1042\(14\)71265-3](http://dx.doi.org/10.1016/S0186-1042(14)71265-3)
21. Caurkubule Ž., Rubanovskis A. Shadow economy as an obstacle to sustainable economic development. *Journal of Security and Sustainability Issues*. 2014. Vol. 4. P. 175–186.
22. Celikay F. Dimensions of tax burden: a review on OECD countries. *Journal of Economics, Finance and Administrative Science*. 2020. Vol. 25. No. 49. P. 27-43. DOI: <https://doi.org/10.1108/JEFAS-12-2018-0138>
23. Daude C., Gutiérrez H., Melguizo A. What drives tax morale?: A focus on emerging economies. *Review of Public Economics*. 2013. Vol. 207. P. 9–40.
24. Daude C., Melguizo A. Taxation and more representation?: On fiscal policy, social mobility and democracy in Latin America. OECD Development Centre Working Paper 294, OECD, Paris. 2010.
25. De Soto E. *The Other Path. The invisibly revolution in the Third World*. London. New-York: Harper and Row. 342 p.
26. Denk P., Tax Competition and the EU Anti-money Laundering Regime. *Intertax*. 2022. Issue 11, P. 803-812, <https://doi.org/10.54648/taxi2022085>
27. Doing Business – 2017: Economy Rankings. *World Bank Group*. URL: <http://www.doingbusiness.org/> (дата звернення: 15.01.2023).
28. Easterly W., Rebelo S. Fiscal policy and economic growth. *Journal of Monetary Economics*. 1993. Vol. 32. No. 3. P. 417-458.
29. Emerging from the shadows: the shadow economy to 2025 (2017). The Association of Chartered Certified (ACCA). Glasgow, 2017. June. URL: <https://www.accaglobal.com/sg/en/professional-insights/global-economics/Emerging-from-theshadows.html> (дата звернення: 15.01.2023).
30. Engen E., Skinner J. Fiscal policy and economic growth. NBER Working Paper, 4223, National Bureau of Economic Research, Cambridge, MA, 1992.

31. Enste D. The shadow economy in industrial countries. IZA World of Labor, 2015. DOI: <https://doi.org/10.15185/izawol.127>
32. Esselaar, S., Stork, C., Ndiwalana, A., Deen-Swarrray, M. ICT usage and its impact on profitability of SMEs in 13 African countries. *Information Technologies and International Development Journal*. 2007. Vol. 4(1). P. 87–100. DOI: <https://doi.org/10.1162/itid.2007.4.1.87>
33. European Commission. 2021. Data on Taxation. URL: https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/economic-analysis/taxation/data-taxation_en (дата звернення: 12.12.2022).
34. Fitri F., Nurlaela N., Chair U. Tax knowledge and tax morale in tax compliance. *Jurnal Ilmiah MEA (Manajemen, Ekonomi, & Akuntansi)*. 2022. Vol. 6(2). P. 375-389. DOI: <https://doi.org/10.31955/mea.v6i2.2001>.
35. Garcia-Murillo M., Velez-Ospina J. A. ICTs and the informal economy: mobile and broadband roles. *Digital Policy, Regulation and Governance*. 2017. Vol. 19(1). P. 58-76. DOI: <https://doi.org/10.1108/DPRG-02-2016-0004>
36. Glants V. Optimization of Bank Expenses on Marketing Communications. *Financial Markets, Institutions and Risks*. 2018. Vol. 2(1). P. 37-49.
37. Global Foreign Direct Investments Country Attractiveness Index. URL: <http://www.fdiattractiveness.com/ranking-history/> (дата звернення: 15.01.2023).
38. Guziejewska B., Grabowski W., Bryndziak S. Tax competition strategies in corporate income tax – The case of EU countries. *Business and Economic Horizons*, 2015. Vol. 10. P. 253–71. DOI: <https://doi.org/10.15208/beh.2014.21>
39. Hart K. Informal urban income opportunities and urban employment in Ghana. *Journal of modern African studies*. 1973. Vol. 11. Issue 1. P. 61–90.
40. Helcmanovská M., Andrejovská A. Tax Rates and Tax Revenues in the Context of Tax Competitiveness. *Journal of Risk and Financial Management*. 2021. Vol. 14: 284. DOI: <https://doi.org/10.3390/jrfm14070284>

41. Hodges H., Anderson B. F. Economic competitiveness and taxes. *Competitiveness Review*. 2022. Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. DOI: <https://doi.org/10.1108/CR-08-2021-0105>
42. Human Development Reports. URL: <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi> (дата звернення: 15.01.2023).
43. Ilavarasan P. V. Present and future of use and impact of Information and communication technology in the informal microenterprises: Insights from India. *The Electronic Journal of Information Systems in Developing Countries*. 2019. Vol. 85(3). DOI: <https://doi.org/10.1002/isd2.12091>
44. Index Economic Freedom. URL: <https://www.heritage.org/index/> (дата звернення: 15.01.2023).
45. International Tax Competitiveness Index. Tax Foundation: website. URL: <https://taxfoundation.org/publications/international-tax-competitiveness-index/> (дата звернення: 15.01.2023).
46. Karpowicz A., Majewska E. Corporate Income Tax Determinants: How Important Is the Tax Rate? Paper presented at the 27th International Scientific Conference on Economic and Social Development, Rome, Italy, March 1, 2018.
47. Keen M. Tax competition. *The New Palgrave Dictionary of Economics*, Ed. Steven N. Durlauf and Lawrence E. Blume, Palgrave Macmillan, 2008.
48. Kiekenbeld B. J. Harmful Tax Competition in the European Union: Code of Conduct, Countermeasures and EU, Alphen aan den Rijn, Kluwer Law International, 2004, 160 p.
49. Kjoseva E. N., Maksimovska-Veljanovski A., Pendovska V. Open Door Tax Policy for Foreign Direct Investments in South Eastern Europe: Tax Incentives and Flat Tax in Action. *Interax*. 2015. Issue 11. P. 730-741. DOI: <https://doi.org/10.54648/taxi2015068>
50. Lago-Peñas I., Lago-Peñas S. The determinants of tax morale in comparative perspective: Evidence from European countries. *European Journal of Political Economy*. 2010. Vol. 26. P. 441–453.

51. Lampreave P. Fair tax competition vs. harmful tax competition. URL: <https://globtaxgov.weblog.leidenuniv.nl/2018/10/01/fair-tax-competition-vs-harmful-tax-competition/>
52. Lane T. How does happiness relate to economic behaviour? A review of the literature. *Journal of Behavioral and Experimental Economics*. 2017. Vol. 68. P. 62-78. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.socec.2017.04.001>
53. Liapis K. J., Galanos C. L., Politis E. D., Kantianis D. D. A Quantitative Approach to Measure Tax Competitiveness Between EU Countries. *International Journal of Economic Sciences and Applied Research*. 2014. Vol. 7. Issue 3. P. 7-23
54. Ludema R., Wooton I. Economic Geography and the Fiscal Effects of Regional Integration. *Journal of International Economics*. 2000. Vol. 52(2). P. 331-357.
55. Lyulyov O., Lyeonov S., Tiutiunyk I., & Podgórska J. The impact of tax gap on macroeconomic stability: Assessment using panel VEC approach. *Journal of International Studies*. 2021. Vol. 14(1). P. 139-152. DOI: <https://doi.org/10.14254/2071-8330.2021/14-1/10>
56. Martínez-Vázquez J., Torgler B. The evolution of tax morale in modern Spain. *Journal of Economic Issues*. 2009. Vol. 43. P. 1–28.
57. Mazurenko O. Implications of social factors in tax compliance behavior. *Business Ethics and Leadership: Proceedings of the International Scientific and Practical Online-Conference, Sumy, November 29-30, 2021 / edited by Prof., Dr. Vasilyeva Tetyana. – Sumy: Sumy State University, 2021. P. 89-91.*
58. Mazurenko O. Institutional determinants of the international tax competitiveness. *Financial Markets, Institutions and Risks: Proceedings of the International Scientific and Practical Online-Conference, Sumy, November 20-22, 2021 / edited by Prof., Dr. Vasilyeva Tetyana. – Sumy: Sumy State University, 2021. P. 73-75*
59. Mazurenko O. Methodical approaches to assessing the tax competitiveness of countries. VI International European Conference on Social

Sciences: Proceedings Book, Kyiv, June 4-6, 2021 / edited by Prof., Dr. Olena Panchenko. – Kyiv Iksad Global Publication, 2021. P. 289

60. Mazurenko O. The role of information and communication technologies in the prevention of the shadow economy and increasing the tax competitiveness of the country. *Socio-Economic Challenges: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference*, Sumy, November 14–15, 2022 / edited by Prof., Dr. Vasilyeva Tetyana. – Sumy: Sumy State University, 2022. P. 183-187.

61. Mazurenko O., Tiutiunyk I. Tax competitiveness and shadow economic activity: system dynamics analysis. *New trends and best practices in socioeconomic research: The III International Science Conference SER-2020 (Economic Laboratory for Transition Research)*. Book of abstracts. Podgorica: 3M Makarije, 2020. P. 60.

62. Mazurenko, O., Tiutiunyk, I. The international tax competitiveness: bibliometric analysis. *Financial Markets, Institutions and Risks*. 2021. №5(1). P. 126-138. DOI: [https://doi.org/10.21272/fmir.5\(1\).126-138.2021](https://doi.org/10.21272/fmir.5(1).126-138.2021)

63. Mazurenko, O., Tiutiunyk, I., Derkach, L. The Impact of Tax Morality on Tax Evasion: Evidence of EU Countries. *Business Ethics and Leadership*. 2021. №5(3). P. 108-112. DOI: [https://doi.org/10.21272/bel.5\(3\).108-112.2021](https://doi.org/10.21272/bel.5(3).108-112.2021)

64. Mujtaba B. G., McClelland B., Williamson P., Khanfar N., Cavico F. J. An Analysis of the Relationship between Regulatory Control and Corruption based on Product and Market Regulation and Corruption Perceptions Indices. *Business Ethics and Leadership*. 2018. Vol. 2(3). P. 6-20. DOI: [https://doi.org/10.21272/bel.2\(3\).6-20.2018](https://doi.org/10.21272/bel.2(3).6-20.2018)

65. Mukherjee S. Cross Country Tax Competition and its Impact on Multinational Corporations – a Theoretical Re-examination. *Financial Markets, Institutions and Risks*. 2018. Vol. 2(1). P. 97-104. DOI: [https://doi.org/10.21272/fmir.2\(1\).97-104.2018](https://doi.org/10.21272/fmir.2(1).97-104.2018)

66. Mulyati Y., Ismanto J. The effect of e-filing implementation, tax knowledge and tax sanctions on taxpayer compliance with kemendikbud employees. *Indonesian Journal of Sustainable Accounting*. 2021. Vol. 4(2). P. 139–155. DOI: <https://doi.org/10.32493/jabi.v4i2.y2021.p139-155>

67. Myrdal G. *The Political Element in the Development of Economic Theory* (1st ed.). Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315133881>.
68. Oates W. E. *Fiscal Federalism*, Harcourt Brace Jovanovich Inc., New York, 1972. 54 p.
69. Parry I. W. H. How Large are the Welfare Losses from Tax Competition? *Journal of Urban Economics*. 2003. Vol. 54. P. 39-60.
70. Patterson B., Martínez Serrano F. Taxation in Europe: recent developments. European Parliament Working Paper ECON 131 EN 01-2003/Luxemburg: European Commission, 2003.
71. Portes A., Schauffler R. The informal Economy in Latin America: Definition, Measurement and policies. Working Paper No 5. Programme in Comparative International Development. Department of Sociology, John Hopkins University. Baltimore MD 21218 USA.
72. Proportion of informal employment in total employment by sex and sector (%). *International Labour Organization: website*. URL: https://www.ilo.org/shinyapps/bulkexplorer5/?lang=en&id=SDG_0831_SEX_ECO_RT_A (дата звернення: 15.01.2023).
73. Rangaswamy N. A note on informal economy and ICT. *The Electronic Journal of Information Systems in Developing Countries*. 2019. Vol. 85(3). DOI: <https://doi.org/10.1002/isd2.12083>
74. Remeikienė, R., Gasparėnienė, L., Bayar, Y., Ginevičius, R., & Ragaišytė, I. V. ICT development and shadow economy: Empirical evidence from the EU transition economies. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*. 2021. Vol. 35:1. P. 762-777. DOI: <https://doi.org/10.1080/1331677X.2021.1932545>
75. Rizkallah W.W. A. The impact of fiscal policy on economic happiness: evidence from the countries of the MENA region. *Review of Economics and Political Science*. 2021. Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. DOI: <https://doi.org/10.1108/REPS-07-2020-0086>

76. Rodriguez-Justicia D., Theilen B. Education and tax morality. *Journal of Economic Psychology*. 2018. Vol. 64. P. 18–84. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.joep.2017.10.001>.

77. Saragih A., Dessy D., Hendrawan A. Analysis of the influence of religiosity on individual taxpayers' tax compliance. *Journal of Accounting and Finance Education*. 2020. Vol. 8(1). P. 1–15. DOI: <https://doi.org/10.17509/jpak.v8i1.16810>

78. Schneider F. New COVID-related results for estimating the shadow economy in the global economy in 2021 and 2022. *International Economics and Economic Policy*. 2022. Vol. 9(2). P. 299–313. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10368-022-00537-6>

79. Scholz J. T., Pinney N. Duty, Fear, and Tax Compliance: The Heuristic Basis of Citizenship Behavior. *American Journal of Political Science*. 1995. Vol. 39(2). P. 490-512.

80. Sinn, H. W. How Much Europe? Subsidiarity, Centralization and Fiscal Competition. *Scottish Journal of Political Economy*. 1994. Vol. 41. P. 85-107.

81. Smith E., Webb J. T. Tax Competition, Income Differentials and Local Public Services. *International Tax and Public Finance*. 2001. Vol. 8, Issue 5-6. P. 675-691.

82. Sokolovska A., Zatonatska T. Debatable Aspects of the Concept of Tax Expenditures. *Ekonomika*. 2022. Vol. 101(2). P. 109-124. DOI: <https://doi.org/10.15388/Ekon.2022.101.2.7>

83. Sokolovska A., Zatonatska T., Stavytskyy A., Lyulyov O., Giedraitis V. The Impact of Globalization and International Tax Competition on Tax Policies. *Research in World Economy*. 2020. Vol. 11, No. 4. DOI: <https://doi.org/10.5430/rwe.v11n4p1>

84. Sorensen P. B. Tax Coordination in the European Union: What are the Issues? *Swedish Economic Policy Review*. 2001. Vol. 8. P. 143-195.

85. The Global Competitiveness Report. URL: <https://www.heritage.org/index/> (дата звернення: 10.11.2022).

86. Tiebout C. A Pure Theory of Local Expenditures. *Journal of Political Economy*. 1956. Vol. 64. P. 416.

87. Tiutinyk, I., Mazurenko, O. The Theory of International Tax Competition: Comparative Analysis. *SocioEconomic Challenges*. 2021. №5(3). C. 134-138. DOI: [https://doi.org/10.21272/sec.5\(3\).134-138.2021](https://doi.org/10.21272/sec.5(3).134-138.2021)

88. Tiutiunyk I. V., Kobushko Ia. V. Instruments for minimizing the tax burden in Ukraine: comparative analysis and effects from application. *Ekonomichnyy analiz*. 2018. Vol. 28(4). P. 122-130. DOI: <http://dx.doi.org/10.35774/econa2018.04.122>

89. Tiutiunyk, I., Mazurenko, O. Personal income tax gaps: bibliometric and econometric analysis. *Financial and credit activities: problems of theory and practice*. 2021. №4(39). P. 193-201. DOI: <https://doi.org/10.18371/.v4i39.241308>

90. Tiutiunyk, I., Mazurenko, O., Spodin, S., Volynets, R., & Hladkovskyi, M. The nexus between international tax competitiveness and the shadow economy: a cross-countries analysis. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2022. №1(42). P. 196-205. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.1.42.2022.3703>

91. Torgler B. Tax morale and Compliance: review of evidence and case studies for Europe. World Bank Policy Research Working Paper 5922. World Bank, Washington DC, 2011.

92. Weck H. Schattenwirtschaft: Eine Möglichkeit zur Einschränkung der öffentlichen Verwaltung? Eine ökonomische Analyse. Finanzwissenschaftliche Schriften 22, Bern. 1983.

93. Wenzel M. Motivation or Rationalisation? Causal Relations Between Ethics, Norms, and Tax Compliance. *Journal of Economic Psychology*. 2005. Vol. 26(2005). P. 491-50.

94. Wildasin D. E. Interjurisdictional Capital Mobility: Fiscal Externality and a Corrective Subsidy. *Journal of Urban Economics*. 1989. Vol. 25. P. 193-212.

95. Williams C. C., Martinez A. Explaining cross-national variations in tax morality in the European Union: an exploratory analysis. *Studies in Transition States and Societies*. 2014. Vol. 6. P. 5-17.

96. Wilson J. D. Tax Competition with Interregional Differences in Factor Endowments. *Regional Science and Urban Economics*. 1991. Vol. 21. P. 423-452.

97. Wilson J. D. Trade, Capital Mobility, and Tax Competition. *Journal of Political Economy*. 1987. Vol. 95. P. 835-85.

98. Wilson J. D., Wildasin D. E. Capital tax competition: bane or boon. *Journal of Public Economics*. 2004. Vol. 88(6). P. 1065-1091.

99. Zodrow G. R., Mieszkowski P. Pigou, Tiebout, Property Taxation, and the Underprovision of Local Public Goods. *Journal of Urban Economics*. 1986. Vol. 19. P. 356-370.

100. Бандурка О. М. Бюджетні процеси тінізації економіки та заходи її профілактики. *Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції з проблем боротьби зі злочинністю у сфері економічної діяльності*. Харків: Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого, 2004. С. 15

101. Безпалько І. Р. Аналіз конкурентоспроможності податкової системи України в сучасних глобалізаційних умовах. *Ефективна економіка*. 2015. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2015/26.pdf (дата звернення: 15.01.2023).

102. Бойко Г. Ф., Дулеба Н. В., Левицька І. О. Тіньова економіка та її вплив на економічну безпеку країни. *Вісник Національного транспортного університету*. 2014. № 30 (2). С. 177–182.

103. Боронос В. М., Тютюник І. В., Гуменна Ю. Г. Використання непрямих податків в тіньових схемах незаконного виведення коштів. *Вісник СумДУ. Серія «Економіка»*. 2017. №3. С. 187-192.

104. Варналій З. С. Теоретичні засади детінізації економіки України. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2014. № 1. С. 46-53.

105. Гетман О., Дубровський В., Черкашин В. Порівняльний аналіз фіскального ефекту від застосування інструментів ухилення/уникнення оподаткування в Україні: нові виклики. Інститут соціально-економічної трансформації. Центр соціально-економічних досліджень CASE Україна. К, 2019 URL: https://case-ukraine.com.ua/content/uploads/2020/09/CASE_Tax-avoidance.pdf (дата звернення: 17.01.2023).

106. Демчишак Н. Б., Тихонька У. Т. Вплив фіскальної децентралізації на наповнюваність місцевих бюджетів в Україні в умовах розвитку територіальних громад та цифровізації державних послуг. *Економіка та держава*. 2021. № 6. С. 52–57. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2021.6.52>

107. Дубровський В., Черкашин В. Порівняльний аналіз фіскального ефекту від застосування інструментів ухилення/уникнення оподаткування в Україні. Інститут соціально-економічної трансформації. Київ, 2017. 40 с.

108. Дубровський В., Черкашин В., Гетман О. Порівняльний аналіз фіскального ефекту від застосування інструментів ухилення/уникнення оподаткування в Україні: 2021. Центр соціально-економічних досліджень CASE Україна. Інститут соціально-економічної трансформації. Київ, 2021 URL: <http://iset-ua.org/images/Doslidzennya-shem-2021-final.pdf> (дата звернення: 17.01.2023).

109. Коркоц О. М. Практичні аспекти зменшення тіньового сектору економіки України. *Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць*. 2014. Вип. 264. Т.1. С. 263–267.

110. Крупка М. І., Демчишак Н. Б., Щуревич О. І. Розвиток фінтех-екосистеми в Україні: співпраця між стейкхолдерами в умовах цифрового суспільства. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2023. № 28(56). С. 86–95.

111. Кузьменко О. В., Леонов С. В., Койбічук В. В. Кластеризація країн за рівнем використання фінансових установ для легалізації кримінальних доходів. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2020. №4(70). С. 95 – 102. DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2020-70-16>

112. Мазуренко О. В. Тенденції розвитку тіньового сектору економіки як передумови зниження податкової конкурентоспроможності країни. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*. 2018. №8(77). С. 98-101.

113. Мазуренко О. В., Тютюник І. В., Білоус Ю. Г. Систематизація факторів формування податкової конкурентоспроможності країни. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Серія Економіка*. 2021. №830. С. 58-64. DOI: <https://doi.org/10.31861/ecovis/2021-830-10>

114. Матвійчук К. А. Недосконалість податкової системи як фактор тінізації економіки України. *Наука в інформаційному просторі – 2012: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції, 4–5 жовтня 2012 р. Дніпропетровськ* : Біла К. О., 2012. С. 258-265.

115. Міністерство економіки України: веб-сайт. URL: <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA> (дата звернення: 03.02.2023)

116. Національна економічна стратегія на період до 2030 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179> (дата звернення: 03.02.2023).

117. Неізнана О. В., Овчаренко О. В., Гребенюк І. В. Податкова конкурентоспроможність як індикатор рівня добробуту населення. *Ефективна економіка*. 2019. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6883> (дата звернення: 03.02.2023).

118. Петренко С. Теневая экономика: Причины появления и влияние на легализованный сектор экономики. *Вестник бухгалтера и аудитора Украины*. 2004. № 3. С. 40–42.

119. Політична економія : навч. посібник / К.Т. Кривенко, В. С. Савчук, О. О. Беляєв та ін.; за ред. д-ра екон. наук, проф. К. Т. Кривенка. Київ: КНЕУ, 2001. 508 с.

120. Предборський В. А. Теоретичні аспекти тінізації економіки України в умовах трансформаційних процесів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: 08.00.03. Харків, 2011. 34 с.

121. Пріоритети діяльності Державної служби фінансового моніторингу України на 2023 рік. *Державна служба фінансового моніторингу України*: веб-сайт. URL: <https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/funkcional/prioritetni-zavdannya/prioriteti-diyalnosti-derzhavnoji-sluzhbi-finansovogo-monitoringu-ukrajini-na-2023-rik.html> (дата звернення: 03.02.2023)

122. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо комплексної оцінки обсягів непродуктивного відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за межі України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі № 286 від 24.03.2015 р. URL: <http://www.me.gov.ua/Ascod/List?lang=uk-UA&id=d6a26174-d0fd-406b-9c30-7a4043f04eb5&tag=SistemaOblikuPublichnoiInformatsii&pageNumber=86&fCtx=Name&fSort=date&fSdir=asc> (дата звернення: 03.02.2023).

123. Про затвердження Положення про Міністерство фінансів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. №375. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 03.02.2023).

124. Проект Закону про внесення змін до Кодексу законів про працю України щодо визначення поняття трудових відносин та ознак їх наявності. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71071 (дата звернення: 03.02.2023).

125. Рейкін В. С. Детінізація національної економіки в умовах невизначеності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: 08.00.03. Львів, 2019. 42 с

126. Самусевич Я. В. Розвиток науково-методичних підходів до розуміння сутності податкової конкуренції. *Вісник Української академії банківської справи*. 2013. №2(35). С. 32-36.

127. Світове дослідження цінностей 2020 в Україні. *Український центр Європейської політики*: веб-сайт. URL: <https://ucep.org.ua/doslidzhennya/world-values-survey-2020-in-ukraine.html> (дата звернення: 12.12.2022).

128. Світовий банк: веб-сайт. URL: <https://data.worldbank.org> (дата звернення: 03.02.2023).

129. Семеног А. Ю. Цифрові фінансові послуги як основний продукт діяльності фінтех-компаній. *Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка*. 2021. № 4. С. 142-152.

130. Семеног А. Ю. Склад та структура фінтех ландшафту як простору з надання цифрових фінансових послуг. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2022. № 25 (53).

131. Супрунова І. В. Сутність тіньової економіки як структурної складової державної безпеки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. №15-16. С. 153-157.

132. Тютюнник І. В. Аналіз каналів непродуктивного виведення коштів за кордон. *Збірник наукових праць «Проблеми системного підходу в економіці»*. 2018. №5(67), С. 194-198.

133. Удовенко В. В. Сутність поняття «тіньова економіка», її сучасний стан у Україні. URL: http://www.rusnauka.com/17_AND_2010/Economics/69193.doc.htm (дата звернення: 12.12.2022).

134. Хом'як К. А. Генеза тіньових економічних відносин. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку»*. 2015. № 819. С. 442-448.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Вихідні дані для оцінювання рівня податкової конкурентоспроможності України та країн ЄС

Таблиця А.1 – Показники, що характеризують економічну складову податкової конкурентоспроможності країни

Країна	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Обсяг валового внутрішнього продукту, млн. дол. США											
Австрія	431,7	409,4	430,2	442,6	382,0	395,8	417,3	455,0	444,6	435,2	480,4
Бельгія	523,3	496,2	521,8	535,4	462,3	476,1	502,8	543,3	535,8	525,2	594,1
Болгарія	57,7	54,3	55,8	57,1	50,8	54,0	59,2	66,4	68,9	70,2	84,1
Кіпр	27,6	25,0	24,0	23,2	19,9	21,0	22,9	25,6	25,9	25,0	28,4
Чехія	229,6	208,9	211,7	209,4	188,0	196,3	218,6	249,0	252,5	246,0	281,8
Німеччина	3749,3	3527,1	3733,8	3889,1	3357,6	3469,9	3690,8	3974,4	3888,2	3889,7	4259,9
Данія	344,0	327,1	343,6	353,0	302,7	313,1	332,1	356,8	346,5	355,2	398,3
Іспанія	1480,7	1324,8	1355,6	1371,8	1196,2	1233,6	1313,2	1421,7	1394,3	1277,0	1427,4
Естонія	23,2	23,0	25,1	26,6	22,9	24,1	26,9	30,6	31,1	31,4	37,2
Фінляндія	275,6	258,3	271,4	274,9	234,5	240,8	255,6	275,7	268,5	271,9	297,3
Франція	2865,2	2683,7	2811,9	2856,0	2439,2	2473,0	2595,2	2791,0	2728,9	2639,0	2957,9
Греція	283,0	242,0	238,9	235,5	195,7	193,1	199,8	212,0	205,3	188,9	214,9
Хорватія	63,4	57,4	59,0	58,4	50,2	52,4	56,3	62,3	62,3	57,5	69,0
Угорщина	141,9	128,8	135,7	141,0	125,2	128,6	143,1	160,6	164,0	157,2	181,8
Ірландія	239,0	225,6	238,3	259,2	291,8	299,1	336,4	385,7	399,3	425,9	504,2
Італія	2295,0	2087,0	2141,9	2162,0	1836,6	1877,1	1961,8	2091,9	2011,3	1896,8	2107,7
Литва	43,5	42,9	46,5	48,5	41,4	43,0	47,8	53,8	54,8	56,8	66,4
Люксембург	61,7	59,8	65,2	68,8	60,1	62,2	65,7	71,0	69,8	74,0	85,5
Латвія	27,5	28,2	30,2	31,4	27,3	28,1	30,5	34,4	34,3	34,6	39,9
Мальта	9,6	9,5	10,6	11,6	11,1	11,7	13,5	15,3	15,7	14,9	17,4
Нідерланди	905,3	838,9	877,2	892,2	765,6	784,1	833,9	914,0	910,2	909,8	1012,8

Продовження таблиці А.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Польща	524,4	495,2	515,8	539,1	477,1	470,0	524,6	588,8	596,1	599,4	679,4
Португалія	245,1	216,2	226,4	229,9	199,4	206,4	221,4	242,3	240,0	229,0	253,7
Румунія	192,6	179,1	189,8	199,7	177,9	185,3	210,1	243,3	251,0	251,4	284,1
Словацька Республіка	99,9	94,6	98,9	101,4	88,9	90,0	95,6	106,1	105,7	106,7	116,5
Словенія	51,6	46,6	48,4	50,0	43,1	44,8	48,6	54,2	54,3	53,7	61,7
Швеція	574,1	552,5	586,8	582,0	505,1	515,7	541,0	555,5	533,9	547,1	635,7
Україна	169,3	182,6	190,5	133,5	91,0	93,4	112,1	130,9	153,9	156,6	200,1
Індекс економічної свободи											
Австрія	71.9	70.3	71.8	72.4	71.2	71.7	72.3	71.8	72	73.3	73.9
Бельгія	70.2	69	69.2	69.9	68.8	68.4	67.8	67.5	67.3	68.9	70.1
Болгарія	64.9	64.7	65	65.7	66.8	65.9	67.9	68.3	69	70.2	70.4
Кіпр	61.1	60.9	61.3	60.4	61.5	59.1	59.4	61	61.4	62.2	63.6
Чехія	73.3	71.8	69	67.6	67.9	68.7	67.9	67.8	68.1	70.1	71.4
Німеччина	70.4	69.9	70.9	72.2	72.5	73.2	73.3	74.2	73.7	74.8	73.8
Данія	78.6	76.2	76.1	76.1	76.3	75.3	75.1	76.6	76.7	78.3	77.8
Іспанія	75.2	73.2	75.3	75.9	76.8	77.2	79.1	78.8	76.6	77.7	78.2
Естонія	74	72.3	74	73.4	73.4	72.6	74	74.1	74.9	75.7	76.1
Фінляндія	64.6	63.2	64.1	63.5	62.5	62.3	63.3	63.9	63.8	66	65.7
Франція	71.8	71	72.8	73.4	73.8	74.4	73.8	74.2	73.5	73.5	72.5
Греція	60.3	55.4	55.4	55.7	54	53.2	55	57.3	57.7	59.9	60.9
Хорватія	66.6	67.1	67.3	67	66.8	66	65.8	66.7	65	66.4	67.2
Угорщина	78.7	76.9	75.7	76.2	76.6	77.3	76.7	80.4	80.5	80.9	81.4
Ірландія	60.3	58.8	60.6	60.9	61.7	61.2	62.5	62.5	62.2	63.8	64.9
Італія	65.8	65.2	66.5	68.7	69.7	70.4	74.8	73.6	70.4	71.9	72.3
Литва	71.3	71.5	72.1	73	74.7	75.2	75.8	75.3	74.2	76.7	76.9

Продовження таблиці А.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Люксембург	76.2	74.5	74.2	74.2	73.2	73.9	75.9	76.4	75.9	75.8	76
Латвія	65.7	67	67.5	66.4	66.5	66.7	67.7	68.5	68.6	69.5	70.2
Мальта									76.8	77	76.8
Нідерланди	64.1	64.2	66	67	68.6	69.3	68.3	68.5	67.8	69.1	69.7
Польща	64	63	63.1	63.5	65.3	65.1	62.6	63.4	65.3	67	67.5
Португалія	64.7	64.4	65.1	65.5	66.6	65.6	69.7	69.4	68.6	69.7	69.5
Румунія											66.3
Словацька Республіка	64.6	62.9	61.7	62.7	60.3	60.6	59.2	64.8	65.5	67.8	68.3
Словенія	70.2	69.1	68	67.2	67.6	68.5	63.6	65.1	65.7	66.9	69.9
Швеція	71.9	71.7	72.9	73.1	72.7	72	74.9	76.3	75.2	74.9	74.7
Україна	45.8	46.1	46.3	49.3	46.9	46.8	48.1	51.9	52.3	54.9	56.2

Таблиця А.2 – Показники, що характеризують інституційну складову податкової конкурентоспроможності країни (Індекс фіскального здоров'я)

Країна	2017	2018	2019	2020	2021	Країна	2017	2018	2019	2020	2021
Австрія	79.7	81.1	85.5	87.9	90	Ірландія	60.3	80.8	89	91.4	93.1
Бельгія	66.3	67.9	73.4	77	78.7	Італія	66.9	68.2	71.3	71.1	73
Болгарія	86.4	94.3	98.8	99.2	99.2	Литва	93.6	96.7	97.3	97.4	97.2
Кіпр	72.9	79.3	80.3	80	82	Люксембург	99	99	98.9	99	99
Чехія	92	96.2	97.6	97.8	98.1	Латвія	95	95.3	96.9	96.5	96.6
Німеччина	89.9	90.8	91.8	92.9	92.8	Мальта	85.1	90	94.5	95.9	96.3
Данія	95.4	96.7	96.7	97.7	98.2	Нідерланди			93.3	94.1	95.3
Іспанія	26.9	36.1	51.1	62.6	69.8	Польща	76.1	81.5	86.4	92.2	94.6
Естонія	99.8	99.8	99.8	99.9	99.6	Португалія	32.1	46	69.8	74.4	78.2
Фінляндія	77.3	81.1	86.4	90.7	91.4	Румунія	90.9	91.1	89.3	85.6	78.9
Франція	57	60.8	64.9	67.1	69	Словацька Республіка					93.4
Греція	58.1	70.5	79	80	80	Словенія	6.1	66.3	82.6	90.3	91.1
Хорватія	44.7	67.2	85.4	89.1	89.6	Швеція	93.4	96.1	96.6	97	97.6
Угорщина	79.3	82.4	85	83.6	83.3	Україна	67.9	75.9	82.6	83.9	87.7

Таблиця А.3 – Показники, що характеризують інституційну складову податкової конкурентоспроможності країни (Індекс податкової свободи)

Країна	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Австрія	51,1	51,0	50,1	50,7	50,0	50,0	51,0	51,0	46,0
Бельгія	45,0	44,8	43,6	44,2	44,0	44,0	47,0	47,0	47,0
Болгарія	94,0	91,2	91,0	91,1					
Хорватія	75,4	69,4	74,9	70,8	67,0	66,0	66,0	66,0	79,0
Кіпр	79,8	79,7	79,5	76,1	73,0	75,0	75,0	75,0	80,0
Чеська Республіка	82,0	81,7	81,5	82,5	83,0	83,0	83,0	82,0	79,0
Данія	39,8	39,3	39,6	39,5	37,0	41,0	42,0	42,0	44,0
Естонія	79,7	80,4	80,6	81,9	81,0	81,0	80,0	81,0	81,0
Фінляндія	66,9	65,1	66,4	66,5	67,0	67,0	67,0	68,0	68,0
Франція	53,0	48,4	47,5	47,7					
Німеччина	61,8	61,2	60,8	61,5	62,0	61,0	61,0	61,0	60,0
Греція	66,2	65,9	64,2	64,4	61,0	60,0	59,0	59,0	60,0
Угорщина	79,7	81,1	78,7	78,7	79,0	79,0	79,0	80,0	84,0
Ірландія	73,8	74,0	73,6	73,6	73,0	76,0	76,0	76,0	77,0
Італія	55,5	55,5	54,2	55,8	55,0	55,0	56,0	56,0	58,0
Латвія	84,4	84,6	84,4	84,8	85,0	84,0	77,0	77,0	77,0
Литва	92,8	92,9	92,9	92,9	87,0	86,0	86,0	85,0	85,0
Люксембург	65,0	62,8	62,3	61,1	65,0	65,0	65,0	64,0	63,0
Мальта	61,2	63,7	63,1	63,9	63,0	65,0	64,0	65,0	69,0
Нідерланди	52,1	51,7	51,8	52,7	53,0	53,0	52,0	52,0	52,0
Польща	76,0	76,1	82,1	75,5	76,0	76,0	75,0	75,0	74,0
Португалія	61,6	60,1	61,1	60,5	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0
Румунія	87,9	87,0	86,9	87,5	87,0	87,0	90,0	90,0	94,0
Словаччина	84,7	80,2	80,8	80,1	80,0	79,0	79,0	79,0	78,0

Продовження таблиці А.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Словенія	65,7	58,9	58,1	58,6	59,0	59,0	58,0	59,0	58,0
Іспанія	53,9	54,0	53,1	58,3	63,0	62,0	62,0	62,0	62,0
Швеція	39,6	42,9	43,0	44,4	44,0	44,0	43,0	44,0	44,0
Україна	78,2	79,1	78,7	78,6	79,0	80,0	82,0	81,0	89,0

Таблиця А.4 – Показники, що характеризують процесну складову податкової конкурентоспроможності країни

Країна	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Ставка податку за ПДВ											
Австрія	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0
Бельгія	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0
Болгарія	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0
Кіпр	15,0	17,0	18,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0
Чехія	20,0	20,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0
Німеччина	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0
Данія	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0
Іспанія	18,0	18,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0
Естонія	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0
Фінляндія	23,0	23,0	24,0	24,0	24,0	24,0	24,0	24,0	24,0	24,0	24,0
Франція	19,6	19,6	19,6	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0
Греція	23,0	23,0	23,0	23,0	23,0	23,0	24,0	24,0	24,0	24,0	24,0
Хорватія	23,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0
Угорщина	25,0	27,0	27,0	27,0	27,0	27,0	27,0	27,0	27,0	27,0	27,0
Ірландія	21,0	23,0	23,0	23,0	23,0	23,0	23,0	23,0	23,0	23,0	23,0
Італія	20,0	21,0	21,0	22,0	22,0	22,0	22,0	22,0	22,0	22,0	22,0
Литва	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0
Люксембург	15,0	15,0	15,0	15,0	17,0	17,0	17,0	17,0	17,0	17,0	17,0
Латвія	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	22,0	22,0
Мальта	18,0	18,0	18,0	18,0	18,0	18,0	18,0	18,0	18,0	18,0	18,0
Нідерланди	19,0	19,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0
Польща	23,0	23,0	23,0	23,0	23,0	23,0	23,0	23,0	23,0	23,0	23,0
Португалія	23,0	23,0	23,0	23,0	23,0	23,0	23,0	23,0	23,0	23,0	23,0
Румунія	24,0	24,0	24,0	24,0	24,0	20,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0

Продовження таблиці А.4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Литва	15,00	15,00	15,00	15,00	15,00	15,00	15,00	15,00	27,00	32,00	32,00
Люксембург	39,00	39,00	40,00	40,00	40,00	40,00	42,00	42,00	42,00	42,00	45,78
Латвія	24,00	24,00	23,00	23,00	23,00	23,00	31,40	31,40	31,00	25,00	25,00
Мальта	35,00	35,00	35,00	35,00	35,00	35,00	35,00	35,00	35,00	35,00	35,00
Нідерланди	52,00	52,00	52,00	52,00	52,00	52,00	52,00	51,95	51,75	49,50	49,50
Польща	32,00	32,00	32,00	32,00	32,00	32,00	32,00	32,00	32,00	32,00	32,00
Португалія	46,50	46,50	48,00	48,00	48,00	48,00	48,00	48,00	48,00	48,00	48,00
Румунія	16,00	16,00	16,00	16,00	16,00	16,00	16,00	10,00	10,00	10,00	10,00
Словацька Республіка	19,00	19,00	25,00	25,00	25,00	25,00	25,00	25,00	25,00	25,00	25,00
Словенія	41,00	41,00	50,00	50,00	50,00	50,00	50,00	50,00	50,00	50,00	50,00
Швеція	25,00	25,00	25,00	25,00	25,00	25,00	25,00	25,00	25,00	20,00	20,00
Україна	17,00	17,00	17,00	17,00	20,00	18,00	18,00	18,00	18,00	18,00	18,00
Податковий потенціал											
Австрія	45.18	45.15	45.26	45.11	45.19	45.13	45.22	45.42	45.32	N/D	N/D
Бельгія	47.8	47.74	47.62	47.45	47.21	47.41	47.46	47.46	47.27	N/D	N/D
Болгарія	41.88	42.11	42.04	41.93	41.84	41.73	42	42.09	41.86	40.69	N/D
Кіпр	45.21	46.07	46.45	46.7	46.9	46.42	46.8	46.47	46.45	45.96	N/D
Чехія	45.51	45.49	45.2	45.78	45.74	45.55	45.34	44.89	44.52	N/D	N/D
Німеччина	44.44	44.66	44.49	44.47	44.68	44.55	44.53	44.67	44.47	N/D	N/D
Данія	45.57	45.45	45.52	45.15	45.37	45.16	45.05	45.24	45.26	N/D	N/D
Іспанія	42.48	42.52	41.99	41.6	41.45	41.23	41.19	41.34	41.43	N/D	N/D
Естонія	46.73	47.01	46.88	46.56	46.16	46.34	45.86	46.1	45.78	N/D	N/D
Фінляндія	44.09	44.02	43.65	43.24	43.2	42.96	42.95	42.92	42.84	N/D	N/D
Франція	42.25	42.12	41.79	41.62	41.6	41.66	41.45	41.45	41.38	N/D	N/D
Греція	39.22	39.09	39.35	39.22	39.16	39.19	39.37	39.86	40.01	N/D	N/D

Продовження таблиці А.4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Хорватія	40.79	40.86	41.12	41.67	41.96	41.82	41.75	41.53	41.52	41.09	N/D
Угорщина	45.8	45.75	45.59	45.37	45.32	44.88	44.81	44.51	44.24	N/D	N/D
Ірландія	49.5	49.45	49.39	49.82	50.47	50.96	50.13	50.01	51.65	N/D	N/D
Італія	40.23	39.93	39.54	39.41	39.54	39.61	39.87	39.96	39.98	N/D	N/D
Литва	44.83	45.04	45.19	44.81	44.7	44.72	44.53	44.63	44.74	44.08	N/D
Люксембург	57.59	57.82	58.41	59.16	60.52	60.38	60.52	61.11	62.49	N/D	N/D
Латвія	43.51	43.51	43.5	43.35	43.25	43.02	43.13	42.44	42.3	N/D	N/D
Мальта	56.11	56.52	55.31	53.88	54.54	54.11	53.36	51.78	51.01	51.75	N/D
Нідерланди	47.58	47.81	47.5	47.34	47.57	47.06	47.1	47.45	47.19	N/D	N/D
Польща	43.61	43.92	43.76	43.94	44.21	44.32	44.04	44	43.7	N/D	N/D
Португалія	42.9	42.77	42.62	42.63	42.63	42.47	42.53	42.51	42.33	N/D	N/D
Румунія	39.62	40.13	39.99	40.44	40.83	40.8	40.66	40.29	40.11	40.11	N/D
Словацька Республіка	47.39	47.36	47.31	46.96	47.3	47.42	47.35	47.51	47.12	N/D	N/D
Словенія	46.33	46.3	46.04	45.96	45.97	45.94	46.25	46.08	46.01	N/D	N/D
Швеція	44.35	44.41	44.01	43.79	43.84	43.65	43.64	43.78	43.84	N/D	N/D
Україна	38.36	38.25	37.3	37.57	37.25	37.72	38.15	37.55	37.83	37.1	N/D
Ставка податку за соціальними внесками											
Австрія	32,67	32,72	32,22	32,31	31,69	31,52	32,39	32,43	32,30	32,12	32,38
Бельгія	35,51	34,69	34,18	34,29	34,92	35,04	37,25	35,83	35,56	35,07	34,87
Болгарія			26,73	23,52	21,68	20,45	22,47	22,24	22,91	22,13	22,85
Кіпр	18,96	20,63	20,65	19,18	17,11	18,27	21,91	22,07	22,16	21,80	20,84
Чехія	42,43	44,80	46,40	46,94	46,42	47,31	45,69	45,98	44,88	44,88	44,66
Німеччина	57,53	59,02	58,52	57,20	55,08	54,67	55,28	55,54	54,31	54,41	54,44

Продовження таблиці А.4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Данія	4,05	3,71	3,41	3,31	2,97	2,92	3,05	3,05	3,02	2,73	2,43
Іспанія											
Естонія	30,55	29,88	31,06	29,32	29,86	33,13	31,86	34,20	32,86	31,27	31,06
Фінляндія	29,97	29,83	30,39	30,86	30,38	30,59	33,66	33,91	32,53	33,56	33,16
Франція	42,16	41,62	41,59	41,46	41,45	41,55	43,75	41,88	42,50	42,26	41,99
Греція	33,30	32,29	32,41	31,42	31,88	32,37	33,04	33,12	31,16	30,96	28,76
Хорватія	30,35	31,10	31,00	30,96	31,43	32,07	33,08	33,22	33,78	31,68	31,42
Угорщина	34,84	33,91	34,77	34,30	35,01	33,16	31,44	29,95	33,37	32,36	31,47
Ірландія	14,61	14,56	15,27	14,68	15,68	17,59	18,96	17,78	19,38	18,33	18,08
Італія	32,87	33,51	33,86	31,91	32,98	33,88	33,93	33,85	33,83	32,95	32,79
Литва	29,35	29,64	28,25	28,53	28,21	29,08	37,58	36,75	36,12	35,43	35,55
Люксембург											
г	29,75	29,78	29,10	28,61	28,16	28,76	30,52	29,66	29,86	29,86	29,45
Латвія	33,55	31,54	29,78	28,90	29,96	31,04	33,33	29,57	29,65	29,38	29,10
Мальта	20,75	19,82	18,85	18,40	17,89	18,48	18,48	17,90	18,33	17,98	17,41
Нідерланди	36,67	36,79	34,14	34,83	34,16	35,17	34,38	34,95	36,89	38,87	38,60
Польща	39,27	39,94	39,22	38,27	37,05	35,95	37,96	36,67	36,95	39,40	41,10
Португалія	31,17	31,24	31,60	30,53	29,71	30,47	32,79	32,47	31,39	29,41	29,27
Румунія	33,19	31,82	33,49	33,01	31,36	31,38	33,77	30,53	29,00	28,02	28,20
Словацька Республіка											
	39,52	39,00	36,01	34,83	35,51	36,23	36,14	36,79	34,74	35,71	36,06
Словенія	54,84	54,39	54,64	54,58	54,95	55,68	61,35	62,12	61,50	60,68	58,38
Швеція	11,12	10,78	9,30	8,46	8,38	8,85	9,09	8,75	9,21	9,49	9,49
Україна	36,26	37,88	35,40	35,43	37,12	33,84	35,57	36,06	33,55	34,40	36,02

Таблиця А.5 – Показники, що характеризують процесну складову податкової конкурентоспроможності країни у 2021 році

Країна	Час на підготовку податкової звітності та сплату податків	Час на прикордонний та митний контроль при експорті/імпорті	Час на оформлення документів при експорті/імпорті	Вартість оформлення документів при експорті/ імпорті	Вартість проходження контролю при експорті/ імпорті	Кількість платежів, необхідних для розрахунку з податковими органами
1	2	3	4	5	6	7
Австрія	131	1	0	0	0	12
Бельгія	136	1	0	0	0	11
Болгарія	441	2	4	52	55	14
Кіпр	120	2	18	50	300	16
Чехія	230	1	0	0	0	8
Німеччина	218	1	36	45	345	9
Данія	132	1	0	0	0	10
Іспанія	143	1	0	0	0	9
Естонія	50	1	2	0	0	8
Фінляндія	90	2	36	70	213	8
Франція	139	1	0	0	0	9
Греція	193	1	24	30	300	8
Хорватія	206	1	0	0	0	12
Угорщина	277	1	0	0	0	11
Ірландія	82	1	24	75	305	9
Італія	238	1	0	0	0	14
Литва	95	3	7	28	58	10
Люксембург	55	1	0	0	0	23
Латвія	169	2	24	35	150	7

Продовження таблиці А.5

1	2	3	4	5	6	7
Мальта	139	24	24	25	370	8
Нідерланди	119	1	0	0	0	9
Польща	334	1	0	0	0	7
Португалія	243	1	0	0	0	8
Румунія	163	1	0	0	0	14
Словацька Республіка	192	1	0	0	0	8
Словенія	233	1	0	0	0	10
Швеція	122	1	2	40	55	6
Україна	328	6	66	162	100	5

Таблиця А.6 – Показники, що характеризують морально-етичну складову податкової конкурентоспроможності країни у 2021 році

Країна	Рівень фінансової грамотності	Рівень податкової моралі населення	Країна	Рівень фінансової грамотності	Рівень податкової моралі населення
Австрія	0,64	0,55	Ірландія	0,55	0,48
Бельгія	0,55	0,48	Італія	0,37	0,32
Болгарія	0,35	0,30	Литва	0,39	0,34
Кіпр	0,35	0,30	Люксембург	0,53	0,46
Чехія	0,58	0,50	Латвія	0,48	0,41
Німеччина	0,66	0,57	Мальта	0,44	0,38
Данія	0,71	0,61	Нідерланди	0,66	0,57
Іспанія	0,49	0,42	Польща	0,42	0,36
Естонія	0,54	0,47	Португалія	0,26	0,22
Фінляндія	0,63	0,54	Румунія	0,22	0,19
Франція	0,52	0,45	Словацька Республіка	0,48	0,41
Греція	0,45	0,39	Словенія	0,44	0,38
Хорватія	0,44	0,38	Швеція	0,71	0,61
Угорщина	0,54	0,47	Україна	0,4	0,35

ДОДАТОК Б

Середні значення індикаторів формування податкової конкурентоспроможності при різних значеннях кластерного розподілу країн

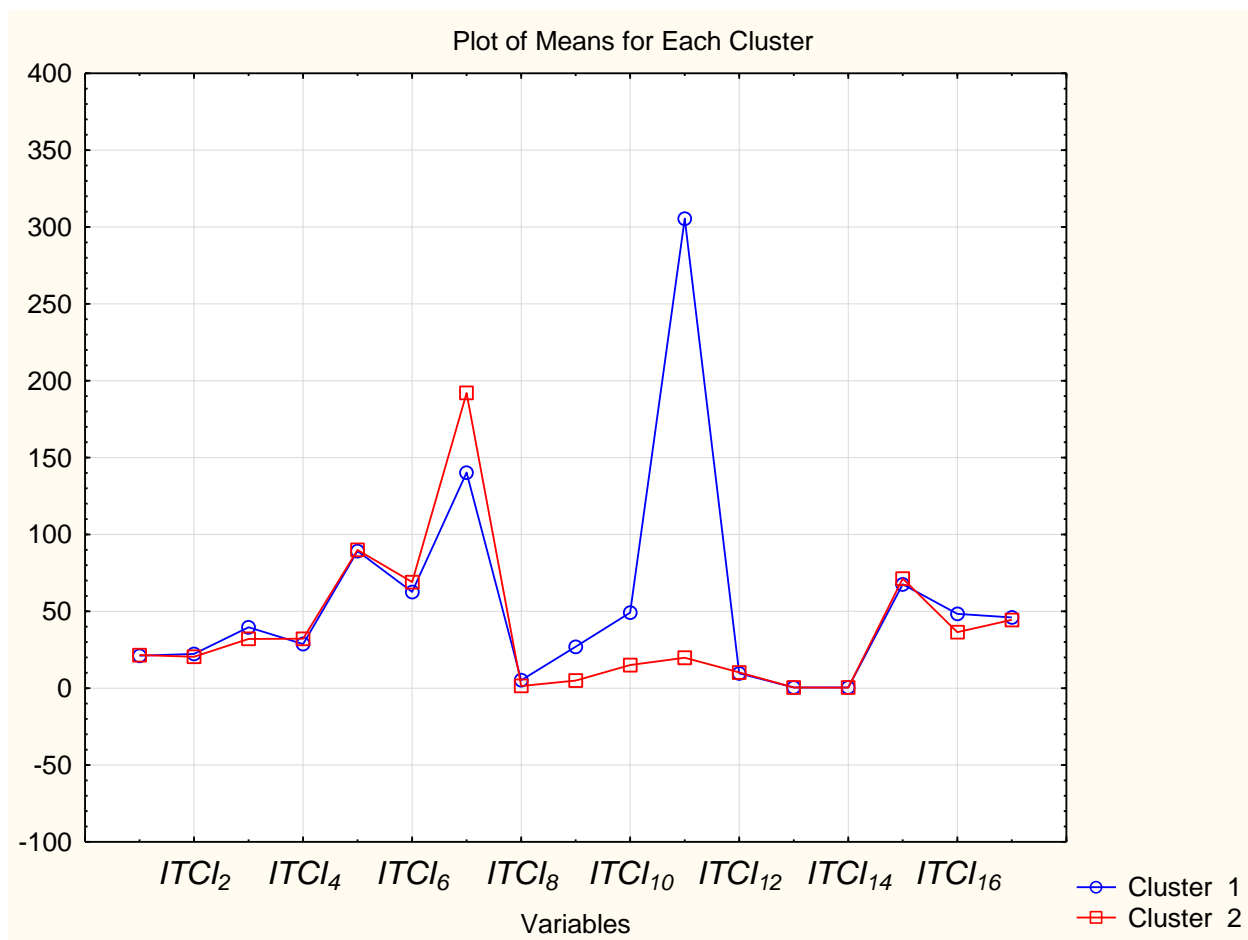

Рисунок Б.1 – Графік середніх значень індикаторів формування податкової конкурентоспроможності при поділі країн на 2 кластери

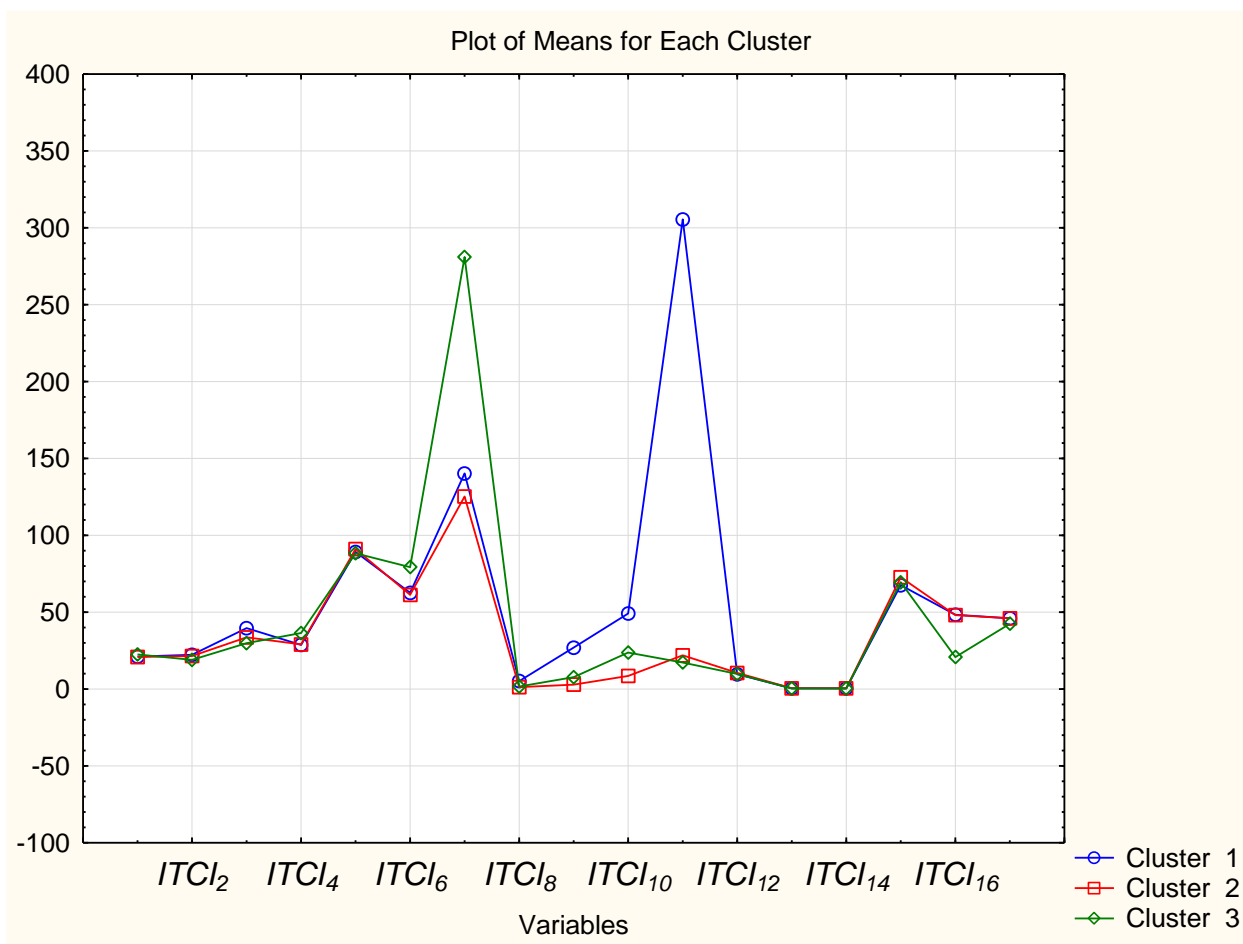

Рисунок Б.2 – Графік середніх значень індикаторів формування податкової конкурентоспроможності при поділі країн на 3 кластери

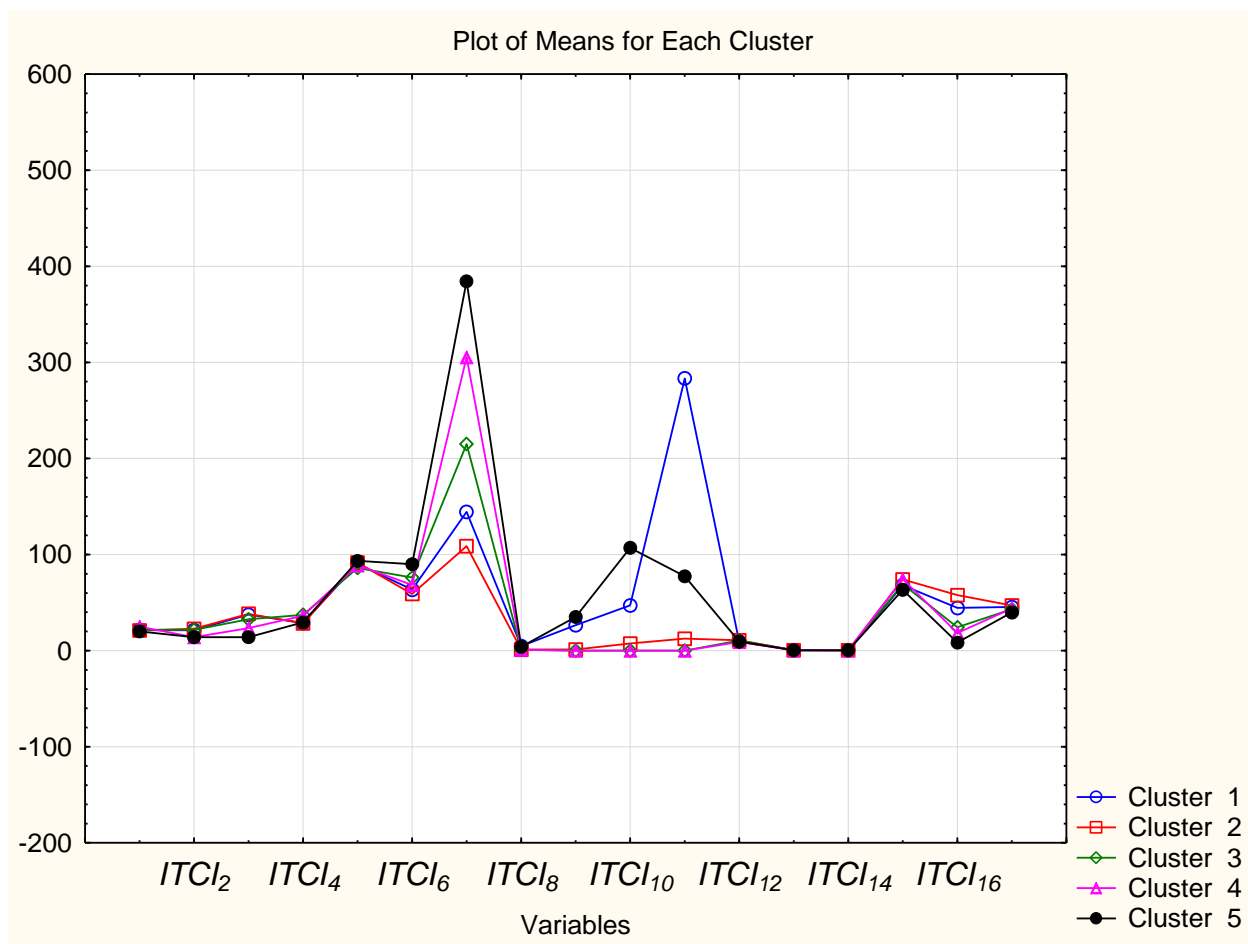

Рисунок Б.3 – Графік середніх значень індикаторів формування податкової конкурентоспроможності при поділі країн на 5 кластерів

ДОДАТОК В
Динаміка рівня тінізації економіки в Україні та країнах ЄС

Таблиця В.1 – Динаміка рівня тінізації економіки в Україні та країнах ЄС

Країна	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
Австрія	10,8	11,0	10,3	9,7	9,4	8,1	8,5	8,2	7,9	7,6	7,5	7,8	8,2	7,8	7,1	6,7	6,1	7,2	6,9	7,1
Бельгія	21,4	20,7	20,1	19,2	18,3	17,5	17,8	17,4	17,1	16,8	16,4	16,1	16,2	16,1	15,6	15,4	15,1	16,2	16,0	16,0
Болгарія	35,9	35,3	34,4	34,0	32,7	32,1	32,5	32,6	32,3	31,9	31,2	31,0	30,6	30,2	29,6	30,8	30,1	32,9	32,4	33,1
Хорватія	32,3	32,3	31,5	31,2	30,4	29,6	30,1	29,8	29,5	29,0	28,4	28,0	27,7	27,1	26,5	27,4	26,4	29,6	29,0	29,7
Чеська Республіка	19,5	19,1	18,5	18,1	17,0	16,6	16,9	16,7	16,4	16,0	15,5	15,3	15,1	14,9	14,1	13,6	13,1	14,2	13,9	13,5
Данія	17,4	17,1	16,5	15,4	14,8	13,9	14,3	14,0	13,8	13,4	13,0	12,8	12,0	11,6	10,9	9,3	8,9	9,8	9,6	9,7
Естонія	30,7	30,8	30,2	29,6	29,5	29,0	29,6	29,3	28,6	28,2	27,6	27,1	26,2	25,4	24,6	23,2	22,1	23,6	23,1	22,7
Фінляндія	17,6	17,2	16,6	15,3	14,5	13,8	14,2	14,0	13,7	13,3	13,0	12,9	12,4	12,0	11,5	11,0	10,6	11,4	10,9	10,8
Франція	14,7	14,3	13,8	12,4	11,8	11,1	11,6	11,3	11,0	10,8	9,9	10,8	12,3	12,6	12,8	12,5	12,4	13,6	13,1	14,2
Німеччина	16,7	15,7	15,0	14,5	13,9	13,5	14,3	13,5	12,7	12,5	12,1	11,6	11,2	10,8	10,4	9,7	8,5	10,4	10,0	8,8
Греція	28,2	28,1	27,6	26,2	25,1	24,3	25,0	25,4	24,3	24,0	23,6	23,3	22,4	22,0	21,5	20,8	19,2	20,9	20,3	20,9
Угорщина	25,0	24,7	24,5	24,4	23,7	23,0	23,5	23,3	22,8	22,5	22,1	21,6	21,9	22,2	22,4	22,7	23,2	26,0	25,0	25,4
Ірландія	15,4	15,2	14,8	13,4	12,7	12,2	13,1	13,0	12,8	12,7	12,2	11,8	11,3	10,8	10,4	9,7	8,9	9,9	9,4	10,1
Італія	26,1	25,2	24,4	23,2	22,3	21,4	22,0	21,8	21,2	21,6	21,1	20,8	20,6	20,2	19,8	19,5	18,7	20,4	20,2	20,3
Латвія	30,4	30,0	29,5	29,0	27,5	26,5	27,1	27,3	26,5	26,1	25,5	24,7	23,6	22,9	21,3	20,2	19,8	20,9	20,2	19,9
Литва	32,0	31,7	31,1	30,6	29,7	29,1	29,6	29,7	29,0	28,5	28,0	27,1	25,8	24,9	23,8	23,0	21,9	23,1	22,9	22,4
Люксембург	9,8	9,8	9,9	10,0	9,4	8,5	8,8	8,4	8,2	8,2	8,0	8,1	8,3	8,4	8,2	7,9	7,4	8,6	8,4	8,3
Мальта	26,7	26,7	26,9	27,2	26,4	25,8	25,9	26,0	25,8	25,3	24,3	24,0	24,3	24,0	23,6	23,2	22,0	23,5	23,1	23,4
Нідерланди	12,7	12,5	12,0	10,9	10,1	9,6	10,2	10,0	9,8	9,5	9,1	9,2	9,0	8,8	8,4	7,5	7,0	8,1	7,8	8,2
Польща	27,7	27,4	27,1	26,8	26,0	25,3	25,9	25,4	25,0	24,4	23,8	23,5	23,3	23,0	22,2	21,7	20,7	22,5	22,0	21,9
Португалія	22,2	21,7	21,2	20,1	19,2	18,7	19,5	19,2	19,4	19,4	19,0	18,7	17,6	17,2	16,6	16,1	15,4	17,0	16,5	15,7
Румунія	33,6	32,5	32,2	31,4	30,2	29,4	29,4	29,8	29,6	29,1	28,4	28,1	28,0	27,6	26,3	26,7	26,9	29,3	28,9	29,0

Продовження таблиці В.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
Словенія	26,7	26,5	26,0	25,8	24,7	24,0	24,6	24,3	24,1	23,6	23,1	23,5	23,3	23,1	22,4	22,2	21,5	23,1	22,5	22,1
Кіпр	28,7	28,3	28,1	27,9	26,5	26,0	26,5	26,2	26,0	25,6	25,2	25,7	24,8	24,2	23,6	23,2	22,1	24,3	23,7	23,9
Іспанія	22,2	21,9	21,3	20,2	19,3	18,4	19,5	19,4	19,2	19,2	18,6	18,5	18,2	17,9	17,2	16,6	15,4	17,4	19,6	15,8
Словаччина	18,4	18,2	17,6	17,3	16,8	16,0	16,8	16,4	16,0	15,5	15,0	14,6	14,1	13,7	13,0	12,8	12,2	14,0	13,7	13,1
Швеція	18,6	18,1	17,5	16,2	15,6	14,9	15,4	15,0	14,7	14,3	13,9	13,6	13,2	12,6	12,1	11,6	10,7	11,7	11,0	10,8
Великобританія	12,2	12,3	12,0	11,1	10,6	10,1	10,9	10,7	10,5	10,1	9,7	9,6	9,4	9,0	9,4	9,8	9,6	10,7	10,2	10,9
28 країн ЄС/в середньому	22,6	22,3	21,8	21,1	21,1	19,6	20,1	19,9	19,6	19,3	18,8	18,6	18,3	17,9	17,3	16,8	16,3	17,9	17,4	17,3

Джерело: [78]

ДОДАТОК Г
Вихідні дані для оцінювання якості інституційного середовища в країні

Таблиця Г.1 – Динаміка індексу голосу та підзвітності (Voice and Accountabilit)

Країна	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Хорватія	0,52	0,54	0,51	0,51	0,56	0,53	0,48	0,44	0,46	0,58	0,61
Чехія	1,02	0,97	0,98	1,03	1,04	1,03	0,88	0,81	0,84	0,98	1,02
Естонія	1,13	1,11	1,12	1,17	1,19	1,21	1,21	1,18	1,18	1,17	1,19
Угорщина	0,84	0,75	0,74	0,55	0,56	0,40	0,54	0,48	0,34	0,39	0,40
Латвія	0,74	0,78	0,77	0,85	0,85	0,84	0,80	0,78	0,86	0,87	0,91
Литва	0,86	0,93	0,94	0,96	0,97	1,00	0,99	0,89	1,00	1,01	1,04
Польща	1,03	1,06	1,00	1,11	1,04	0,84	0,78	0,70	0,67	0,62	0,59
Румунія	0,37	0,32	0,31	0,43	0,49	0,54	0,60	0,52	0,52	0,59	0,60
Словаччина	0,97	0,97	0,96	0,96	0,97	0,96	0,91	0,84	0,86	0,88	0,91
Словенія	1,06	1,00	1,00	0,96	0,99	1,01	1,01	0,96	0,98	0,94	0,91
Україна	-0,13	-0,28	-0,32	-0,14	-0,09	0,00	0,01	-0,04	0,02	0,09	0,08

Таблиця Г.2 – Динаміка індексу політичної стабільності і відсутності насильства (Political Stability and Absence of Violence)

Країна	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Хорватія	0,62	0,61	0,64	0,62	0,59	0,66	0,69	0,80	0,69	0,61	0,71
Чехія	0,97	1,05	1,08	0,99	0,98	0,98	1,00	1,03	0,94	0,92	0,96
Естонія	0,61	0,64	0,75	0,78	0,62	0,67	0,65	0,59	0,63	0,72	0,76
Угорщина	0,74	0,68	0,80	0,67	0,75	0,65	0,81	0,75	0,77	0,84	0,86
Латвія	0,32	0,45	0,59	0,49	0,44	0,48	0,46	0,41	0,44	0,47	0,69
Литва	0,67	0,79	0,96	0,74	0,76	0,83	0,78	0,74	0,78	0,93	0,82
Польща	1,07	1,05	0,97	0,84	0,87	0,51	0,52	0,49	0,56	0,52	0,51
Румунія	0,19	0,08	0,18	0,05	0,19	0,28	0,06	0,05	0,56	0,53	0,53
Словаччина	0,97	1,09	1,12	1,04	0,87	0,72	0,91	0,74	0,67	0,63	0,56
Словенія	0,97	0,94	0,88	0,97	0,95	0,99	0,87	0,90	0,81	0,71	0,76
Україна	-0,07	-0,09	-0,78	-2,02	-1,96	-1,86	-1,87	-1,87	-1,42	-1,14	-1,10

Таблиця Г.3 – Динаміка індексу ефективності уряду (Government Effectiveness)

Країна	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Хорватія	0,51	0,68	0,68	0,68	0,49	0,45	0,57	0,55	0,49	0,46	0,59
Чехія	0,91	0,93	0,92	1,03	1,06	1,04	1,06	0,98	0,95	0,95	1,11
Естонія	1,07	0,95	0,97	1,01	1,06	1,09	1,11	1,18	1,17	1,33	1,38
Угорщина	0,66	0,62	0,69	0,59	0,55	0,50	0,52	0,49	0,49	0,57	0,63
Латвія	0,69	0,83	0,88	0,95	1,09	1,00	0,90	1,04	1,10	0,87	0,87
Литва	0,70	0,83	0,83	0,98	1,18	1,07	0,96	1,07	1,04	1,05	1,06
Польща	0,60	0,66	0,66	0,77	0,77	0,68	0,58	0,58	0,54	0,36	0,29
Румунія	-0,20	-0,17	0,14	0,23	0,13	-0,04	-0,06	-0,15	-0,19	-0,26	-0,13
Словаччина	0,78	0,78	0,73	0,79	0,77	0,83	0,70	0,61	0,58	0,54	0,53
Словенія	0,98	1,02	1,01	1,00	0,97	1,12	1,17	1,12	1,08	1,16	1,18
Україна	-0,87	-0,59	-0,66	-0,40	-0,52	-0,58	-0,49	-0,44	-0,31	-0,38	-0,41

Таблиця Г.4 – Динаміка індексу якості законодавства (Regulatory Quality)

Країна	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Хорватія	0,44	0,35	0,37	0,28	0,25	0,25	0,31	0,50	0,56	0,37	0,50
Чехія	1,20	1,05	1,08	1,00	1,09	0,98	1,23	1,27	1,24	1,24	1,35
Естонія	1,39	1,41	1,44	1,67	1,66	1,70	1,64	1,55	1,59	1,54	1,56
Угорщина	1,03	0,98	0,90	0,75	0,76	0,60	0,65	0,57	0,60	0,48	0,50
Латвія	0,95	1,01	1,04	1,17	1,08	1,08	1,15	1,14	1,19	1,19	1,22
Литва	0,93	1,12	1,15	1,19	1,27	1,13	1,15	1,10	1,16	1,09	1,28
Польща	0,96	1,00	1,05	1,06	0,97	0,91	0,82	0,88	1,02	0,86	0,84
Румунія	0,69	0,56	0,63	0,60	0,58	0,58	0,45	0,42	0,46	0,36	0,31
Словаччина	1,00	1,04	0,93	0,89	0,78	0,89	0,82	0,81	1,01	0,79	0,87
Словенія	0,69	0,63	0,62	0,66	0,62	0,64	0,58	0,65	1,01	0,92	0,83
Україна	-0,56	-0,55	-0,59	-0,59	-0,60	-0,40	-0,27	-0,24	-0,20	-0,25	-0,28

Таблиця Г.5 – Динаміка індексу верховенства права (Rule of Law)

Країна	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Хорватія	0,11	0,15	0,18	0,22	0,15	0,36	0,33	0,32	0,37	0,26	0,30
Чехія	1,02	1,02	1,02	1,14	1,13	1,01	1,12	1,05	1,05	1,05	1,13
Естонія	1,18	1,15	1,19	1,37	1,33	1,22	1,28	1,23	1,27	1,37	1,43
Угорщина	0,76	0,61	0,58	0,51	0,40	0,43	0,56	0,58	0,52	0,51	0,53
Латвія	0,74	0,78	0,76	0,87	0,79	0,95	0,93	0,95	1,01	0,95	0,98
Литва	0,77	0,84	0,83	0,94	1,00	1,02	0,99	0,95	1,02	0,99	1,11
Польща	0,79	0,82	0,84	0,87	0,83	0,62	0,42	0,40	0,41	0,53	0,44
Румунія	0,10	0,09	0,19	0,24	0,23	0,47	0,46	0,39	0,44	0,39	0,41
Словаччина	0,60	0,49	0,46	0,49	0,49	0,62	0,54	0,50	0,52	0,67	0,71
Словенія	1,05	1,01	0,99	1,00	0,97	1,08	1,02	1,05	1,11	1,06	1,03
Україна	-0,85	-0,82	-0,84	-0,83	-0,86	-0,80	-0,74	-0,74	-0,72	-0,69	-0,66

Таблиця Г.6 – Динаміка індексу контролю корупції (Control of Corruption)

Країна	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Хорватія	0,03	-0,03	0,11	0,2	0,23	0,18	0,09	0,07	0,08	0,2	0,06
Чехія	0,38	0,31	0,3	0,43	0,5	0,59	0,6	0,54	0,56	0,58	0,64
Естонія	1,05	1,09	1,18	1,3	1,29	1,27	1,24	1,5	1,56	1,61	1,54
Угорщина	0,33	0,3	0,29	0,16	0,15	0,1	0,12	0,08	0,06	0,09	0,04
Латвія	0,28	0,24	0,32	0,41	0,46	0,43	0,53	0,32	0,51	0,72	0,75
Литва	0,32	0,39	0,42	0,55	0,61	0,71	0,55	0,49	0,69	0,8	0,85
Польща	0,56	0,66	0,65	0,68	0,73	0,79	0,73	0,65	0,64	0,65	0,57
Румунія	-0,33	-0,38	-0,3	-0,22	-0,14	-0,15	-0,12	-0,2	-0,21	-0,07	-0,04
Словаччина	0,23	0,07	0,05	0,12	0,14	0,18	0,13	0,26	0,21	0,44	0,24
Словенія	0,94	0,83	0,72	0,72	0,77	0,82	0,81	0,87	0,92	0,8	0,72
Україна	-1,09	-1,12	-1,18	-1,02	-1,02	-0,85	-0,81	-0,9	-0,78	-0,81	-0,77

ДОДАТОК Д

Результати розподілу частот значень рівнів тінізації та податкової
конкурентоспроможності країни

Таблиця Д.1 – Розподіл частот значень рівня податкової
конкурентоспроможності в розрізі 11 країн світу

From To	Frequency table: SE (Spreadsheet1) (Casewise deletion of missing data)						
	Count	Cumulative Count	Percent	Cumulative Percent	100% - Percent	Logits	Probits
10,825 <x<=13,475	4	4	1,86047	1,8605	100,0000	-3,96556	-2,08346
13,475 <x<=16,125	17	21	7,90698	9,7674	98,1395	-2,22334	-1,29492
16,125 <x<=18,775	1	22	0,46512	10,2326	90,2326	-2,17165	-1,26841
18,775 <x<=21,425	6	28	2,79070	13,0233	89,7674	-1,89890	-1,12529
21,425 <x<=24,075	38	66	17,67442	30,6977	86,9767	-0,81429	-0,50444
24,075 <x<=26,725	18	84	8,37209	39,0698	69,3023	-0,44438	-0,27750
26,725 <x<=29,375	25	109	11,62791	50,6977	60,9302	0,02791	0,01749
29,375 <x<=32,025	9	118	4,18605	54,8837	49,3023	0,19597	0,12272
32,025 <x<=34,675	1	119	0,46512	55,3488	45,1163	0,21478	0,13448
34,675 <x<=37,325	2	121	0,93023	56,2791	44,6512	0,25250	0,15805
Missing	94	215	43,72093	100,0000	43,7209		

Таблиця Д.2 – Розподіл частот значень рівня тінізації економіки в розрізі
11 країн світу

From To	Frequency table: ITCI (Spreadsheet1) (Casewise deletion of missing data)						
	Count	Cumulative Count	Percent	Cumulative Percent	100% - Percent	Logits	Probits
0,627777777777778<x<=0,652222222222222	3	3	1,39535	1,3953	100,0000	-4,25797	-2,19859
0,652222222222222<x<=0,676666666666666	8	11	3,72093	5,1163	98,6047	-2,92022	-1,63368
0,676666666666667<x<=0,701111111111111	19	30	8,83721	13,9535	94,8837	-1,81916	-1,08241
0,701111111111111<x<=0,725555555555555	21	51	9,76744	23,7209	86,0465	-1,16804	-0,71531
0,725555555555556<x<=0,75	27	78	12,55814	36,2791	76,2791	-0,56327	-0,35101
0,75 <x<=0,774444444444445	10	88	4,65116	40,9302	63,7209	-0,36685	-0,22934
0,774444444444445<x<=0,798888888888888	15	103	6,97674	47,9070	59,0698	-0,08377	-0,05249
0,798888888888889<x<=0,823333333333333	8	111	3,72093	51,6279	52,0930	0,06514	0,04082
0,823333333333333<x<=0,847777777777777	7	118	3,25581	54,8837	48,3721	0,19597	0,12272
0,847777777777778<x<=0,872222222222222	3	121	1,39535	56,2791	45,1163	0,25250	0,15805
Missing	94	215	43,72093	100,0000	43,7209		

ДОДАТОК Е

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

Публікації в наукових фахових виданнях України

1. Tiutiunyk, I., Mazurenko, O., Spodin, S., Volynets, R., & Hladkovskiy, M. The nexus between international tax competitiveness and the shadow economy: a cross-countries analysis. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2022. №1(42). P. 196-205. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.1.42.2022.3703> (Web of Science) (0,78 друк. арк.).
Особистий внесок: розроблено науково-методичний підхід до оцінювання когерентності зростання податкової конкурентоспроможності та детінізації економіки, систематизовано заходи детінізації економіки в контексті підвищення конкурентоспроможності податкової системи країни (0,6 друк. арк.).
2. Mazurenko, O., Tiutiunyk, I. The international tax competitiveness: bibliometric analysis. *Financial Markets, Institutions and Risks*. 2021. №5(1). P. 126-138. DOI: [https://doi.org/10.21272/fmir.5\(1\).126-138.2021](https://doi.org/10.21272/fmir.5(1).126-138.2021) (0,56 друк. арк.).
Особистий внесок: проведено бібліометричний аналіз наукових публікацій, що дозволив провести кластеризацію міжнародних дослідницьких мереж із питань податкової конкурентоспроможності та ідентифікувати ключові вектори її розвитку (0,45 друк. арк.).
3. Мазуренко О. В., Тютюнник І. В., Білоус Ю. Г. Систематизація факторів формування податкової конкурентоспроможності країни. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Серія Економіка*. 2021. №830. С. 58-64. DOI: <https://doi.org/10.31861/ecovis/2021-830-10> (0,57 друк. арк.).
Особистий внесок: проведено систематизацію факторів формування податкової конкурентоспроможності країни (0,47 друк. арк.).

4. Tiutiunyk, I., Mazurenko, O. Personal income tax gaps: bibliometric and econometric analysis. *Financial and credit activities: problems of theory and practice*. 2021. №4(39). P. 193-201. DOI: <https://doi.org/10.18371/v4i39.241308> (Web of Science) (0,74 друк. арк.). *Особистий внесок: розроблено науково-методичний підхід до оцінювання впливу податкових розривів на індикатори економічного розвитку країни (0,38 друк. арк.)*.

5. Mazurenko, O., Tiutiunyk, I., Derkach, L. The Impact of Tax Morality on Tax Evasion: Evidence of EU Countries. *Business Ethics and Leadership*. 2021. №5(3). P. 108-112. DOI: [https://doi.org/10.21272/bel.5\(3\).108-112.2021](https://doi.org/10.21272/bel.5(3).108-112.2021) (0,49 друк. арк.). *Особистий внесок: розроблено науково-методичний підхід до формалізації зв'язку між рівнем податкової моралі та обсягами ухилення від оподаткування (0,4 друк. арк.)*.

6. Tiutinyk, I., Mazurenko, O. The Theory of International Tax Competition: Comparative Analysis. *SocioEconomic Challenges*. 2021. №5(3). С. 134-138. DOI: [https://doi.org/10.21272/sec.5\(3\).134-138.2021](https://doi.org/10.21272/sec.5(3).134-138.2021) (0,51 друк. арк.). *Особистий внесок: проведено порівняльний аналіз теорій формування податкової конкурентоспроможності країни (0,45 друк. арк.)*.

7. Мазуренко О. В. Тенденції розвитку тіньового сектору економіки як передумови зниження податкової конкурентоспроможності країни. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*. 2018. №8(77). С. 98-101. (0,51 друк. арк.)

Тези доповідей на наукових конференціях

8. Mazurenko O. The role of information and communication technologies in the prevention of the shadow economy and increasing the tax competitiveness of the country. *Socio-Economic Challenges: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference, Sumy, November 14–15, 2022 / edited by Prof., Dr. Vasilyeva Tetyana*. – Sumy: Sumy State University, 2022. P. 183-187 (0,45 друк. арк.).

9. Mazurenko O. Methodical approaches to assessing the tax competitiveness of countries. VI International European Conference on Social Sciences: Proceedings

Book, Kyiv, June 4-6, 2021 / edited by Prof., Dr. Olena Panchenko. – Kyiv Iksad Global Publication, 2021. P. 289 (0,06 друк. арк.).

10. Mazurenko O. Institutional determinants of the international tax competitiveness. Financial Markets, Institutions and Risks: Proceedings of the International Scientific and Practical Online-Conference, Sumy, November 20-22, 2021 / edited by Prof., Dr. Vasilyeva Tetyana. – Sumy: Sumy State University, 2021. P. 73-75 (0,14 друк. арк.).

11. Mazurenko O. Implications of social factors in tax compliance behavior. Business Ethics and Leadership: Proceedings of the International Scientific and Practical Online-Conference, Sumy, November 29-30, 2021 / edited by Prof., Dr. Vasilyeva Tetyana. – Sumy: Sumy State University, 2021. P. 89-91 (0,13 друк. арк.).

12. Mazurenko O., Tiutiunyk I. Tax competitiveness and shadow economic activity: system dynamics analysis. New trends and best practices in socioeconomic research: The III International Science Conference SER-2020 (Economic Laboratory for Transition Research). Book of abstracts. Podgorica: 3M Makarije, 2020. P. 60 (0,06 друк. арк.) *Особистий внесок: досліджено взаємозв'язок між податковою конкурентоспроможністю країни та рівнем тінізації економіки (0,05 друк. арк.).*

ДОДАТОК Є
Акт впровадження (використання результатів дисертаційної роботи у навчальний процес)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з науково-педагогічної роботи
 Інна ШКОЛЬНИК
 «02» лютого 2023 р.

АКТ

впровадження (використання) результатів дисертаційної роботи у навчальний процес
 Дисертаційна робота Мазуренко Олексія Володимировича на тему: «Податкова конкурентоспроможність країни в умовах тінізації економіки»

яка виконана в період з 1 жовтня 2020 р. по 9 лютого 2023 р.

У межах дисертаційної роботи розроблено методичний інструментарій оцінювання якості інституційного середовища в системі детінізації економіки та забезпечення податкової конкурентоспроможності країни.

Здобувач наукового ступеня доктора філософії Мазуренко Олексій Володимирович.

Комісія в складі:

Голова комісії: голова ради з якості інституту/факультету

Олексій ЗАХАРКІН

Члени комісії: гарант освітньої програми, доцент

Олена ЖУРАВКА

завідувачка кафедри
 фінансових технологій і підприємництва

Лариса ГРИЦЕНКО

доцент

Андрій СЕМЕНОГ

Встановила, що результати науково-дослідної роботи використовуються в навчальному процесі за освітньою програмою «Державні та місцеві фінанси»

освітнього ступеня бакалавр спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» шляхом реалізації наступного: оновлення змісту дисципліни «Фіскальна політика» за темами 6 «Фіскальне регулювання доходів бюджету», 9 «Управління фіскальними ризиками» та 10 «Електронні сервіси в оподаткуванні».

«02» лютого 2023 р.

Голова комісії:

Олексій ЗАХАРКІН

Члени комісії:

Олена ЖУРАВКА

Лариса ГРИЦЕНКО

Андрій СЕМЕНОГ

ДОДАТОК Ж
Довідки про впровадження результатів дослідження

ДЕРЖАВНА ПОДАТКОВА СЛУЖБА УКРАЇНИ
ЦЕНТРАЛЬНЕ МІЖРЕГІОНАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ ДПС
ПО РОБОТІ З ВЕЛИКИМИ ПЛАТНИКАМИ ПОДАТКІВ

вул. Кошиця, 3, м. Київ, 02068, тел.: (044) 454-09-00, (044) 520-60-23
E-mail: officevp.infr@tax.gov.ua; Код згідно з СДРІОУ ВП: 44082145

від 09.03 2023 р. № 15-18-06-14/265 На № _____ від _____ 20__ р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
Мазуренка Олексія Володимировича
на тему «Податкова конкурентоспроможність країни
в умовах тонізації економіки»,
представленої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за
спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

Матеріали та висновки дисертаційного дослідження Мазуренка О.В. щодо розвитку інструментарію забезпечення когерентності зростання податкової конкурентоспроможності країни та детінізації економіки прийняті до уваги та врахування в поточній діяльності працівниками Центрального міжрегіонального управління ДПС по роботі з великими платниками податків.

Практичну значущість в контексті здійснення контролю за своєчасністю та повнотою подання платниками податків документації, організації та проведення перевірок осіб, які здійснюють фінансові операції, що можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом або з фінансуванням тероризму мають запропоновані Мазуренком О.В. підходи до аналізу сучасних тенденцій функціонування тіньового сектору економіки, удосконалення інституційної складової державної політики формування податкової конкурентоспроможності країни в умовах тонізації економіки.

Начальник Центрального
міжрегіонального управління ДПС
по роботі з великими платниками
податків

Микола ЧМЕРУК

ДЕРЖАВНА ПОДАТКОВА СЛУЖБА УКРАЇНИ
ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ ДПС У СУМСЬКІЙ ОБЛАСТІ

вул. Іллінська, 13, м. Суми, 40009, тел.: (0542) 68-50-00, 68-50-20
E-mail: sumy.official@tax.gov.ua, сайт: www.sumy.tax.gov.ua, код згідно з ЄДРПОУ ВП 43995469

від 06.03 2023 р. № 04 - 132 На № _____ від _____ 20__ р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
Мазуренка Олексія Володимировича
на тему «Податкова конкурентоспроможність країни в умовах тінізації економіки»

За результатами ознайомлення з основними положеннями дисертаційної роботи Мазуренка Олексія Володимировича, поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» галузі знань 07 «Управління та адміністрування», фахівцями Головного управління ДПС у Сумській області прийняті до уваги розроблені пропозиції щодо формування податкової конкурентоспроможності країни в умовах тінізації економіки.

В межах наданих законодавством повноважень Головне управління ДПС у Сумській області здійснює організацію роботи щодо дотримання вимог податкового законодавства, боротьби з правопорушеннями у сфері оподаткування, забезпечення міжнародного співробітництва у податковій сфері, розвитку електронних сервісів для суб'єктів оподаткування. В контексті виконання цих завдань практичну значущість мають запропоновані Мазуренком О. В. механізми розвитку цифрових інструментів податкового адміністрування та контролю в контексті детінізації економіки та підвищення податкової конкурентоспроможності країни.

В.о. начальника
Головного управління
ДПС у Сумській області

Артем СІСЖКО